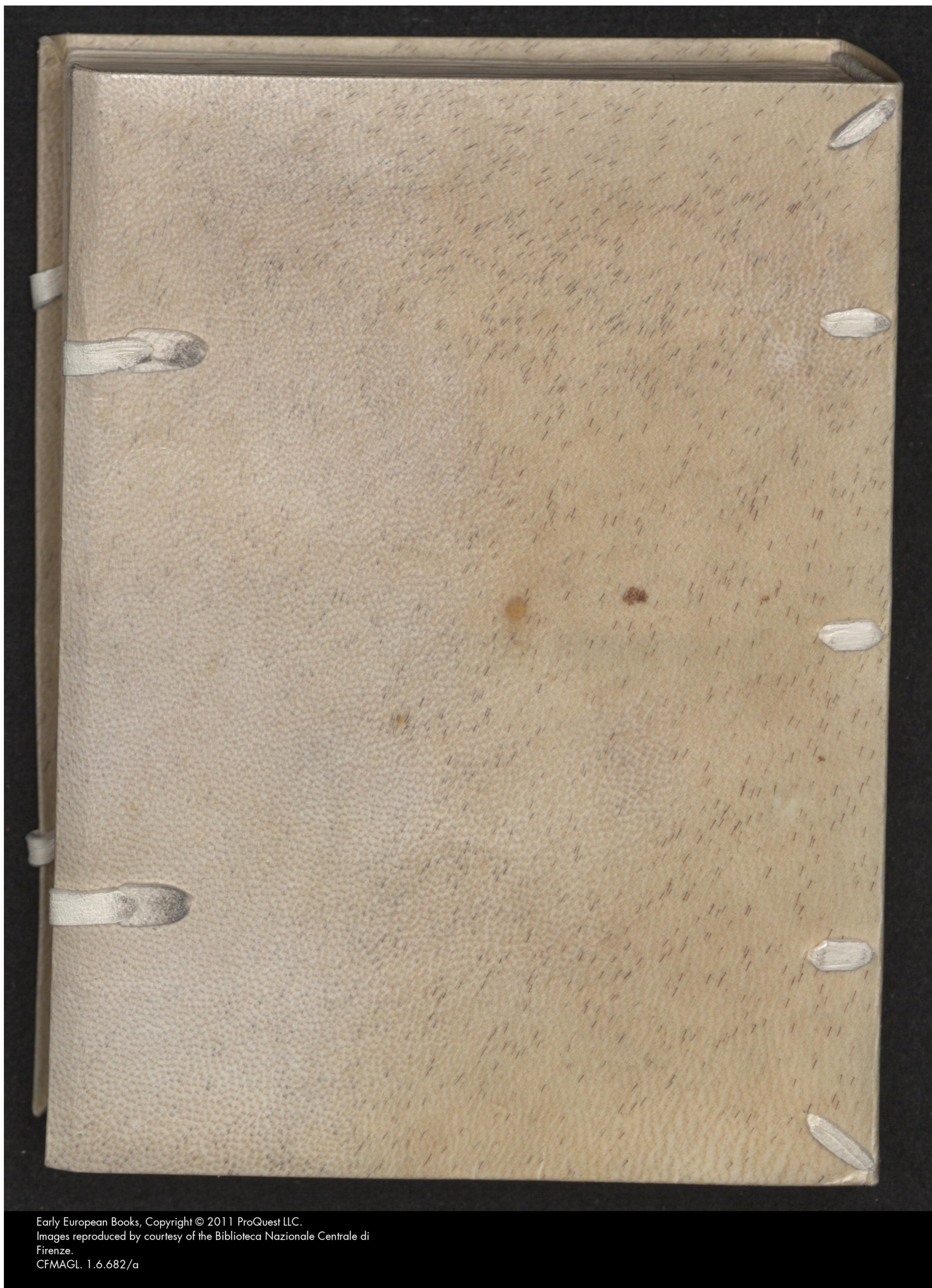
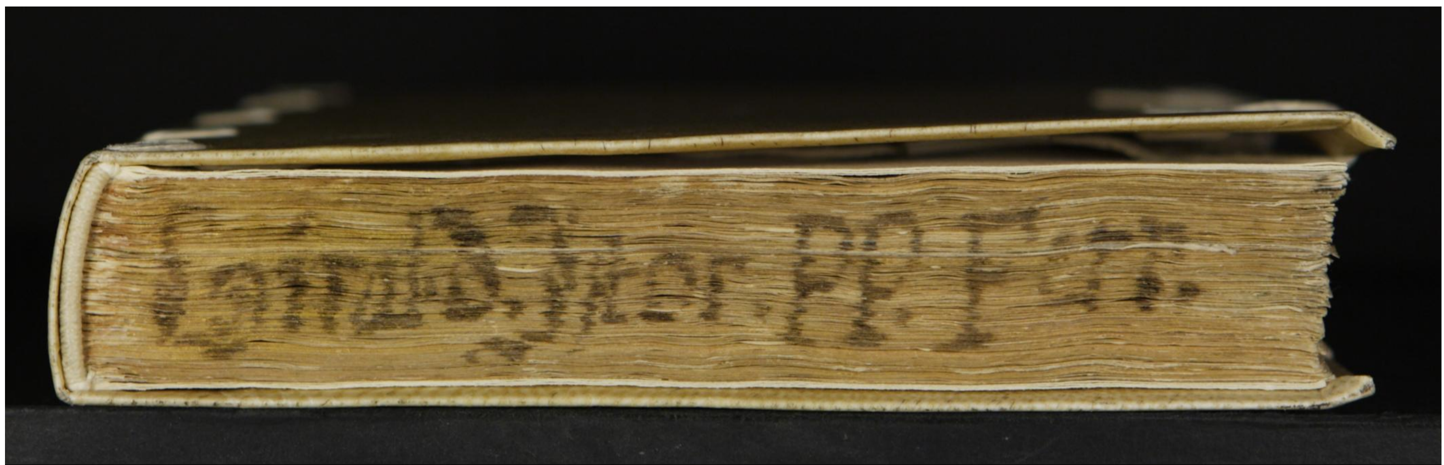

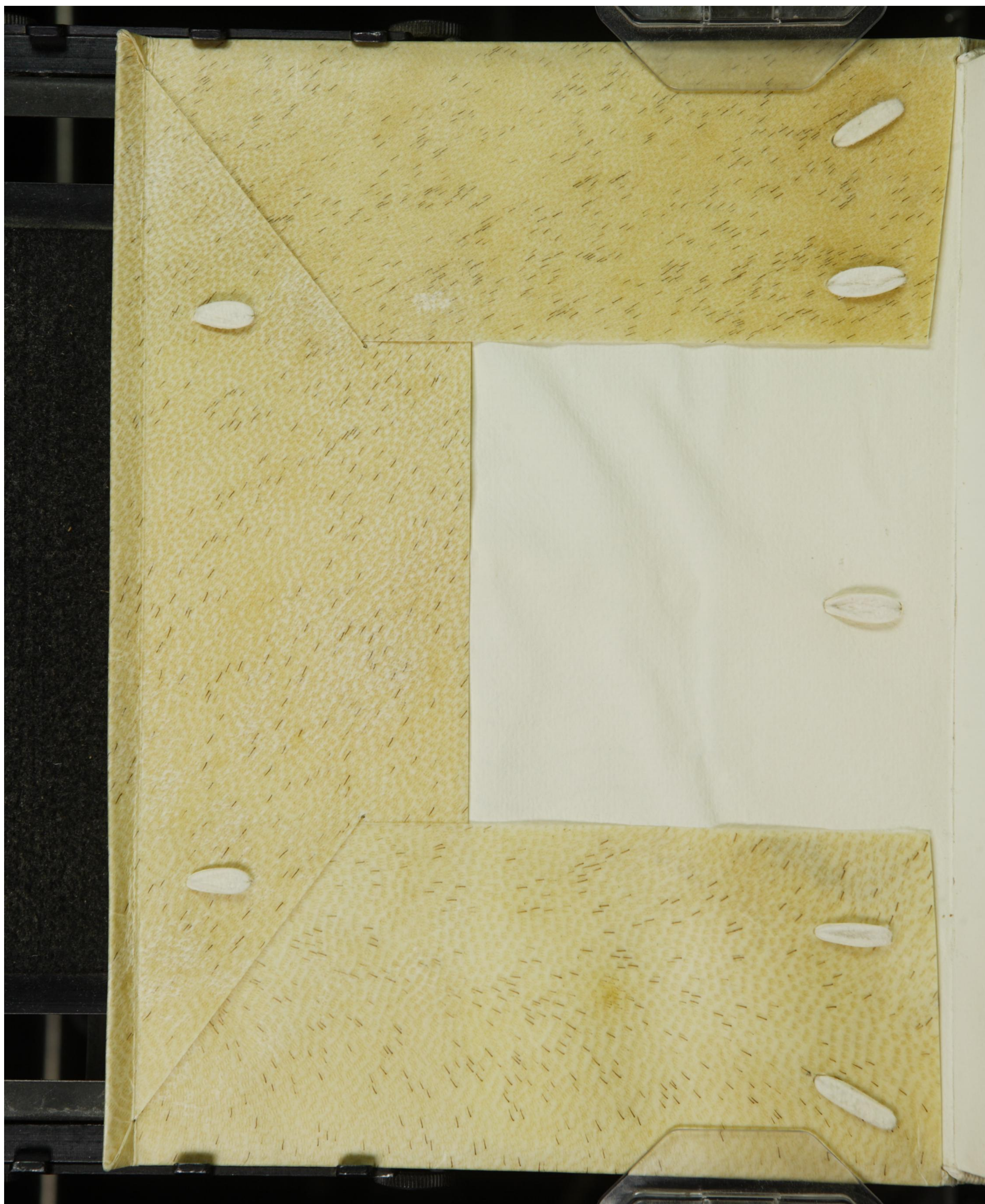

1
6
682

Laurentij [illegible] amicorum.

CYNTHII

IOANNIS BAPTISTAE GYRALDI NOBILIS FERRARIENSIS ILLVSTRISSIMI AC EXCELLENTISS. HERCVLIS ATESTINI .II. DVCIS FERRARIENSIVM .IIII. AB EPISTOLIS

DE FERRARIA ET ATESTINIS PRINCIPIBVS COMMENTARIOLVM

EX LILII GREGORII GYRALDI EPITOME DEDVCTVM.

FERRARIAE PER FRANCISCVM RVBEVM, MDLVI. MENSE FEB.

AD ILLVSTRISSIMVM, AC EXCELLENTISSIMVM HERCVLEM. II. FERRARIENSIVM DVCEM .IIII.

Flauius Antonius Gyraldus Cynthii Frater.

Constiterit tua in vrbe diu cum Lilius æger;
Et miserum Herculea iuueris vnus ope;
Auxilii post fata memor, gratusq; recepti;
Hoc viridi vmbrarum valle peregit opus;
Sanguine vbi aspicies quo sit tua ducta propago;
Inclyta magnanimos quot tuleritq; Duces;
Hic te etiam, inuicte Alcida, cum prole videbis;
Quæ tanto nasci Principe digna fuit;
Nec te verborum capient fastidia, nanque
Non multa, at multum, perspicuumq; leges;
Auctum opus, & Cynthi cognosces arte politum;
Vt fieri propria scripserat ille manu,
Suscipe gentilis nostri nunc, Maxime Princeps,
Dona, quæ ab Elysia sunt tibi missa domo.

ILLVSTRISSIMO, AC Excellentissimo HERCVLI Atestino. II. Duci. IIII. Cynthius Ioannes Baptista Gyraldus. S. P. D.

ILIVS Gregorius Gyraldus gentilis meus, Illustrissime PRINCEPS, īter ea, quæ ex antiquis scriptorib. assidua cura, ac lungis vigiliis obseruauit, & memoriæ, literarũ monumentis, cõmendauit. nonnulla etiam quinis, senisue ad summum pagellis, de Ferrariæ origine, & de Illustriss. Atestinorũ familia, quæ iã tot seculis Ferrariẽsi populo felicissimè dominatur, ex ipsius antiquitatis penetralib. et veterib. domesticisq; nostris annalib. collegerat. Et cum videret vir egregius tanti negotii rem, eã sermonis elegantiã, eũq; splẽdorẽ requirere, qui & vrbi tam Illustri, & clarissimo Atestinorum Principum generi, & rerum gestarum magnitudini responderet, seq; ob articulares dolores, qui ipsum, nõ dixerim īpediuerãt, sed adeò cõfecerãt, ac cõtriuerãt, vt nimia vi morbi totus īmobilis esset effectus, id præstare minimè posse, ea rerũ capita, quæ angustis, cõcisisq; verbis pagellis illis breuiter ãnotauerat, ad me misit, literisq; suis hortatus ẽ, vt illa meo stilo, atq; oratiõe, et latiùs, & luculẽtiùs explicarẽ. Cæterùm cũ illa me, & publicis, & priuatis negotiis īpeditum, & id opus meditantem offenderint, quod de rebus à

prisco illo Hercule, cuius tu nunc, PRINCEPS AMPLISSIME, nomẽ, et virtutẽ refers, propè diuinitùs gestis, iã septẽnio, à die, quo mihi Lilius epitomẽ dedit, ĩchoaui, ad munus hoc obeũdũ mẽtẽ, animũq; cõuertere nequi. Eius.n.qđ iã suscepi oꝑis põdus adeo ĩmane, atq; ĩmensum est, vt totum hominem non tantum requirat, sed Herculeo propè animo, ac robore illum esse oporteat, qui tanto oneri possit sufficere. Adde etiam, quod me clàm non erat, non cuiusuis esse tantorum Principum res, cum domi, tum foris fortiter, ac sapiẽter gestas, pro rei magnitudine, historia complecti. Cunctabar igitur, & animi dubius rem de die in diem traducebam. Hoc verò cum animaduertisset prosper Pasethus, vir inter omnes iurisconsultos morib. ac probitate insignis, & singulari virtute ac eloquentia clarus, quem Lilius mecum, ex asse, hæredem instituerat, ægrè tulit hoc, quod de te, & de maioribus tuis, Principibus nostris, vir clarissimus (paucissimis licet) collegerat, apud me diutiùs delitescere. Meq; cunctantem, & in re graui ancipitem suis hortationibus, veluti stimulis quibusdam, impulit ad illa edenda, quę Lilius his de rebus carptim literis mandauerat. Et cum ego Prospero dixissem, optasse Lilium ea pleniori, atq; ornatiori sermone describi, hocq; mihi muneris demandasse, nuncq; tantum ocii non esse, vt in eam rẽ æquè, ac par esset, incumbere possem, multoq; hoc mihi maiori negotio futurum, si ad id aggrederer, quàm vel Iustino quondã, fuerit vel Floro in Trogo, & Liuio, in Epitomem deducendis. Quòd illorum vterq; in splendissimorum auctorum la-

tissimis monumentis, & illis illustribus versatus esset. Ego vero' ieiuna, & prope arida essem non solum enarraturus, sed ẽt locupletaturus, quod profecto' nisi lungo studio, & animo à curis omnibus vacuo vel à me, vel à quoquam alio persici poterat. Non accepit excusationem Pasethus, quin, inquit nunc satis tibi erit, Cynthi, quo' gentilis tui voto facias satis, hęc omnia mediocri stilo tractare, nam integrum etiam relinquetur ista eadem, cum plus otii nactus fueris, & ampliori, & splendidiori oratiõe explicare. Aiebatq; Liliũ, virum optimum, ac sanctissimum, non alia de causa has suas lucubrationes mihi credidisse, quàm vt per ora, & hominum manus deferrentur, testarẽturq; illius in me tum fidem, tum amorem, & propẽsam totius generis nostri in te, Atestinosq; Principes, voluntatem. Quare cum viderẽ id Prosperum à me suo iure (hæres.n.mecum est) postulare, nolui amicissimi, atq; optimi viri hortationibus voluntatem meam opponere, cum igitur hęc edere pari animo statuissemus. Ego totis his. XL. diebus, quibus a' publico profitendi munere feriatus sum, re iterum, atq; iterum inspecta, ea vsus sum auctoritate; quam mihi Lilius suis literis concesserat, tum in iis; quę ad historię fidem attinere videbantur, tum etiam in iis, quę certiorem rerum intelligẽtiã possent afferre. eaq; oĩa quæ ipse mihi nuda rerum capita proposuerat, quanto' ornatiùs, tantis in rerum òccupationib. mihi licuit, non integra sane' historia, sed breui hoc commentariolo explicaui. Forte' alias mihi tempus, & occasio dabunt, hæc omnia grauiori numero, ac oratione ampliori historia com-

plecti. Interea vero, ILLVSTRISSIME PRINCEPS, hoc à Lilii nostri Epitome munus deductum, quod ego, & Prosper illius hæredes tibi offerimus benignè suscipe, & ea, quæ nobis facis, ocia tua liberalitate conserua, vale, PRINCEPS OPTIME, Gyraldi, & Pasethi non immemor, Ferrariæ. IX. Kl. Martii. MDLVI.

EX LILII EPITOMAE INITIO.

Tu vero, mi, Cynthi, cui suppetit, & ingenium, & stilus, tibi simul, & patriæ consule, vt tecum ea ab obliuione ad immortalitatem vendicetur, nihil.n. illustrius magnificentiusùe efficere poteris, quàm eam scriptis illustrare tuis.

ITEM IN EIVSDEM CALCE.

Hæc vero tibi, mi Cynthi carissime, breuissime' collegi, & concisè perscripsi, vt cum tibi suppetet ocium a' publice' prælegendis, & interpretandis auctoribus; & a' faciendis in omni scœna fabulis, pene' antiquas superantibus, tuum etiam exerceas historiæ stilum. Vale, & memineris cum tuo nomine patriæ, & familiæ nostræ nomen accrescere. Ex cubili præcario nostro. Idibus Octobris. MDXLIIII.

AD ILLVSTRISSIMVM, AC EXCELLENTISSIMVM HERCVLEM. II. FERRARIENSIVM DVCEM. IIII.

Cynthius Io. Bap. Gyr.

Fœcundas Baccho fert gratus vinitor vuas,
  Cum largo complet fœnore vota Deus,
Si niueum fœtura gregem suppleuerit; olli
  Dat lactis pastor Cymbia plena Pali;
Et Cereri, fauet illa auido si fortè colono,
  Exornant sacras spicea serta comas,
Nos quoque, quod nobis, Princeps, grata otia præstes,
  Hæc tenui ingenio condita verba damus,
Queis genus omne tuum nosces lungo ordine ductum,
  Quod gessit viuens iste, vel ille decus,
Tu cape dona libens, & quę facis ocia serua,
  Vt quandoque tuis laudibus ęqua canam.

CYNTHII IOANNIS BAPTISTAE GYRALDI

nobilis Ferrarienſis

ILLVSTRISS. AC EXCELLENTISS. HERCVLIS ATESTINI .II. DVCIS FERRARIEN. .IIII.

ab epiſtolis.

de Ferraria, & Ateſtinis Principibus commentariolum,
Ex Lilii Gregorii Gyraldi Epitome deductum.

VRBEM FERRARIAM, *quæ, ex multis ſeculis, hodie ſic vocatur, inuenimus* NIVENTVM *aliquando appellatã, Interdum* FORVM ALIENI, *ſeu* FORVM ARIOLI, *vnde etiam aliquo tẽpore* FERARIOLAE *nomen ſortita eſt, quę à poſterioribus ſcriptoribus, addita (vt fit) litera,* FERRARIOLA *nuncupata eſt, Quamquam non deſunt, qui nõ caſu, ſed à Ferrariolo amne, qui Conſandalũ verſus fluebat, ipſam id nominis ſortitã eſſe prodiderint. Sed hęc ex antiquis annalibus parũ comperta, & penè obſoleta, atq; antiquata, ſcientes, ac prudentes linquemus, & ad aliquid certius, atq; exploratius de ipſa ſcribendũ ſtilum cõuertemus. Eã ſanè à paruis omnino initiis, Sicut* VRBEM ROMAM, *olim rerum, ac gentium dominam, caput extuliſſe compertum eſt, iſq; fermè ipſius certior ortus à ſcriptoribus traditur. Cũ Attila Hunnorũ Dux, atq; Imperator, Bleda*

fratre sæuissimè interempto, ad Italiam inuadendam infensissimis barbarorum copiis accessisset, Aquileiamq; expugnasset, ferroq; & igni vastasset, Vicentini, Veronenses, Brixienses, Mediolanenses, Ticinenses, aliiq; vicini populi, crudelissimi, Scythę sæuitiam perhorrescentes, vt barbaricum immanissimi hominis furorem euitarent, ad extremam propè Adriatici sinus oram, in campo, qui & amplior, & editior inter æstuaria eminebat, trepidi admodùm confugerunt, & tutas sibi sedes ibi pararunt. Et cum ex hac ad alias proximas insulas proficiscerentur, moxq; omnes, cõstructis pontibus, eo ingenio iunxissent, vt quanuis dissitæ, ac seiunctæ essent, vnum tamen corpus efficerent, tandem, felicissimis auspiciis, VRBEM VENETIAS, qua nulla toto terrarum orbe admirabilior, aut ad Italię libertatem tutandam paratior, cerni potest, condiderunt. Ex illis autem populis nonnulli, ad eas etiam insulas, quas Padus alluebat, Electrias ab antiquis appellatas, diuerterunt. Hasq; insulas barbara voce MASSAS vocarunt. Quarum nomina, quòd & in Pontificiis diplomatibus, & in eorum monumentis, qui cronica nostra scripserunt, explicata sint, non recensebo. Ab illarumq; etiam, & totius agri Ferrariensis finibus describendis, me abstinebo, quòd Priscianus, cum veteris etiam Italiæ cuiusdam figura, in qua locorum nomina literis Græcis designata sunt, quam, ait vetustissimam, & ferè carie consumptam Pataui reperisse, primo historiarum libro, & alii cum ipso cronographi, illos exquisitè admodùm

tradiderunt. Illud tamen silentio non inuoluam, omnes, qui locis illis regendis praeerant, à MASSIS MASSARII nomen obtinuisse. Quod nominis in villis nostris, & in qualibet ciuitatis Tribu (quod Peregrinus Priscianus in Ferrariensi hystoria scriptor non indiligens literis mandauit) etiam nunc adseruatur. Inter has uero illa nobilior erat, quam BABILONICAM nuncupauerant. Quod profectò non sine diuina maximi numinis dispensatione euenisse crediderim. Cum. n. eo in loco vrbs nostra prima, ac potiora verae vrbis incunabula posuisset, voluit ipsa praepotentis numinis maiestas eo nomine significari, ipsam aliquando vicinis vrbibus tantò praestantiorem fore, quantò omnibus Syrię ciuitatibus Babilonia praeest. Quamquam Priscianus eam BABILONICAM appellatam asserit, quod quacunque in regione, nomine à Babilonia deducto, Metropolis omnis ciuitas Babilonica diceretur. BABILONICA autem insula ea erat, in qua templum diuo GEORGIO, tutelari nostro, sacrum erectum videmus. Cum vero hanc nobiliores incolerent, quòd hi reliquis omnibus aliarum insularum incolis prudentiores, & grauiores viderentur, aequum omnes existimarunt, ibi ex primoribus virum vnum eligere, non minus prudentia quàm probitate insignem, cui omnes eorum locorum controuersiae bono, aequoq; iure cognoscendae, ac iudicandae committerentur. Huic autem ex singulis aliis locis vnus assistebat, inter quos ille, veluti Decurionum magister, principem locum obtine-

bat, à quo ſanè optimo vſu, et vetere inſtituto arbitror XII. ſapientes, qui nunc totius vrbis vices gerunt, & eorum iudicem, qui Tribunitiã præ ſe fert poteſtatem, deductos, ac, veluti à fonte, corriuatos fuiſſe. Cæterum, cum locus ille indies, ob aduenarum frequentem concurſum, nobilior fieret magisq; celebris, illi (quod iam diximus) Ferrariolæ nomen inditum eſt. Et diui Georgii templum Epiſcopo ſedes decretum fuit, & Maurelium Theodaldi Edeſſæ (Meſopotamiæ locus eſt) principis filium, primum Ferrariæ Epiſcopum fuiſſe (quod ego vix auſim affirmare) à quibuſdam creditum eſt, noſtris verò in cronicis illud, compertum habetur Marinum, vel (vt alii) Martinum, nobilem Romanum, ſumma religione, & probitate virum Ferrariæ Epiſcopũ à Vitaliano Pontifice Maximo electo anno à Virginis partu CCCCCCLVIII. deſtinatũ fuiſſe. Huncq; locũ, cui Ferrariolæ nomen erat, quaſi & ipſe futuram vrbis amplitudinem præſagiret, pleniori, honeſtioriq; nomine, FERRARIAM iuſsit appellari. Marinum tamen non ad BABILONICAM maſſam, ſed ad eam, cui Viguentiæ nomen, primum applicuiſſe nonnulli aſſeruerunt, cuius rei fidem ego penes lectorem relinquo. FERRARIAE autem auctæ, & magis, ac magis florenti vicini populi, & præcipuè Rauennates inuidere cœperunt, eamq; omni ſtudio peſſumdare curarunt. In eamq; varias incurſiones, impotente impetu, faciebant, quibus Ferrarienſes ne obuii eſſent, ad alteram Padi ripam, vrbem traducere decreue-

runt. Quare, oppido demolito, ac solo æquato, omnem materiam eò, quò statuerant, veluti ad munitiorem locum, transuexerunt. Et quam nunc habemus vrbem, felicissimis auspiciis, locare cœperunt. Huc verò, ob maximam agri fertilitatem, & ob iter, quod facile, & commodum flumina pariter, & paludes præbebant, ex variis locis multæ gentes confluxere. Quibus cum auctior esset populus, nobiliores, potentioresq;, nimia dominandi libidine, patriæ libertatem (ea. n. suis se arbitriis regebat) occupare adnixi sunt. Et cum optimates in hanc curam incumberent, & altera pars alteri (vt in ciuilibus seditionibus fieri consueuit) se se opponeret, alteraq; alteri dominari studeret, ea ciuitas, quæ ex vario diuersarum gentium genere coaluerat, mutuaq; ciuium beneuolentia sic creuerat, vt ille hominũ cœtus, iure cõgregatus, veluti vnus totius vrbis animus, ciuitatẽ summa cõcordia regeret, õia retrò vertẽte fortuna, simultatibus, odiis, ac dissẽtiõibus flagrare cœpit. Et quæ ex Flaminia in Venetiã se transtulerat, vt externorum incursiones euitaret, intestino, ac penè lætali morbo cœpit laborare, & ciuili bello labefactata, ac quasi confecta fuit, Tyrannorum. n. impotens insolentia, ac effrenata libido, tranquillam quietem, quam vrbi populus, conditis sibi legibus, parauerat, non turbauit modò, sed etiam penitùs abstulit, Cædis. n. & sanguinis omnia plena erant, totaq; ciuitatis facies mœstissima videbatur, cum se ciuium suorũ mucronibus appetitã, eorumq; telis, ad interitũ vsq;, cõfossam videret. Quod cũ Prudentiores, qui nullarum erant partium, &

communi non minus quàm proprio bono studebant, animaduertissent, statuerunt concitatas inter ciues turbas nullo vnquã ingenio sedari posse, ni exterum quempiam in vrbem ducerent, qui potentia, atque auctoritate vsque adeò polleret, vt seditiosi, timore perciti, animum desponderent, seq; ad bonam frugem quandoquè reciperent, quo sané decreto Atestinos, Principes, qui nunc communi nomine Estenses appellantur, ad id, quod ipsi prudenter animo conceperant, perficiendum, in ciuitatem vocarunt. Qui planè Principes, pro ciuium, in quorum ordinem fuerant cooptati, incolumitate diù, multumq; laborarunt, & grauia cum illis bella gesserunt, qui mala regnandi cupiditate, atque insolenti ambitione, vrbem, quæ illos genuerat, aluerat, impiè vastabant. Et tandem, Atestinorum Principum consilio, & fortitudine, illa accensa factionis fax sopita fuit, suamq; pristinam quietem vrbs ipsa recepit. At cum ciues etiam maximè timerent, ne, Principibus Atestinis abeuntibus, idem ignis accenderetur, cuius vi vrbs ipsa penè in cineres incubuerat; fieretq; priore valentior, Atestinorum tutelæ vrbem totam, felici ipsius fato, crediderunt, seq; illorum arbitrio volentes, ac scientes supposuerunt. Qui Principes, veluti boni quidam genii è Cœlo diuinitus lapsi, ad eam vrbem, quam in suam clientelam receperant, tuendãq; firmandam, augendam, suisq; auspiciis fouendam, ac nobilitandam susceperant, eo se animo conuerterunt, vt quam paruam admodum, nec satis illustrem acceperunt, sua cura ad hanc duxerint amplitudinem, quæ omnium oculis sese offert

admirabilis, de quibus Principibus, pro eorum in patriam caritate, nostraq; in illos fide, ac obseruantia, sigillatim nobis, hoc in nostro commentariolo, pertractare proposuimus, quare ab eorum origine nostra initium capiet oratio.

DE ATESTINAE FAMILIAE INITIIS.

Atestini generis primordia nonnulli (vt ex Prisciano videri potest) primis, ac priscis illis temporibus, in quibus terrarum orbis, ab aquarum alluuione, qua submersus fuerat, ereptus est, accepta referunt, & vnum ex eis, qui ex Noa descenderunt, Atestinæ familiæ auctorem prædicant. Quidam verò iis temporibus, quibus, post Troiam à Græcis dirutam, Antenor, Illirico mari emenso, in Euganeis Pataulum condidit, in Italia procreatos affirmant, aiunt. n. Marcum quendam illius comitem Atestinorum gentem progenuisse, ipsisq; Marchionis titulum ab eorum progenitoris nomine inditum fuisse. A' nonnullis verò Actium quendam Germanum cum Vgone Imperatore in Italiam aduentasse, & Atestinos Principes produxisse creditum est. Alii in Italia ipsos apud Euganeos primum ortum accepisse affirmant. Alii etiam alia scriptis mandarunt. Quæ profectò auctorum, ac sententiarum varietas me adeò suspensum tenet, vt, quid asserendum sit, non ausim affirmare. Mecumq; statuo id de excellentissimis

Principibus nostris censendum esse, quod olim Græci de Homero statuerunt. Cum. n. Græcos homines lateret, quo loco summus ille Poeta natus esset, & quinque celeberrimæ Græciæ ciuitates tanti vatis ortum sibi cuperent vindicare, Cœlũ oẽs illi patriam ascripserunt, quod viderent immortalẽ illã animi vim nõ aliunde, quã è Cœlo, descendere potuisse. Sicq; etiam ego quó magis Atestinæ gẽtis amplitudinẽ mecũ animo complector, eam à cõibus mortaliũ initiis originem habuisse mihi vix possum persuadere. Hos. n. tot virtutibus ornatos, tot cœlestibus donis illustres comperio, vt Heroibus, ac priscis illis Semideis eos non iniuria conferendos arbitrer, quos olim tantis præconiis prisca illa celebrauit antiquitas. Nulla. n. in vniuerso Italiæ tractu gens extat, cui domus Atestina virtute, nobilitate, animi magnitudine, rerum cum domi, tum foris bello, paceq; gestarum gloria, non maximè præstet. Quamobrem ego plerumque in eam cogitationem venio, vt credam Atestinum genus (quod nostro in Hercule amplius lydis numeris explicauimus) à Prisco Hercule descendisse. Quod eò mihi magis vero proximum videtur, quò video ab actio, seu Azone Herculis filio, longa successionis serie, hac in familia Actios multos, seu tu mauis Azones, floruisse. Moxq; ab Actiis ad Hercules Atestinam ditionem, diuini numinis prouidentia, fuisse traductam. Quare illos, qui Atestinos Principes à Gallorum nobilissima familia originem duxisse tradiderunt, multò rectius, quàm alios sensisse semper existimaui. Scio. n. Herculem illum Priscum,

cum, quem tanti generis auctorem constituimus, Gerione de-uicto, & Pyreneis montibus superatis, in Galliam profectum esse. Ibiq; Galatam Celtarum Regis filiam, corporis pro-ceritate augustiorem, eaq; de causa Procos omnes aspernatam, vxorem duxisse, quod ipsa, Herculis virtutem admirata, il-lum tantum dignum iudicauerit, cui se matrimonio coniun-geret, vt filios genitore, & matre dignos procrearet. Ex hacq; filium Galatem Hercules suscepit, qui, cum auo in regnum successisset (Hercules. n. ad Italiam ex Gallia discesse-rat) Celtas à suo noĩe, L. litera voci addita, voluit Gallos ap-pellari. Ab huiusq; semine Regias Galliæ familias exortas esse crediderim. Indeq; nobilissimam hanc Atestinam, quæ nunc inter alias Italiæ, quantumuis illustres, Principem lo-cum obtinet, veluti è fonte, corriuatam non possum nonarbi-trari, illisq; assentire, qui præstantissimam hanc domum à præclarissima Gallorum nobilitate oriundam testantur. Quod si quibusdam hæc fortè nimis altè repetita videbuntur, peto hanc mihi veniam dari, eosq; mihi non minus æquos rogo, quod ad Herculem huius clarissimæ domus originem retule-rim, quàm Liuio Romana fuerit antiquitas, quòd Martem Romuli, imperii Romani conditoris, progenitorem fuisse testatus sit. Quis vero primus ille fuerit, qui ex Gallia ad Italos accesserit, Atestinisq; Principibus auspicata initia de-derit, tam longa temporum intercapedo mihi penitus ignotum reliquit. Quare eos, quorum aliqua notitiæ ratio ad nos per-uenit, ea, qua cœpi breuitate, recensebo.

CYN. IO. BAP. GYR.

DE ACHARIO, FORESTO, EMANVELLEQ. PRINCIPIBVS ATESTINIS.

Hic a' quibusdam aliis auctoribus dissentit Lilius noster, Nam etsi alii, perinde ac ipse, tres istos Principes commemorant, non eodem tamen ordine ab vtrisque disponuntur. Ille.n. Acharium primum, Forestum alterum, tertium Emanuelem. Hi vero, ordine inuerso, Forestum primum ponunt, Emanuelem secundum, postremum Acharium. Huicq; a' Vitaliano Patauii Regulo, Ferrariæ ad alteram Padi ripam traducendæ, prouinciam datam fuisse constanter affirmant. quod sanè, cum in cronicis nostris minimè reperiatur, in eadem, quā prius attuli, sententia permaneo. Quantum vero' ad hos Principes attinet, in Aquileiæ annalibus res hæc de Foresto legitur literarum memoria digna. Cum miseris illis temporibus, quibus Attila, quem infamem illius seculi pestem meritò appellauerim, secundis successibus elatus Aquileiam, totis viribus, inuasisset, Forestus pro Italiæ libertate cum CCCCC equitum ala ad eam defendendam, & a' barbarorum iniuriis vindicandam imperteritus accessit. hisq; equitibus aliis Italorum copiis coniunctis, cum infinito propè hostium numero magnis viribus pugnauit, qua sanè in pugna, acerba barbaris, ac cruenta clade illata, inter consertissimas acies, equo suffoso, viriliter occubuit, āno salutis CCCCLII. cuius interitu Attila victoria, funesta tamen, ac lugubri,

potius, vt barbarorũ militũ, quos Forestus strauerat, interitum vlcisceretur, Ateste, Montagnanam, Monsilicem, & Calaoniũ, Foresti oppida, incredibili, atq; imenso animi percitus furore, nulla sæuitiæ, ac crudelitatis specie prætermissa, funditus euertit. Hæc de Atestinis Principibus, vsque ad annum CCCCCCCCCXX. quo Albertus floruit, de quo mox agemus, Cronographi tradidere, necvlterius quicquã nostra dignum cõmemoratione, hactenus inuenimus. Sunt qui inter Forestũ, & Albertũ Obiciũ ponãt, de quo cũ nihil Lilius scriptũ reliquerit, nihil nobis etiã de illo dicendũ superest.

DE ALBERTO .I.

In iis, quę ab antiquis scriptoribus, & veterum annalibus petenda sunt, multa eadem de re plerunq; tam varia, ac inter se diuersa legentibus occurrunt, vt lectorem animi dubium maxime efficiant. Nesciatq;, etiam si apprime diligens fuerit, in quam partem inclinandum sit. Illudq; eo magis ipsum quoq; suspensum reddit, quo videt hac tempestate, plerosq; omnes cõtradicẽdi potius, quam veri inuestigãdi studio ductos, in alienis scriptis Lyncẽ, ac occulatissimũ Argũ agere, & si forte vnũ, aut alterũ locũ offendãt, ĩ magno etiã opere, quẽ carpere possint, reliquis oĩbus dissimulatis, veluti hac inpte Thiresia cæciores essent, in illis hęrẽt, illos damnãt, & in auctorem genuinũ ĩpudenter frãgũt. In has me Hercule difficultates, in hoc cõmẽtariolo scribẽdo, me hactenus incurrisse, sępiusq; etiã incursurum esse cognosco. Video.n.me ea pertractare, quæ à

temporibus nostris longissimis absunt annorum spatiis, & à veteribus hystoricis non satis diligenter tractata sunt. qua sanè de re vel hic me monet, de quo nunc agimus, Albertus, cum à nonnullis Albertus, ab aliquibus Vbertus, à quibusdam Sigisbertus appelletur. Nec desunt inter hos, qui tribus filiis ipsum parentem fuisse, vnum verò tantum patri superstitem affirment, alii vero duos. Quæ sanè res, ne maligno detractatorum liuori obiicerer, me & nunc, & in ipso scriptionis initio, à suscepto munere poterat deterrere. Ni ea, qua Lilius de rebus omnibus, quæ ad eruditionem attinent, scripsit diligentia, & domesticorum annalium nostrorum fides, illius scriptis assentire compulisset. Quare quæ illius breuissima continet Epitome nunc ego, iisdem propè verbis, fideter referam. Albertus, cui Vbertus cognomen fuit, anno à Virginis partu LCCCCXX. Comitis titulo, Ateste floruit, tresq; genuit filios, Vgonē, & Actiū mares, Valdertamq; fœminā, quam quidā Petro Cādiano Duci Veneto nuptam ferunt. Hactenus Lilius. Et quamuis dubius non sim hunc Heroica virtute claruisse, in Pontificia præsertim auctoritate (quod in omni successione Atestinis Pincipibus peculiare semper fuit) ab hostibus defendenda, tamen cum Lilius quicquam vltra non scripserit, ego etiam de hoc Heroe plura non afferam, Lectorem tamen monitum volo, Antonium Sabellicum, Valdertam, quæ Petro nupsit, non Vgonis, sed alterius cuiusdam Guidonis filiam fuisse, literis mādasse, quæ, ob affectatam à Petro Tyrannidem, infelicissima illi se tæ-

da copulauit, cui ſanè ego eò libentius aſſentior, quò video Ateſtinorum Principum genus Dis immortalibus maximæ ſemper curæ fuiſſe, mihiq; perſuadeo illos nunquam permittere voluiſſe, mulierē probam, & à piis Principibus oriundā, impio viro, tam infelicibus auſpiciis, iungi, vt filius infans, quem illi peperiſſet, ob patratum à patre ſcelus, in illius vlnis gemens, ac vagiens, infinitis furentis populi telis confoſſus, vnà cum parente, miſerrimè concidiſſet.

DE VGONE.

Vgo Alberti filius valdè maiori, quàm pater, ditione potitus eſt. Nā præter Ateſte, & reliqua oppida, in quibus parenti hæreditario iure, Comitis appellatiōe ſucceſſerat, ab Othōe, Imperatore Germano, qui Berengarium Italia expulit, Mediolanenſem, ac Genuenſem Marchias (vt barbari vocant) propter illius in Re bellica præſtantiam, & ſtrenuam illi in bello operam præſtitam, Marchionis nomine regendas accepit. Ab hocq; Vgone multò ampliora imperii iura Ateſtini Principes habere cœperunt, &, vnà cum generis nobilitate, regnum magis, ac magis produxerunt. Et licet hic fortis princeps ſe in bellis nauiter gerendis acrem, & valde prōptum præſtiterit, à pia tamen religione, cultuq; diuino minimè abhorruit. Quin, ob eam, qua erat, in ſuperos, mentem, Cœnobium, quam Pompoſiæ Abatiam dicunt, ampliſſimis redditibus locupletauit. Quam quidem rem quod extat

Imperatorium diploma testatam relinquit. Hic, nullis relictis filiis, rerum gestarum magnitudine clarus, excessit è vita.

DE ACTIO .I.

Magna semper fuit Atestinorum Principum in Italiæ amplitudine seruanda, tum cura, tum diligentia, magna ac veré pia in Romanam Ecclesiam, & in sacrosanctos Pontifices obseruantia, quòd religionem Christianam horum auctoritate maximè niti perspicerent. Et quoties Imperatores, malo spiritu ducti, impiis, & hostilibus armis Italiam, summosq; Pōtifices eo animo inuaserunt, vt illā subiicerent, & amplissimā max. principis dignitatem labefactarent, ipsi, pro Italiæ libertate, & pro veræ religionis cultu, nulla maiorum principum potentia territi, signis collatis, impauido pii, ac generosi animi vigore, cum illis confligere non dubitarunt. Qui Imperatores, cum, Atestinorum principum virtute, voto suo frustrati fuerint, in ipsos arma eo odio conuerterunt, quo Italię libertatem, & summorum Antistitum maiestatem conuellere conati fuerant. Primus autem Atestinorum principum, qui ob piam, & strenuam operam Italię, & Pontifici pręstitam Imperatoris iram in se conuertit, fuit hic Actius, qui Vgoni fratri anno CCCCCCCCCLXVIIII. in toto principatu successit, et in hāc familiā Actii, seu Azonis Herculis filii nomē auspicato inuexit. Hic cū Berēgarius III. Imperator Italiā, Pontificēq;, diri uoti impetu, ac imenso ferini animi furore, bello lacesseret, pro Italiæ salute, & Pontificis inco-

lumitate, fratris viam ingressus, cum illo summa vi, pugna-uit, felici Italię, ac Pontificis euentu. Quo quidem ausu Be-rengarius tanta in Actium ira incensus est, vt quicquid uiriū, cōsilii, copiarum habebat, in ipsum conuerterit, nec in ditionē tātum, sed in eius vitā, totus incubuit. Actius, vt iminēs vitę periculum euaderet, potentissimi hostis furori cedere decreuit, et vna cū, vxore vterū gerēte in Germaniā ad Othonē Saxo-nię Ducē se cōtulit, apud quē magna sēp ipsius fuit auctoritas.

DE ALBERTO ACTIO.

Ex hoc parente Austrasię, Germanię oppidi, prognatus est filius, qui, aui, & patris nominibus simul iunctis, Albertus Ac-tius dictus fuit, cui Heroicam corporis proceritatē, & augustā oris speciē natura liberaliter concessit. Adauxit autē singularē hanc corporis formā ingenita, ac præcipua animi nobilitas, quo-cunq; imperio digna. Hęc vero oīa bellicę virtutis laude, & imensę glorię cupiditate multo' clariora, multóq; illustriora red-diderat. Quibus corporis, atq; animi dotibus Othoni primo Im-peratori vsq; adeò carus fuit, vt cū Dacię Rex (ea est regio quę nūc Transiluania dicitur) ea tēpestate præclarū belli si-mulacrū (quod torneamētū appellāt) cōstituisset, in quo nobili-bus omnibus viris, corporis robur, atq; agilitatem hastis, & ense periclitari fas erat, de seq; specimen dare, Otho sibi Albertum Actium, inberbem adhuc, ad Martios illos ludos si-bi socium delegit, quorum insigne Vnicornu aureum fuit, ceruleo campo depictum. eoq; in certamine Atestinus tam

præclarè se gessit, vt Othonis in se beneuolentiā maiorem in modū auxerit, quo sanè Otho ductus amore illi Aldā filiā (Friburgi oppido natæ dotis noīe cōcesso) matrimonii vinculo copulauit. Primusq; Atestinorū Marchio creatus est. Et cum Berengarius nouas in Italia turbas concitasset, Romaniq; in Pontificem suo more impetum fecissent, Otho Alberti Actii ope, & consilio (quod Areostus noster in Celta furente animaduertit) felici pugnæ euentu Berengarium vnà cum filio, fudit, ac fugauit. Hic ille est Otho qui Ioanni, XII. Pontifici Maximo luxui tantùm, atque abdomini nato (ne vir omnibus vitiis inquinatus tantæ maiestatis auctoritatem fœdè administraret) Pontificatum abrogauit. Habuit hic semper Albertum Actium consiliorum, omniumq; præliorum pariter comitē, qui quidem Actius ea Atestinorum oppida, quæ auiti iuris erant, ab Attila, Foresti tēporibus, solo æquata, patrii regni amore excitatus, magna incolarū lætitia, in pristinum restituit. Et cum ad ea loca incolenda, vnà cum vxore, Italiam petere peroptaret, illam à patriis laribus nulla ratione potuit amouere. Quare, Fulco, & Vgone ex illa susceptis, extremum vitæ diem in Germania clausit.

DE FVLCO ALBERTI ACTII FILIO.

Alda Fulci, & Vgonis mater, Alberto Actio superuixit,

Othoniq;

Othoniq; parenti in Saxonum regno succeßit, vel quod sic postremis tabulis Otho disposuerit, vel quod Otho frater Imperatoria maiestate potitus, id sorori eiusq; filiis, propter egregia in Imperium Alberti Actii merita, vltro' reliquerit. Eos.n. qui Othonem Aldæ genitorem masculа prole caruisse scripserunt, deceptos fuisse ex re ipsa compertum est. Othonem .n. secundum prioris filium XVI. annis regnasse Cronographi omnes tradiderunt. Sed vt cunq; res se habeat, Fulcum Saxonum Imperio præfuisse, cum domestici annales nostri, tum Areostus ipse, in recensendis Atestinis Principibus non indiligens, testatum reliquerunt. Mortua igitur matre, vna' cum oppido Friburgo, Saxonum regnum ad Fulcum delatum est. cui, & illa etiam oppida, quæ in Euganeis prisci Atestini poßidebant, hæreditaria succeßione debebantur. At Fulcus, ob singularem in fratrem amorem, materna hæreditate contentus, eam Vgoni fratri volens, ac lubens regendam, ac proprio iure possidendam liberaliter conceßit. Hacq; de causa Atestinorum familia, quæ ad ea vsque tempora tantùm in Italia floruerat, ad Saxonum etiam Principum stirpem propagandam, propè diuinitùs vocata fuit, vt tanti generis splendor, qui à Gallia processerat, diùq; Italiã illustrarat, in Germania etiã mirificè eluceret. Qua sanè de cã, qui rei huiusce nescii fuerunt, Atestinos ex Germania oriũdos sibi persuaserũt, idq; etiã literarũ monumẽtis memoriæ prodiderũt, cum.n. Illos in Germania illustre illud regnũ habuisse cognouerint, eos ẽt inde ad Italiam

profectos, coniectura (mea sanè sententia) non satis recta, collegerunt. Sed iam quam nobis hæc Fulci narratio Atestinorum Marchionum mutationem interrupit, ea, qua cœpimus serie, repetamus.

DE VGONE .II.

Vgo secundus, Fulci frater, Atestinus Marchio anno DCCCCXCV. non minus paternæ virtutis, quàm Atestinæ ditionis hæres. Nec Othoni tertio minus, quàm primo eius pater, carus fuit. Nec minus piè, quàm ille, pro Pontificis auctoritate tuenda, pugnauit. Cum .n. huius temporibus populus Romanus, temerario quodam ausu, Gregorium quintum Pontificem Maximum, optimum, ac sanctissimum virum vexaret, Cresentiiq; Romani consulis impia auctoritate Ioannem XVII. Pontificem creasset, Gregorius Othonis Imperatoris, cuius opera ad Pontificiam dignitatem euectus fuerat, opem implorauit. Otho, potentissimo exercitu instructo, aduersus rebelles, Vgone comite, & magnæ militum Phalangis præfecto, magnis itineribus, hostium opinione celerius, Romam contendit, & cum Pseudo Pontifex, milesq; Romanus, & ad impetum sustinendum, & ad Imperatoriam aciem fugandam se parasset, Vgo, acri illo militaris animi ardore, quo maximè pollebat, hostibus superatis, victorem, ac voti compotem Imperatorem reddidit, Otho Crescentium, seditionis auctorem, qua humanas pariter, resq;

diuinas perturbarat merita morte mulctauit. Ioannes vero, oculis confoßis, patrati impii sceleris pœnas luit. Gregorius autem, pristinæ sedi restitutus, accepti beneficii non immemor, quod solis Germanis Imperatoris eligendi auctoritas esset concessa, Pontificio sciuit decreto, quod hac etiam tempestate seruari videmus. Otho verò vt Vgoni, pro re magnifice, ac præclarè gesta, aliquã gratiam referret, Hetruriam vniuersam illi regendam commisit. Qua quidem in re Vgo sic omnem superauit inuidiam, vt cum extremus illi vitæ dies contigerit, natio illa omnis, cui ipse moderator præpositus fuerat, non secus ac communis omnium parentis, ipsius funus lachrymis sit prosecuta. Non sum tamen nescius auctores alios extare, qui id muneris, non Atestino Vgoni, sed Andeburgensi cuipiam datum fuisse tradiderunt, cæterum ego, aliorum auctorum scriptis innixus, à priori sententia non recedo. Vgo autem, cum ipsum belli fastidium cœpisset, à rebus bellicis ad Christianam pietatem mentem, animumq; conuertit. Cœnobiumq; Vagadicense construxit, & Actio, Obicioq; filiis superstitibus relictis, ex qua tamen matre mihi incompertum est, iam senex exceßit è vita.

Et si video me à proposito non nihil transuersum agi, tamen illud, quod Deus optimus maximus, scelerum vindex, huius Othonis, & Vgonis temporibus æquißimæ vltionis testimonium memorabile, & diuinum dedit, referre non grauabor. Siluester natione Gallus, qui antea Gilbertus fuerat, & ab adolescentia, inter monachos adscitus, nulla religionis ratio-

ne habita, quam susceperat personam impudenter deposuit, mox, immodica honorum ambitione ductus, religionis, ac omni veri numinis cultu posthabito, malodemoni, quem domesticum, ac familiarem habebat, ea pactione, vt summus Pontifex crearetur, se totũ dedidit, quod ille ipse humani generis hostis libenter admodum, vt id lucri faceret, pollicitus est. Et Ioãne XVIII. è medio sublato, id summę, ac sacrosanctæ dignitatis, ad quã virtus, ac pietas mortales ducere deberet, Siluester, qui secũdus eius nominis fuit, priori valde dissimilis, scelere, ac impietate est assecutus, nullo sanè religionis, aut Põtificiæ auctoritatis detrimento (profanus.n. sacra non polluit) sed magno suæ improbitatis exemplo. Hic, vt omnia caueret, quæ sibi longissimum vitæ cursum, quem animo conceperat, possent intercipere, familiarem hostem, cuius ductu supremum dignitatis gradum assecutus fuerat, fidenter consuluit, vt quàm diu esset victurus exploraret, cui vafer, ac callidus demon, illum tam diu victurum respondit, quàm diu ab accessu ad Hierusalem abstineret. Hoc obliquo, & parum percepto lætus responso, Siluester æternam ferè sibi vitam pollicitus est. Hierusalem. n. nunquam proficisci secum statuerat. Cæterum quinto ab eo, quo Pontifex adoratus fuerat, anno, ædem crucis, rem sacram facturus, ingressus, vbi in eam venit ædis partem, quæ Hierusalem appellatur, animi dubius pedem sistit, verèq; Demonis respõsum interpretatus, extremum sibi vitæ diem aduenisse cognouit. Quare, vel imminentis fati timore, vel quòd ipsum sui

flagitii pœniteret, quam semper cœlauerat execrabilem culpam populo patefecit, vitamq; suam detestatus omnes, qui aderant, ad pietatem, & ad veri Dei cultum hortatus est, iußitq; ipse, pro expiando scelere, corpus suum dilaniari, moxq; bigis imponi, eoq; in loco humari, in quo iugales iter sisterent. Corpore autem iugalibus commisso, nullo illos auriga regente, illi ad Lateranensem Basilicam profecti non vlterius progreßi sunt, quare eo in loco illius corpus sepulturæ datum est. Quo quidem exemplo mortales omnes moneri possunt, qua pietate Deus colendus sit, & qua diligentia á malorum Demonum consuetudine sit abstinendum, quamq; illi semper vltorem Deum sperare debeāt, qui impié, ac flagitiose` domini gregem regendum affectant, sed iam ad institutum nostrum reuertamur.

DE ACTIO .II.

Hunc miræ virtutis robur, & magni spiritus animū ad res bellicas attulisse quidā Cronographi tradiderūt, nihil tamē ego hactenus sigillatī allatū vidi, quod scriptis mādem, quare illud tantùm referā, quod mihi exploratū ē. Hic Marchionū Atestinorū tertius MXXXIX. sub Corrado Imperatore floruit, & ex Elisabella, à Monferrati Marchionibus oriunda, Bertoldum, & Albertum filios suscepit.

DE BERTHOLDO ACTII .II. FILIO

Minū dictu q̄ꝫ varia de Bertholdo varii scripserint auctores,

quãquam inter se contraria, vnde tanta est veritati iniecta obscuritas, vt quid de rebus ab ipso fortiter gestis, in vniuersũ narrandum sit, vix ausim affirmare. Cæterum, inter tã varias, ac diuersas sententias, minimé dubium est, hunc, non secus ac maiores suos, Pontificiæ auctoritatis, ac acerrimum religionis propugnatorem fuisse. Non. n. veritus est, pro sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ amplitudine, cum Augusti copiis congredi, atque confligere, vitamq;, ac ditionem vniuersam in discrimen ducere, vt res Pontificia incolumis seruaretur, Paschalem. n. secundum, Pontificem maximum, ab Henrico IIII. Imperatore Augusto, immanissima animi feritate, & totius religionis despectu impulso, in carcerem coniectum, à Guelfo, Matildis principis præfecto, adiutus, generosa pii spiritus virtute, in libertatem vindicauit. Barbaram .n. illam gentem, quæ eodem in vestigio mori potiùs solita est, quàm pedem ad fugã vertere, non minus felici, quàm forti euentu, victrici dextra fudit, ac fere' cõtriuit, quod Henrico adeo' graue, ac molestũ fuit, vt iræ ĩpatiens, ac furoris stimulis agitatus, in Bertholdi caput vires omnes suas conuertere decreuerit. Sed ipsa diuini numinis benignitas, quæ æquo lumine mortalia dispicit, non tulit hominem pium, ac de vniuersa religione optimé meritum inique' vexari. Quin præpotentis, ac concitati hostis mentem ad strenui Herois virtutem sic contemplandam conuertit, vt hosti ipsi fuerit admirabilis. Qua cognita, se inique' agere existimauit, si in eum ducem, qui sacrosanctum Antistitem egregiè tutatus erat, violentiùs irrum-

peret. quare conceptæ iræ ignes deferbuerunt, & ab iniuria illi inferenda se prorsus abstinuit, consiliisq; inuersis, quem antea lacessiuerat Pontificem, coluit, ac veneratus est. Bertholdus Marchio IIII. MCII. Atestinis præfuit, filium Rhainadum suscepit, &, perenni sibi nomine virtute comparato, naturæ concessit.

DE ALBERTACIO

Albertacius, qui Albertus Actius, & Albertus dictus est. V. Atestinorum Marchio tam bellica laude, quàm veræ pietatis gloria insignis, tantæ omnibus fuit admirationi, vt Matildē, mirabilis ingenii, et virilis animi fœminā, sancto matrimonii fœdere (quod Areostus in Celtu furēte testatus est) sibi iungere meritus sit. Hic filios tres genuit Velphū, Fulcū, Vgonē, quorū Velphus, & Vgo absq; prole decesserūt. Fulcus vero filios quatuor genuit, à quibus Atestinorū principū nobilitas ad lungā posteritatē potuit propagari. hi autem fuerunt, Bonifacius, Obicius, Fulcus, & Albertus, quem postremum nonnulli nothum fuisse tradiderunt.

DE RHAINALDO

Inter Rhainaldum, & Bertholdum filium quidam, præter Albertacium de quo iam diximus, Guelfum, Fulcum, Vgonem eo ordine Marchiones commemorant, vt Rhainal-

dus nonus in Ateſtinis Marchio numeretur. Verùm, cum Lilius de his ne verbum quidem fecerit, ne à priori meo inſtituto diſcedam, illis penitùs ommiſsis, quæ mihi de Rhainaldo occurrerunt paucis explicabo. Hic, ne à Bertholdo patre, & à maioribus ſuis degeneraret, Pontificiæ poteſtatis auctoritatem, quanto maiore potuit nixu, tutatus eſt. Quare cum aduerſus Alexandrum Pontificem maximum Federicus Aenobardus, eius nominis primus, genere Sueuus, & ingenio ferox, potentiſsimum exercitum paraſſet, & vaſtandæ Italiæ libidine flagraret, Octauianumq; Pſeudo Pōtificē, qui, nomine, de more, mutato, Victoris ſibi nomen aſciuerat, ex diſsidio, ac diſſentione non ritè creatum, foueret, eoq; ad Alexandrum à ſede deiiciendum vteretur, Rhainaldus belli peritia, atque animi magnitudine antiquis Ducibus comparandus, pro Alexandro Pontifice aduersús Aenobarbum exercitum duxit, & cum imperatorii milites Aquilam nigrā in areola aurea effictam geſtarēt, Rhainaldus iis, quæ ad ipſum ſuperandum contulerat, ſignis Aquilam albam (quod poſtea Ateſtinis gentilitium fuit inſigne) Cianeo colore circum ductam, imprimi voluit, & ea animi magnitudine, in hoſtem irrupit, vt anno MCLXX. uel (vt alii) MCLXXV. Imperatorio vexillo ab hoſtium manibus erepto, aduerſam aciem fregerit, ac diſsipauerit, Aenobarbumq;, Deorum immortalium, ac religionis ſpretorem, equo deiecerit. Qui circunſtantium militum ope, mediis è telis ereptus, vix incolumis Ticinum petiit. Qui poſtea con-

ſilii

filii inops, & omni victoriæ spe exutus; Venetias, quo Alexander primum se receperat, accessit; ibiq; pacis fœdera percusserunt, illis conditionibus, quibus & Alexandri victoris auctoritas, & sacrosanctæ Ecclesiæ libertas seruaretur; Haud ignarus sum historicos quosdam re, vt gesta fuit, commemorata, Rhainaldi nomen suppressisse; verum Ludouicus Areostus, cuius ego in re poetica virtutem semper admiratus sum, & illius diligentiam plurimi feci, lydis numeris, in Celta furente. Liliusq; meus sua hac in Epitome generosum hoc ac pium Rhainaldi facinus egregié ostenderunt. illorum auctorum scriptis innixi, quos veritati fauisse cognouerunt. Hic MCLIIII. Rhodigium, & Argentam oppida, pari interuallo a' Ferraria distantia, imperio suo adiecit, atque inter Italos omnium primus Accipitres cicures, Astures, & id genus Aquilas aluit, atque in delitiis habuit. Filium Actium superstitem, & totius ditionis hæredem reliquit, MCLIX. Atestino Imperio Arquadam, & Merendulam additas fuisse Lilius tradidit.

DE ACTIO .III.

Ipsa temporum antiquitas; & scriptorum negligentia, nihil mihi de hoc Actio, Rhainaldi filio, certi, aut explorati reliquit, quod veræ ausim asserere. Nã quãuis nonnullos legerim, qui huic multa præclara facinora accepta referunt, tamen cum congruam temporum rationem non adducant. illasq; res

gestas huic Actio tribuant, quas ab aliis huius nominis Atestinis principibus ꝑfectas comperio (vt Fratæ castellum solo æquatum, & id genus alia) nolo incertis in rebus, & in ancipiti scriptorum sententia, fidem meam periclitari. Hoc tantùm igitur habeto. Hunc MCLXXV. tota in ditione patri successisse. filiosq; nullos, sibi superstites, reliquisse.

DE OBICIO. I.

Atestinorum principum virtus felicissima successione adeo' in natos, & nepotes propagata est, vt summã semper in oẽs cõcitauerit admirationem, omniũ in se oculos conuerterit, omniumq; sibi beneuolentiam conciliarit. Quare qui rerum potiebantur, multum sibi ornamenti putabant adiungi, si, aliqua ratione, Atestinos principes ad se allicerent. Inter hos vero' Obicius primus, Fulci filius, Federico Imperatori gratissimus fuit. Federico inquam illi, qui à Rhainaldo victus, contumaci animo deposito, in Ecclesiæ gratiam redierat, & eo, quo Obiciũ prosequebatur, amore ductus ipsum MCLXXXIIII. Genuensi, ac Mediolanẽsi Marchiæ (quas, Vgo primus regendas habuerat) honorificè præfecit. Mortuo vero Federico, qui dum se in flumine ablueret, quòd (vt creditum est) religioni infensus fuisset, vindicis Dei arbitrio, suffocatus est, Henricus, parenti Federico suffectus, non minus quàm pater Obicium amauit, & cum anno MCXCI. legitima Rhodigii iurisdictione donauit. Hic,

ex Sophia coniuge, liberos quinque suscepit, Actium, Bonifacium, Obicium, Fulcum, & Albertum. Sunt qui huic Actium tantum filium fuisse testentur. Cæterum Lilius totidem, quot nos numerauimus, filios, illi adscribit, à cuius Epitomæ fide, hoc meo in commentariolo, hac in parte, nequaquam recedendum esse iudicaui.

DE ACTIO .IIII.

Hic Actius ille est, qui antiquam Atestinorum iurisdictionem, & Piceni dominatum adeptus, omnium primus ad concitatas ciuium turbas, & ad ingruentes seditiones sedandas, Tyrannorumq; audaciam retundendam, à Ferrariensibus illis; qui totius vrbis quieti; atque incolumitati studebant, ex Ateste Ferrariam vocatus fuit; cuiq; veluti pub. vtilitatis adsertori; probiores ciues totius ciuitatis regimen; ac moderationem tradidere. Ab hocq;, seditiosis quidem aduersantibus, sed Dis superis benè annuentibus, vrbis nostræ nobilitas, atque incrementa initium habuerunt. Hunc inter eos Atestinos, qui Ferrariensi ditioni præfuerunt, Hercules .II. (cuius virtute, ac consiliis, inter tot bellorum discrimina, ac potentissimorum principum odia, nunc quiete fruimur tranquillissima) iis in ædibus, quas regias in Copæ Aureæ vico, maximis sumptibus, erexit, summa cura, ex figura ab aureo nummo desumpta, magistra pictoris manu, regio proceri corporis habitu, grauissimaq; oris specie pingi cura-

uit, vt illi tot iam seculis extincto, eam, quæ a' gentili gratissimo præstari potest, gratiam rependeret, & perpetuum eius virtutis testimonium reponeret. Huic autem Actio solers, ac viuax fuit ingenium, laboris patiens, & ad omnia militiæ munera valdè promptum, quæ sanè omnia eximia quædam corporis vis, & exquisita rerum bellicarum peritia multo' reddiderant clariora. Quibus virtutibus, cum apud omnes gentes, tum apud Ferrarienses, magnam sibi gloriã, ac magnum decus pararat. Quare cum Salinguerra maior (duos .n. hos fuisse Ferrariensi populo infensissimos, domestici nostri annales, testantur) præcipiti furore, ac impotente conatu, omnes effrenata libidine sibi subiicere adniteretur. Videretq; Actium ad ciuium iura tutanda, & ad uniuersam ciuitatem moderandam a' patribus vocatum, sibi, ac viribus suis, cœpit diffidere. Quare Ecelinum, cognomento Monachum, eo' quòd vltorius Dei metu perculsus, post pastrata scelera, cuculatus religioni se addixerat, excerabili semine ab Ecelino Balbo prognatum, eo, quo erat inimico in rem pub. animo, sibi adiunxit, eumq;, quò firmior inter ipsos esset fidei nexus, affinitatis sibi vinculo coniunxit. Hoc vero' affinitatis iure, inter vtrosque Tyrannos firmato, Ecelinus, vt ad eiiciendum Ferraria Actium Salinguerram potentiorem redderet, nihil intentatum relinquebat, quo se voti compotem futurum speraret. Interea Veronenses Prætorem ad vrbis tutelam creare curabant, cuius virtute, atque auctoritate vniuersus populus regeretur. Hic Ecelinus

in Euganeis admodum potens, & effrenata sæuitia formidabilis. Quicquid vel ingenii, vel potentiæ, vel auctoritatis habebat, in re tractanda, atq; ambienda, summo studio, posuit, vt id dignitatis Salinguerræ, nō Actio deferretur. Verū, vt Ecelini crudelitas probis oībus terrorem incutiebat, ab illoq; omnium animos auertebat, ita Actii virtus, ac prudentia, inuiolataq; animi integritas omnes ad illum amandum cō uertebat. Quare quibus artibus se Ferrariensibus dignū præstiterat, cui totius ciuitatis summa committeretur, iisdem etiam Veronenses induxit, vt Salinguerra reiecto, suæ fidei, ac virtuti MCCVII. se totos darent. Ecelinus autem, voto frustratus, ad id quod ambiendo nō obtinuerat, dolo consequē dū mentē conuertit. Et cum Veronæ improbi non deessent, qui Ecelini sceleribus fauerent, ipse, & Salinguerra, illorum auxilio, Veronam noctu, cum omnibus copiis, ingressi Actium vrbe expulerūt, dignitateq; spoliarunt. Sed victoria illa, fraude, doloq; parta, non diu Ecelinus gauisus est. Nam fortuna, quasi illam iniuriæ Actio illatæ puderet, viam illi patefecit, qua de Ecelino, & aliis hostibus vindictam sumeret. Cum. n. ipse ad hostem debellandum, ingenti militum manu coacta, Veronam accedere vellet, Ecelinus acie instructa, in Agro, cui dicitur Labrara, hosti ferocissimus occurrit, & cum collatis signis, diu, multúmq; pugnatum esset, tandem attritis Ecelini copiis Actius, non minori virtute, quàm felicitate, ipsum cepit: quem cum aliquantùm in custodia tenuisset, magis regium putans ignoscere, quàm

punire, victoria contentus, acerrimum hostem incolumem dimisit. Illiq; equites suos Cassianum vsque comites dedit. Quo sanè facto, strenuus, ac magni animi vir se non pro sanguine, & vita, sed pro decore, ac gloria decertasse pulcherrimè ostendit, pristinæq; dignitati restitutus Veronam rexit. Huius præclari facinoris fama, Actii gloriam adeó auxit, vt cum Siciliæ, Romanorumq; etiam Rex in Germaniam reuersurus esset, Innocentius Pontifex maximus, magno cum equitum numero, ipsum illi comitem dederit, quo' Rex tutior, in Germaniam se reciperet. Actius, vbi inde reuersus est, ex hac infelici ad felicem vitam euolauit. Huic Sabaudiæ Comitissa quatuor filios genuit. Aldrobandinum, Constantiam, Actium, & Beatricem, quæ cum, nulli hominum iuncta, religioni sese addixisset, & in Gemulæ monte, monasterium condidisset, vnàq; cum castissimis virginibus sanctissimã vitam duxisset, corporis nexu soluta, et in Dearum cœtum relata, se ab alta cœli sede mortalibus non minus miraculis illustrem prodidit, quàm claram pudoris obseruãtia, ac vitæ sanctimonia, se, dũ viueret, ostenderit. Huius sanctissimæ virginis vitam, latino, & vernaculo sermone descriptã; mihi legendam dedit Hyppolitus Lollius, vir optimus, ac Cæsarei, Pontificiiq; iuris consultissimus, & veteris amicitiæ iure mihi coniunctus. Hic veró Actius priore vxore, quę tot illi filios pepat, extincta, Marchesellam, Adelardi filiam, Gulielmi neptem, sponsam sibi delegit, quæ cum viuere desiisset, eius ex Asse, Actius hæres fuit, qua hæreditate Ate

stinorum fortunæ magnum acceperunt incrementum. Obiit autem Actius MCCXII. cum annis XVI. regnasset, perenni nominis laude post se relicta.

DE ALDROBANDINO .I.

Aldrobandinus Ferrariensium Princeps. II. magni, ac generosi animi iuuenis, & in bellis gerendis cum acer, tum fortis, paternæ virtutis splendore excitatus, eum, nobilium operum æmulatione, superare conatus est. cuius, non simulatæ, sed veræ gloriæ decus Federicus secundus admiratus, eũ in omni ditione confirmauit. Hic diù cum Patauinis, multis datis, atque acceptis cladibus, fortiter pugnauit, mox fœdere percusso, & pace cum illis inita, ad maiora sese conuertit. Nam cum ea, quam Pontifex parenti Actio dederat, Piceni iurisdictione priuatus esset, ad eam recuperandam, se totum dedit. Erant hi ab Innocentio. III. Pontifice maximo, quòd à Romani Pontificis potestate eam prouinciam, Tyrannico dominatu, abduxissent, sacris interdicti, ac diris damnati, cum aduersus eos Aldrobandinus castra mouit. Celani comites, viribus omnibus suis in vnum collatis, sese Aldrobandino opposuerant. Aldrobandinus religionis studio, & præsentis animi magnitudine incensus, inuita licet, ac reluctante fortuna, impios homines, qui Ecclesiæ iura violauerãt, & sacrosanctam Pontificis, maiestatem neglexerant, non sine diuino numine, illorum improbitatis vltore, magna vi fudit,

ac fugauit. Et quæ illi dolo malo oppida occupauerant, àd Pontificis potestatem reduxit. Quare summus Pontifex speciosa illa iuuenilis, atque inuicti animi indole allectus, totius Piceni oppida illi, sub Marchionis titulo, MCCXIII. regenda, ac moderanda concessit. Celani vero Comites quorum vires attritæ fuerant, & prorsus confectæ, quem armatum horruerunt, inermem interimere tentarunt, & quod vi, & armis palàm assequi non potuerunt, clàm insidiis, & dolo perficere procurarunt. Erat apud Aldrobandinum familiaris quidam, quem ipse syncera, ac incorrupta fide præditum arbitrabatur. Sed cum esset pecuniæ auidior, quàm probum, fidumq; virum deceat, illum largitionibus Celani comites corruperunt. perfidoq; venenum obtulerunt, quod hero propinaret. Patrauit impius paricida scelus omnium atrocissimum. Nimisq; crudeli docuit exemplo, quàm cuique non sit temerè Principibus fidendum. Ille igitur, qui ob animi fortitudinem, cæterasq; præstantes virtutes senectutis annos implere dignissimus erat, hostium malitia, familiarisq; improbitate, iuuenis admodum, & in ipso gloriæ cursu, incautus veneno interceptus est. filiam vnicam Beatricem superstitem reliquit, quæ anno MCCXXXV. Andreæ Panoniorũ Regi nupsit, quo MCCXXXVI. mortuo, filium Posthumum peperit, á primo Panoniorum Rege, Stephanum vocatum, quo suscepto, Beatrix viro orbata, & ob illius præproperum interitum illarum regionum pertesa, ad suos in patrium solum se recepit. Non desunt qui, cum

Areosto

Areosto nostro, literarum monumentis memoriæ prodiderint Aldrobandinum Innocentio. IIII. Pontifice maximo suppetias tulisse. Fratremq; Actium Florentinis pignori dedisse, ab eisq; tantam nummorum vim accepisse, quanta ipsi ad Imperatorem Augustum, Pontificis fortunas, ac dignitatem acerrimè lacessentem, Italia pellendum sat erat, eoq; ingenio victoria potitum fratrem postmodum non sine magna nominis gloria recuperasse.

DE ACTIO .V.

Quò magis Principum nostrorum res fortiter, ac sapienter gestas animo, complector, eò magis mecum statuo Atestinam familiam, ab Hercule Iouis filio originem traxisse. Nam cum, in eorum factis recensendis, mihi toties occurrat, hos Excellentissimos Principes pro Dis Immortalibus, pro aris, & focis, pro religionis nostræ incolumitate, pro Pontificum salute aduersus impios homines acerrima bella gessisse, videor mihi sanè videre tot Hercules de impiis Gigantibus triumphos ducere, cùm verò immanissimos Tyrannos eorum ingenio, ac virtute sublatos comperio, hac etiam in re Herculeum robur, ac sapientia mihi sese offert, quibus Atestini Heroes, pro humani generis salute, tot immania monstra confecerint. Hoc etiã eò magis ꝑsuasum habeo, quò Atestinos Actios (quos ab Actio, seu mauis Azone, potentissimo Herculis filio nominatos prędiximus) eò

illustriores, ac fortiores īuenio, quò Principibus illis proximiores fuerunt, qui vnà cū nobiliū titulorū accessione, totius etiā imperii pomœria magis propagarunt, vt in hoc Actio erit videre, de quo mox acturi sumus. Hic Aldrobandini frater, & Actii quarti filius, Actius, Actiolinus, & Actius nouellus dictus est. & penè impubes MCCXIII. magno patrum, ac populi applausu, atque acclamationibus Ferrariensium Princeps tertius creatus, simulq; Piceni præses in demortui fratris locum suffectus fuit, qui non priùs quieuit, quàm iustis armis illatam fratri cædem vltus, de Celani comitibus, & de omnibus sceleris consciis dignam patrati criminis pœnam sumpserit. Quare Honorius. III. Pontifex maximus non adūbratam, sed veram virtutis speciem in optimo adolescente miratus MCCXX. ipsum Anconæ, Asculi, Aesisii, Senogallicæ, Firmi, Pisauri, & Forisempronii Principem constituit M.vero CCXXI. omnes causarum prouocationes, quæ Taruisii, Veronæ, Pataiii, Vicentiæ, Tridenti, Belluni ad Imperatorem attinebant à Federico. II. cognoscendæ Actio delatæ sunt. Cupiebant. n. (quod iam diximus) omnes, qui rerum summa potiebantur, pro eorum commodis augendis, & auctoritate, Imperioq; tutando Atestinorum Principum beneuolentiam. Hi verò, cum sua etiam maximè putarent interesse, potentissimorum hominum animos sibi conciliare, nullam prætermittebant occasionem, qua & ipsi, vel vltrò oblatam Principum gratiam grato animo amplecterentur. Cęterum

hominespii, & religionis obseruãtissimi rem diuinam semper omnium Principum gratię, & omnibus suis commodis prętulerunt. Hac de causa, etsi Actius Federico gratissimus erat, tamen, cum ipse ad rem Pontificiam turbandam, impio admodum animo, omnes suas vires conuertisset, Actius actutum ab ipso animum alienauit. Maluit enim hominibus, quantumuis potentibus, quàm Dis superis, displicere. Hoc animaduertens Federicus, simulatę beneuolentię prętextu, illum capere studebat. Verum, Actii prudentia, voti compos minimè fuit. Ipse. n. ingenio ad insidias vitandas apprimè callido, Imperatorii animi latebras scrutatus, & insidiis pręcognitis, se ad sancti Bonifacii oppidum tempestiuè recepit. Cum vero interea Salinguerra, imperatoriis armis fultus, Ferrariã occupasset ciuesq; à Põtifice ad Imperatorẽ deficere fecisset, Georgius Monslungus, cũ Põtificiis copiis ad eam recuperandam accesserat, verùm semper id frustra ab ipso tentatum fuisset; ni Actius; qui cum Põtifice in officio; & fide permanserat; illi pręsto fuisset. Hic. n. Frata, Salinguerrę Castello, cum turribus; & priuatis domibus funditùs demolito, totam aciem aduersùs Salinguerram conuertit, eumq; cœpit, Ferrariamq; à Tyranni manibus exemit. Qua quidem opera strenuè nauata, Gregorius. IIII. grati animi ergò, Ferrariam, Ecclesię nomine, Vicariatus titulo, regendam illi concessit. quo deinde in munere, ob illius integritatem, & summam in regẽdo imperio moderationem. MCCXLIII. ab Inno

centio. IIII. cõfirmatus fuit. Interea Federicus Cæsar Parmam sœuissima obsidione premebat, resq; eó discriminis deducta erat, vt nihil. vel parũ spei Parmẽsibus reliquũ esset. Actius, qui obsidionem fortiter sustinuerat, (Parmensium. n. copiis præerat) remq; omnem in angusto positã videbat, vel Parmam obsidione liberare, vel in consertissimas hostiũ turmas fortiter occumbere decreuit. Quare occasione arrepta, ex vrbe tacitus exiens, nocte intempesta, in Germanorum aciem impressionem fecit. eaq; penitus fracta, ac dissipata; parum abfuit, quin Imperatorem caperet, in hostiumq; potestatem procul dubio venisset, nisi noctis beneficio ab hostium manibus se in tutum recepisset, á qua me Hercle incertum est plus ne damni acceperit, cum fractæ illius copiæ fuerunt, an opis, cum, illius tenebris, ac caligine fultus, imminens periculum euitarit. Actius veró, castris captis, & vrbe graui illa obsidione liberata, Leones, qui in Imperatorio exercitu fuere, ex vniuersa præda sibi in sortẽ dari solùm optauit. Eosq; pro victoriæ insigni, Ferrariã misit, qui in ea vrbis parte (tunc autẽ suburbiũ erat) adseruati fuerunt, quæ nũc etiã nomen ab illis obtinet. Magnum sanè fuit, ac verè regiũ, quod expressimus Actii factum, sed hoc omnẽ humanæ admirationis modum excedit, quod hoc loco enarraturi sumus, quo sanè palàm fiet Actiorum Atestinorũ nomẽ Ecelinis duobus fatale fuisse. Ob captũ Salinguerrã, et Ferrariã Actio á Põtifice traditã, inter Actiũ, & Ecelinũ tertiũ, Ecelini secũdi filiũ, magna odia, et magnę vigebãt inimicitię. Hic. n. tertius, ab

oppido, quod in Euganeis est, de Romano dictus, parēte sæuissimo tāto sæuior, ac truculētior fuit, vt ipsū, ad humani generis perniciē, ab imis Erebi lacubus, ad superos accessisse creditum sit. Hoc vero Nephas, quo nulla lues, nulla pestis, aut fœdior, aut īmanior excogitari pōt. Hoc inquā Nephas, Patauii terror, & totius Italiæ clades, nihil magis auebat, quā Actii sanguine, quē diu sitiuerat, satiari. Sed Deorū imortaliū dispēsatiōe lōge aliter euenit. Nā cū Ecelinus, misero, ac funesto audaciæ exitu, pro Imperatore Mediolanensibus bellū pararet, in eum Actius Pontificiæ dignitatis adsertor, cum omnibus copiis vi ardentis; atque impauidi animi impulsus, sociis Vberto Palauicino, & Bosio Douerio, irrupit; &, veluti alter Hercules, indomitam feri monstri rabiem, eius exercitu dissipato, sic attriuit, vt ferocissimus hostis turpi, atque inhonestæ fugæ terga dare coactus fuerit. Sed cum Actius vrgeret; illeq; nullum effugium inueniret, fessus, atque animo consternatus se hosti dedit, qui mox sub Bosii Douerii custodia Socinū ductus, anno MCCLIX. vndecimo postquā captus fuit die, ex vulnere illi, qua pedi iūgitur talus, à tragula, vel (vt alii) à sagitta, à valido scorpione emissa, illato, & tribus ab Actio mortiferis plagis in caput acceptis, septuagenario maior exacerabilē aīam miserrimè exhalauit. Sicq; Actii virtute īfame hoc mōstrū triginta trib. hoīum milib. quos, tererimo mortis gnē īmani sæuitia mactauerat, veluti victima qdā, expiatiōis grā iugulata, iusta psoluit. Ille. n. q tot mortalib. inauditas cædes intulerat, tot oppida vastauerat,

& à stirpe propemodum euulserat, tot vrbes eueterat, corpore, & animo eger, captiuus, inter vulnera, & dolores inedia consumptus, ad oras stygias, vnde ad nos venerat, furens, ac gemens descendit. Actius vero qui omni in bellico negotio, & prudens, & maximè pugnax semper apparuit, cum annos LI. regnasset MCCLXVI. mense Feb. ex hac corporis custodia ad paratam sibi inter cœlites sedem euolauit. Tanta vero imperii æquitate, moderatione, clementia, populariq; humanitate Principem egerat, & innata quadam benignitate hominum animos sic sibi deuinxerat, vt in eius funere (quod Ricobaldus, vrbis nostræ historicus non indiligens, testatum reliquit) nec alterius factionis ciues a' gemitu, & lachrymis potuerint abstinere. Hic (vt Lilius refert) filios duos suscepit Rhainaldum, ac Beatricem, quæ cum se Deo perpetua virginitate dicasset, in diui Antonii Cœnobio inter sacras virgines clausa, mortali corpore soluta, miraculis claruit. Sunt qui, præter superius commemoratos, duos etiam Actio filios adscribant, Actium, & Constantiam, quos omnes alii ex Beatrice Apuliæ Regis, alii Antiochiæ Principis filia, ortos asserunt; quæ cum mihi non satis perspicua sint, in medium relinquo.

DE OBICIO .II.

Hunc Obicium, quem indole liberali; ac planè regia, vul-

tuq; ad lenitatem magis, quàm ad seueritatem composito, quartum Ferrariensiũ Principem in Copæ aureæ. Aula pictum videmus, Rhodulphus Cæsar in omni maiorum suorum ditione; primum MCCLXXVI. Iterum verò MCCLXXXI. apud Norembergum Cæsareo diplomate confirmauit. Quæ sanè Imperii iura, ea felicitate, suscepit, vt illa non modò seruauerit, sed Mutinensem etiam, Regiensemq; ciuitatem, sua virtute, illis addiderit anno .n. MCCLXXXVIII. XVIII. kl. Ianuarii eum sibi Principem Mutinenses, maximo omnium consensu, delegere. Et ciuitatis Episcopus, vnà cum Lanfranco Rhangone, & aliis vrbis optimatibus, totius populi nomine, illi Mutinæ claues obtulerunt, cui Marchio Comitem Iannellum, sibi necessitudine coniunctum, Prodominum reliquit, quo die Manardus Manardius diem suum obiit. à quo Ioannes Manardius vir spectatæ probitatis, & tum in Medicina, & Philosophia, tum in omni literarum genere, quæ vel Græcè, vel Latinè colantur; egregius, originem duxit, quo sanè docente, ego Hippocratis, & Galeni viã ingressus, in Philosophorum, Medicorumq; collegium cooptatus fui. Cum vero MCCLXXXIX. Obicius Mutinam se contulisset, pro dominatu stabiliendo, Aldrobandino filio. IIII. Non. Ianuarii Aldam Tobiæ Rhangonis filiam matrimonio copulauit. Mutina autem ad Obicium delata, Regii Lepidi ciues, huius Principis virtute, ac prudentia allecti, ad ciuitatis Principatum

MCCXC. Idibus Quintilis vocarunt. Harum duarum vrbium accessionem Veronenses, Mantuaniq; ægerrimé tulerunt, quare liuore, atque inuidia ducti in Obicii ditionem, magna cum militum manu, extempore irruperunt, quorum impressionem Obicius non modo magno animo, magnaq; virtute sustinuit, sed eorum copiis fusis, ac fugatis, illatam sibi iniuriam viriliter vltus est, bellisq; omnibus solerti ingenio, & rerum regendarum peritia sedatis, omnia imperii iura, successori tranquilla reliquit. Ferrariensi autem Repub. sub Obicio florente (vt Lilius, & domestici nostri annales tradiderunt) MCCLXXXII. vel quod alii dicunt LXXXVIII. in agro Ferrariensi, cui nomen VALLIS DE AQVA, quædam salutaris vnda, é terre visceribus dies, noctesq; effluens, lacum confecit, quem GATVLAM appellarunt, cuius sané aquæ virtute, illi diuinitùs infusa, cuiuscumque generis infirmi pristinam salutem recuperabant. ad quem locum varia hominum genera, tanta frequentia; confluxere, vt eo die, quo diui Ioannis Baptistæ solennia sacra celebrantur, (eo. n. festo die ægris vnda salutaris erat) ibi XXX. hominum milia fuerint reperta. Inualuerat autem opinio Beatæ Annæ sepulchrum eo in lacu delitescere. Quo lacu postmodum ad imas telluris partes, vnde effluxerat, reuocato, arbitror, in rei illius memoriam, eam, quæ Ferrariæ nunc extat hospitalem sanctæ Annæ domum, pro infirmis curandis, erectam fuisse. Illustre igitur Obicii felixq; imperium,

perium, hoc saluberrimo lacu cœlestia numina multo etiam illustrius, ac felicius effecere. Hic duas duxit vxores, alteram Iacobam Fliscam, fœminã lectis Adriani. V. Pontificis maximi neptem, quæ illi liberos genuit Actium, Rhainaldum, Franciscum, Aldrobandinum, & Beatricem de qua varia à scriptoribus tradita sunt. Eam. n. nonnulli virginem Galeacio Vicecomiti Mediolanensium Duci matrimonio iunctam asserunt MCCCVIII. kl. Iulii, Nonnulli vero (vt Dantes Aligerius, & Priscianus noster libro historiarum VIII.) Nino Comiti, Sardiniæ insulæ iudici, primum, dein, illo extincto, Vicecomiti nupsisse literis mandarunt. Non desunt etiam, qui hanc non Beatricem (quod Merula scripsit) Sed Agnetem appellarint, qua quidem in re Prisciano, annalibusq; nostris fidem adhibendam procul dubio censeo. Sunt etiam qui Rhainaldum, & Franciscum spurios dicant, quod ego nec assero, nec reprobo. Alteram vero Constantiam Alberti Scaligeri Veronensiũ domini filiam MCCXCIX. decimosexto kl. Ianuarii. Decessit Obicius die Saturni XV. kl. Martii, MCCXCIII. ætatis vero suæ XLVI. cum annis XV. felicissime regnasset. Non ab re me facturũ arbitror si in extrema hac Obicii vitæ parte, Lamberti Bacilerii Bonon. Nicolai filii, ĩportunũ, ac Nephariũ in Obiciũ facinus paucis cõmemorauero, vt principes, alieno exẽplo cautiores, maxime sibi cauẽdũ cognoscãt, maximaq; vtãtur cura, ac diligẽtia ĩ familiarib. deligẽdis. Hic Lãbertus, cũ aliis domesti

cis cōmixtus, Obicio, dum pransurus accumberet, propior factus, stricto pugiōe, manu prōptissima, eadēq; scelestissima, dicto citius, in illius faciem de improuiso vulnus intulit, paruum illud quidem, sed magnam percussoris audaciam præ se ferens. hoc viso, Actius Obicii filius, & omnes, qui aderant ciues, ac familiares, arreptis ensibus, in percussorem è vestigio impetum fecerunt. Cæterum illis Obicius, faciem sanguine fœdatus, sese opposuit, quo minus illum interficerent. Eum.n. in Eculeum mitti iussit, vt quo impellente, quaue de causa id factum esset, fateretur. Cæterum ipse diu, & grauiter tortus, se nullius iussu impulsum, nulla spe ductum, non meditato, aut cogitato scelere, sed repentino, ac temerario quodam furore percitum, id patrasse fassus est. Quod cum minimè crederetur (neque.n. credendum erat) iterum, atque iterum interrogatus, non minori constantia, quàm fortitudine (modo in scelere fortitudini locus sit) eadem semper in sententia permansit, nec in acri, & lōga quæstiōe, preter dicta quicquā aliud vnquā respōdit. At improbi hoīs pertinax, atq; obstinatus animus, haud quaquam fecit, quin sententia in ipsum lata, quatuor Asellorum caudis alligatus, totam per vrbem tractus, & à carnifice cruci tandem appensus meritas, illiso guture, pœnas acerbissimè lueret. Hic igitur eos principes, certissimo argumento, non imprudēter agere docuit, qui neminē ense, vel pugione accinctū; ad se familiarius admittūt. Quādoquidem mutabilia sunt hominum ingenia, & inter mortales non desunt, qui animo

adeo impauido sint, & vitæ adeò prodigi, & contemptores, vt, modò voti compotes fiant, quodcunque animo conceperunt, intrepide audeant, quod vel ex hoc liquidò cerni pōt, quē nec sācta familiaritatis iura, nec dignitatis reuerentia, nec Principis auctoritas, nec assistens parenti filius, nec familiariū corona, qua Obicius septus erat, nec imminens atrocissimæ necis periculum á scelere patrando repellere potuerunt.

DE ACTIO. VI.

Qui alter ab Obicio parente, multa canicie verendus, eodem in loco pictus videtur, Actius est sextus, eodem die, quo pater viuere desiit, à S. P. Q. F. Princeps quintus salutatus, & Piceni totiusq; paternæ ditionis Marchio constitutus. Hic necessitudine sibi coniunctos hostes habuit, qui, cum Mantuanis, Veronensibus, Brixiensibus coniurati, Melaria, & Stellata direptis, atque igni consumptis, Cassaliaq; populata, & armentis omnibus abactis, multa illi damna, & maxima intulerunt. Quæ mox ipse, classe instructa, & valido exercitu comparato, strenuè admodúm vltus est. Ostiliam. n. oppidum igni consumpsit, Seraualem expugnauit, suburbia incendit, turres diruit, pontes euertit. Moxq; Veronam, eadem in expeditione, iisdemq; copiis, acri cinctā obsidione, superauit. Et naui oneraria, cui, ob ingentem magnitudinem, Reginæ nomen erat, vnà cum duabus aliis minoribus, præda onusta, victor, & exultans Ferrariam

reuersus est. Quos verò proditores cœpit, abscisis ceruicibus, plecti iussit. Hunc Romanæ militiæ præfectum (quem vexilliferum vocant) à Pontifice maximo delectum Areostus noster in Celta furente, memoriæ commendauit. Hunc Cremonenses, vt Matthei Vicecomitis, infensissimi hostis, furorē retunderent, sibi dominum asciuerunt. Seq; ipsos, suaq; omnia illius fidei, paribus votis, commiserunt. Quos ipse prudenti consilio, & pugnaci dextra, egregiè tutatus est. Duas hic vxores habuit, alteram Ioannam Vrsinam, alteram Beatricem Caroli Neapolitanorum Regis filiam, à quo anno MCCCV. Atriam vrbem dotis nomine accepit. Vxorem vero MCCCVII. vel (vt Priscianus refert) MCCCV. mense Aprili Ferrariam conduxit. Connubium hoc Rhainaldo, & Francisco, Actii fratribus, & nepotibus ex fratre Aldrobandino supra quàm dici possit, graue, ac molestum fuit. Cum. n. Obicius iā senior ex Ioanna prolem nullam superstitem haberet, in regno ipso extincto, se illi successuros sperabant. Verum enimuerò cum noua hac vxore superinducta, se ab omni successionis spe deiectos arbitrarentur, ira; ingentiq; odio sed illo mehercle iniquo, in Obicium accensi, Ferraria discesserunt, illumq; etiam multis iniuris affecerunt, Actius, indignum existimans fratres suos contumaci in ipsum animo esse, iraq;, & odio flagrare, quòd, nobilissima vxore ducta, in spem posteritatis venisset, Fulcum, ex Frisco notho filio sibi nepotem, vt fratres se regnum habituros nunquam sperarent, hæredem instituit. Cum au-

tẽ ille, vel quod ætate iã grauis rei vxoriæ intẽperãter indul-
ſiſſet, vel quod illi iã fatalis hora ſuperueniſſet; grauiſſimo
morbo correptus eſſet, medicorũ cõſilio, ad Aponi balnea, Bea
trice vxorẽ ſibi ſocia, pro ſalute recuperãda, æger ſe cõtulit.
Sed cũ morbus magis, ac magis inualeſceret, nec humanis arti
bus, aut ope diuina leuaretur, nullaq; amplius vitæ ſpes re-
liqua eſſet, fratres, nepoteſq;, eo in temporis articulo, ſe
fratri, patruoq; reconciliare, omni nixu, operam nauarunt.
Et tãdem Nicolai Lucii veteris amici, Beatriciſq; ſororis,
& aliorum amicorum precibus, atque hortationibus; in fra-
tris; & patrui gratiam rediere. Et cum Actio legitimos no-
tho poſt habere iniquum videretur, nouis confectis teſtamenti
tabulis, fratres regni totius hæredes inſtituit, & mox vi morbi
conſumptus MCCCVIII. pridie Kl. Februarii vi
tam cum morte commutauit. Hic non poſſum quorundam
ſcriptorum in Ateſtinorum Principum rebus perquirendis ne
gligentiam ſummoperè non mirari; qui rebus illis ommiſ-
ſis, quæ à vero non abhorrent, vana, & ab omni veritate
penitus aliena ſibi confinxerint, & literis mandauerint, &
Actiũ à Friſco filio in carcerẽ coniectũ, & necatum aſſeuera
uerint. Extãt.n. poſtremę codicillorũ tabulę; quas cũ Friſcus
patris noĩe Ferrarię pęſſet, Obicius ipſe Ateſte cõfecit. Qui
bus ſanè cõſtat ipsũ nulla cuſtodia detẽtũ, nulla vi necatũ, ſed
ęgrũ, & morbo cõfectũ amicis aſſiſtẽtib. i Beatricis ſororis a-
mãtiſſimę ſinu, extremã aĩam expiraſſe. Inter hos verò aucto-
res fratrẽ Leãdrũ Bonon. eò maiori nota dignũ cenſeo, quò

ipse, vt mendacio fidem paret, rei tam fœdæ Peregrinum Priscianum rerum nostrarũ optimè gnarum, testem adducit, cũ hęc omnia longè aliter (quàm Leander dicat) suis in annalibus scripta reliquerit, quod; vt clarius innotescat, hic illius verba adscribere non grauabor.

P. Priscianus Historiarum libro VIII. Folio XLVIII.

Ordinatis itaq; voluntate sua, & negotiis suis reliquis oĩbus, Azzo Marchio Beatrice sibi sorore secũ aßũpta, nobilibusq; viris, & equestris ordinis nonnullis comitatus Esti oppidũ defertur, & in Palatiũ Nicolai de Lucio equitis descẽdit, venerũt ad eũ Tisius de cãpo sãcti Petri, de cuius progenie satis difuse superiori libro cap. VII. diximus, Iacobus de Carraria, Nicolaus ipse Lucius, & alii plures Estensium Marchionum, amici fidi, & optimi, adducunt Aldrobandinum, & Franciscum fratres, Rhainaldum, & Obizonem, nepotes, quos Azzo, & diligebat, & amabat. Amplectũtur nobiles illi Marchionem, & deprecantur (Beatrice iam dicta, & fratribus prædicatoribus loci ipsius opem omnem negotio præstantibus) vt fratribus, & nepotibus parcat, in fraternum redeat amorem, & amplectatur illos, assentitur Azzo, fratres, & nepotes osculatur, amor inter ipsos dulcissimus redintegratur, & (vt scribit cronica vetus) deleto testamento prædicto, nouum condit, & fratres sibi hæredes in-

stituit, & in regno successores. Sicq; , vt Deo placuit omnipotenti, die vltimo Ianuarii obiit. Hæc sanè ad verbum Priscianus. quibus explicatis, mox in Blondum, in Platinam, in Sabellicum, & in reliquos omnes, qui Actium à filio in carcerem coniectum, dein suffocatum asseruere, acerrimè inuehitur. Quare Leandrum, vel Priscianum non legisse, vel eius ānalibus prorsus in uersis, vsum fuisse, ex Prisciani verbis apparet. Nā etsi Friscū veris Principibus regnū occupasse testatus est, ipsum tamē ab oī paricidii nota vindicauit.

DE FRISCO, ET INTERREGNO, ET RHAINALDO .II.

Vt inter Atestinos Principes, quos in Copæ aureæ ædium testudine, lunga seriē, verisq; imaginibus, Hercules Princeps noster; ad posteritatis memoriam, pio in progenitores animo; magna cura pingi curauit, nullus Frisco datus ē locus, q̄ nothus iniuria regnū occupauerit; & Tyrannū potius teterrimum, quàm verū Principē gesserit, ita ego etiā ipsum, in hac optimorum Principum commemoratione, silentio inuoluere, absque piaculo, poteram. Et profectò ni mecum cogitassem, hoc ipso sermone, aliorum Atestinorum principum virtutem, & in patriam charitatem, eò illustriorem se ostensuram, quò iste, sua improbitate, à vero principe longius abfuit; ne de ipso quidem verbum fecissem. Verum, vt hunc Tyrannum penitus, reliquos vero patriæ parentes fuisse de-

monſtrem , quæ Ferrarienſi populo Friſcus intulerit damna, quæ veris Principibus incommoda , pro præſentis commentarioli breuitate , commemorare minimé grauabor . Friſcus igitur nothus Actii filius , cui pater , cum Ateſte Ferraria diſceſſiſſet , totius ditionis regimen mandauerat , poſtquám patris obitum intellexit , & ex nouis tabulis ſe , Fulcumq; filium à regno eiectos . pertinacis , ac intemperantis, animi impetu ductus, regni Principatum , quo iure , quàue iniuria mordicus tenere ſibi propoſuit, cumq; ipſi vires ad regnum tenendum minimè ſufficerent , magno cum Reipub . malo , Argenta , Regio lepidi , & Mutina amiſſis , cum Venetis fœdus iniuit, quorum præſidio, & copiis, vniuerſo populo reclamante, annuam Tyrannidem exercuit. Rhainaldus veró & alii ab Actio hæredes inſtituti , à Clemente quinto pontifice maximo ope implorata , acre bellum cum Friſco , & Venetis geſſerunt , multis vero' datis , atque acceptis cladibus , cum Friſcus ciuium animos à ſe penitus auerſos cognoſceret , vt ſe nothum pariter , ac Tyrannum certiſſimo oſtenderet teſtimonio , patriam , quæ ipſum genuerat, aluerat, fouerat , igne in quàm plurimas domos immiſo ; execrabili incendio fœdauit , ſeq; in caſtri Thebaldi arcem ; cum Veneto præſidio, è veſtigio' recepit . Indignum viſum fuit Clementi, eos , quos in ſuam ipſe clientelam receperat , à Venetis , nulla boni , & æqui, tantæq; amplitudinis ratione habita , deteſtabili bello indignè vexari , quare cum nullis monitis , nulliſq; hortationibus Veneti ab incœpto deſiſterent,

sterent, eos accerbissimis diris prosecutus est, quibus irretiti, cum nec sibi, nec fortunis locum vllum tutum viderent, se (militibus omnibus à Ferraria remotis) Pontificiæ potestati submiserunt, & eos, diris solutos, Clemens sacris clementer restituit. Friscus verò; omni spe, ac præsidio prorsus priuatus, Venetias aufugit, vbi, apud Diui Ioannis, & Pauli ædem priuatam vitam, extorris vixit. Sed quanuis Veneti Ferrariam obsidione liberauerint, Friscus Tyrannide eiectus fuerit, tamen Atestini (vt fas erat) in regni possessionem minimè missi fuerunt. Arnusius. n. vel (vt alii) Arnaldus Pelagura Pontificis legatus vrbi Veneta obsidione liberatæ quatuor annis præfuit. Nec legitimorum Principum ius quadriennio occupasse legato sat fuit. Quin Roberto Neapolitanorum Regi, Xantiæ Regię vxoris (vt nonnulli referunt) intercessione, & Clementis consensu, Ferrariensem ditionem regendam concessit. Robertus Degum Raptam cū magna Hispanorum, Catalanorumq; manu toto quadriennio Ferrariæ præfecit. Et cum acerbiùs, atq; insolentiùs quàm par esset, homo Hispanus, peregrina, ac barbara superbia impulsus, populum vrgeret, illius, militumq; insolentia ciues ad Tyrannidem delendam excitauit. Videbant. n. Pelaguram, quem populari quieti cōsulturū sperauerāt, in alia oīa potiùs abiisse; vrbemq; totam, præter eorum opinionem, immitiùs vexasse. Nam (vt rapinas, & alias omittam nobilium hominum cædes, quæ multæ, & maximæ fuerunt) Dalmasius, cui legatus vrbem regendā cōmiserat, Franciscū Marchionē,

magni animi, & spectatæ probitatis virum, publicæq; utilitatis studiossimum, solo famulo sibi comite, Ferrariam cum accipitre, ab aucupio redeuntem, vix vrbem ingressum, ante portæ Leonis limẽ, de improuso, immanissime interfecerat, & nudum in foro tractum sæuo, ac miserabili spectaculo proposuerat. Et cum legatus nullas de nepharii sceleris facinore pœnas sumpsisset, populus id illius iussu factum suspicatus est. Quod eo' etiam sibi magis persuasit, quo' ipse (ne ciues vnquã se quieturos sperarent) dominationem, quæ Atestinis Principibus iure debebatur, Roberto Neapolitanorũ Regi iniuria cõcesserat. Qui hominẽ importunissimũ, cædis, & rei alienæ auidissimum, populo tot iam cladibus affecto, ac calamitatibus afflicto, penèq; confecto, veluti extremum omnibus excidium apportaturum, indigne' præposuerat. Populum igitur cum aliorum ciuium cœdibus, tum immanissimo Marchionis interitu, ac nepharii hominis iniuriosa alieni appetitione commotum, suarum ærumnarum cœpit pudere. Pigereq; se barbaris, ac exteris gentibus potius, quàm illis dominis parere, quos non tantum natura, & communis patria ipsi concesserat, sed is dominos sibi delegerat. Quare, occasione arrepta, MCCCXVII. Nonis Quintilis (quæ dies diui Dominici sacris dicata est) ciues vnanimes in eas omnes gentes magna vi impetum fecerunt; & ingenti illis clade illata, vrbe penitus expulerũt, Vt vero quas Friscus sua Tyrannide turbas concitauerat, penitus sedarent, & accepta damna resarcirent,

Rhainaldum Ateſtinum, Aldrobandini filium, Marchio-
nem. VI. ac verum ciuitatis dominum, in maiorum di-
tionem, quaſi poſtliminio; reuocarunt. Et, ad perennem exa-
cti Tyranni, & rei feliciter geſtæ memoriam, imaginem di-
ui Dominici portis omnibus ciuitatis Princeps S. P.
Q. F. pingi iuſſerunt, publicè q; ſtatutum fuit; vt ſin-
gulis annis, eadem die, diui Dominici templo ſolennis fieret
oblatio, qui ritus, perpetua, ac inuiolata religione, ad noſtra
vſque tempora ſeruatus eſt. Non tamen hæc à Tyranno ad
verum dominum tranſitio omni penitus moleſtia caruit. Neq;
.n. syncerum gaudium mortalibus fortuna, rerum humana-
rum domina, vnquam conceſſit. Nam Pontifex Max. ob
ui eiectos milites, Eſtenſib. Principibus, populoq; Ferrarienſi
aqua interdixit, & igni. Cæterum re maturius cognita, eos
volens, ac lubens ſacris paternè reſtituit. Hac verò iniuriæ
nebula diſiecta, Bononienſes Rhainaldo bellum intulerunt,
acre illud quidem, ſed ea animi alacritate ab ipſo ſuſceptũ;
ac ea felicitate confectum, vt victoria potitus ſit. Nec mi-
nus feliciter Argentam oppidum, quod Rauennates occupa-
uerant, ſibi vindicauit MCCCXXIIII. Dein
verò imperium; magna animi, & rerum tranquillitate poſ-
ſedit. MCCCXXXV. pridie Kl. Ianuarii diem
ſuum obiit. Suſcepit ex Lucretia, vel (vt alii) ex Cathe-
rina coniuge Aldrobandinum; & Actium mares, Beatri-
cem verò fœminam, Deſpotæ Achaiæ matrimonio colloca-
tam. Cum vero marium neminem in regno ſucceſſiſſe com-

pariam, eorum etiam neminem parenti superuixisse credide-rim.

DE OBICIO. III.

Muta sanè Obicii imago, eadem in aula felici penicillo depicta, magnam in Obicio prudentiam, singulari fortitudini iunctam certissimo videtur indicio præ se ferre, quod sanè, quæ de ipso, ex veterum annalibus referemus, re comprobatum ostendent. Successit Obicius Rhainaldo fratri Ferrariensium Marchio. VII. MCCCXXXVI. Kl. Ianuarii. Qui cum Ferrariense imperium tranquillum ac pacatum accepisset, ad ea recuperanda animum conuertit, quæ à vicinis iniuria fuerant occupata. Ductis igitur Mutinã copiis, eam valida cinxit obsidione, quam cum Mutinenses detrectarent, tum propriis, ac peculiaribus damnis, tum quia ipsis fas, piumq; videbatur, illis dominis sese regendos dare, quorum iustitiã, ac probitatem, longis annorum spatiis, experti fuerant, illis, qui populo inuisi erant, exactis, se Obicio dediderunt. Quibus in potestatem rece ptis, eorum curam, ac regimen Nicolao fratri mandauit. Multa præterea, & pro Italiæ salute, & pro regni sui iurisdictione stabilienda, apud Pontificem maximum, apud Cæsarem Augustum, & apud alios Italiæ Principes sapienter admodum gessit. Interea Philippus Gonzaga, & Luchinus Vicecomes, ĩmodico producendi imperii studio

flagrantes, Parmam hostiliter aggresi sunt. Parmenses, quibus Obicii virtus cognita fuerat, vt ab hostium vi se se defenderent, illi anno MCCCXLIIII, IIII. kl. Nouemb. Parmæ dominatum tradiderunt. Quo sané facto tantus hostibus terror incussus est, vt, castris collectis, Parmã obsidione liberarint. Sed quam iniuriam Parmensi populo inferre nõ potuerũt, malo, iniquoq; aĩo; in Obicii caput conuertere statuerunt, & insidiis paratis, illum vel capere, vel interficere tẽtarũt. Sed vir callidus, & solers ad cauẽdũ paratus, eorũ ĩsidias eo ingenio elusit, vt illi ipsi tẽpestatis auctores maximè timerent, ne quos, vt Obiciũ submergerẽt, fluctus concitarãt, in ipsorũ tandẽ caput, æstu multò grauiore, redundarent. Quare sibi maximé conducibile duxerunt, cum Obicio fœdus percutere, & pacem inire. Hunc autem, quòd ipsum ad ardua militiæ munera capescenda promptissimum, summoq; consilio, ac singulari iustitia prȩditũ conspiceret, Clemens. VI. Pont. max. primum Ferrariensi populo. 1344. sui iuris Vicarium prȩfecit, fatis tam feliciter annuentibus, vt tandẽ Pontificũ consensu, ac eorũ diplomatibus Ferrariensis ditio Atestini iuris effecta sit. Duas hic vxores, Bononienses ambas, subinde duxit, alteram Iacobam Romæi Pepuli, alteram verò Lippam Areostam, ex quibus ipsum liberos. XI. Lilius, alii verò. X. tantũ, suscepisse scripserũt. quorũ Aldrobãdinus, Nicolaus. cui Claudo cognomen fuit; & Albertus (quod infra explicabimus) paternum imperiũ vnus post alterum obtinuerũt. MCCCLII. post annum imperii. XVI. fato concessit.

DE ALDROBANDINO .II.

Aldrobandinus secundus, quem decenti facie, & eleganti aspectu, patri proximum ad veram imaginem expressum conspicimus VIII. Ferrariensium Princeps salutatus, & à Pontifice max. Vicarius parenti suffectus tota ditione, summa tranquillitate, potitus esset, nisi necessitudine ipsi coniuncti regni quietem indignè perturbassent. Huic. n. Principi propè fatale fuit, à suis grauissimè vexari. Ipsi. n. vt consanguineo negotium facesserent, cum Patauinis, Ariminensibus, Venetis, Principibusq; Mantuanis in Aldrobandini oppida, castellaq; multas incursiones fecerunt. Nullis tamen ipse illorum iniuriis animum despondit, nunquam ab ira, & odio se transuersum agi permisit, nunquam se ipso minorem ostendit, sed se ea animi magnitudine, qua aduersarios superauit, in secunda, & aduersa fortuna pulcherrimè est vsus. Regnauit annos. IX. MCCCLXI. mense Nouembri excessit è vita, ex Viride coniuge, vel vt alii, ex Beatrice de Camino Viridem fœminam, Obicium, Actiumq; mares genuit.

DE NICOLAO .I.

Hæc commemoratio, quam de Nicolao Claudo facturus sum, me ad Lilii mei vicem summopere dolendam impellit. Nam cum; ex annalibus nostris, strenuum, ac magnanimum

hunc Principem Claudi cognomen sortitum esse cognouerim, quod articularibus doloribus, ex recto loripes effectus fuerit, succurrit ingens illa mihi Lilij calamitas, in quam ab hoc eodem morbo, tanta cum sæuitia, coniectus fuit, vt omnibus membris impeditus, ac viribus confectus totos. XV. annos immobilis, magnisq; doloribus vexatus, in lecto, qui ad quietem dari solet, miserrime iacuerit, ea corporis specie atque habitu, qua cadauer potius loquens, quàm viuus homo, posset appellari. Cæterum grauis, atque acerba hæc recordatio eò lenior efficitur, quò video Lilium nouercam naturam, & iniqui fati atrocitatem, acri viuidæ mentis acumine, ac magna animi vi, sic superasse, vt nullis doloribus fractus, nullis cruciatibus confectus, æternis literarum monumentis inter ærumnas, & angores id sibi decus, ac nomen pararit, quod omnis semper sit veneratura posteritas. Inter quæ monumenta hanc etiam perbreuem Epitomem, quam isto commentariolo; nostris verbis latius explicandam suscepimus, mihi reliquit, vt quàm ipse nimia vi morbi correptus, non poterat, ego Principibus nostris operam præstarem, quod, vt in alijs, ita in Nicolao pro ingenij mei mediocritate, & pro hac temporis angustia, perficere conabor. Hic igitur, cognomento Claudus, quem, propè Aldrobandinum, fratrem magistra Pictoris manus seueriori expressit aspectu, nonus Ferrariensium Marchio multa Atestinorum adiecit imperio, Nempè Mutinensis agri castella, atque Tiberiacum (quod Bagnacauallum hodie dicitur) oppida, Lucumq;, Consilicem, Co-

tignolam, & quam præsente pecunia emit Fauentiam. Hic Mutinam (vt Polhystorius refert) mœnibus cinxit & Regium Lepidi Atestinæ ditionis oppidum, sed iniuria ablatum, Gonzagæ viribus attritis, sibi vindicauit. Mediolanensium hostiles impetus eo animo sustinuit; vt victor euaserit, Franciscum consanguineum hostem habuit, qui Mediolanenses ad bellum illi inferendum excitauit. Cæterum cum Franciscus captus fuisset, & capitis periculo ab hoste in custodia teneretur, ne hostis in eum grauius animaduerteret, Nicolaus, iniurijs omnibus posthabitis, triginta milibus aureis nummis ipsum redemit. Magnificum hercle facinus, & eo Principe dignum, qui Regiam Atestini generis nobilitatem præ se ferret, à qua Franciscus eò magis abfuit (adeò dispari ingenio homines eadem in familia sæpe oriuntur) quò redemptus ad Mediolanenses iterum diuertit. Sunt qui uelint hoc Principe turrim horariam, quę nostris temporibus in se ipsam incubuit, conditam fuisse. Sed eos ipsa temporum ratio deceptos ostendit. nam anno M CCLXXXIII. Amadeo Bonguadagno Architecto, ex pluribus rebelliū domibus demolitis, principiū habuit, qua condita, ipsum Amadeum rebellione fecisse annales testantur. Huic turri, pro horis tinitu signandis, conflatum æs campanum librarum triginta, & quingentarum supra trium millium pondo superpositum fuit. Et hoc Principe, curã etiã in qua ius redditur MCCCLXIIII. mense Aprili condi cœptam esse, a nostris annalibus proditum est, ab alijs autem MCCCXXV. à quibus

bus

bus parum distat Priscianus, qui MCCCXXVIII. conditam testatur, prætore Galeactio Madio nobili Brixiẽsi, in cuius sententiã ego eo' magis descẽdo, quo' varii ãnales illi adstipulãtur, cuius sane' Prisciani sentẽtiæ cũ assentiã, nõ possũ nõ arbitrari Vincentiũ; ab eadẽ præclara Madiorũ familia oriundum, ab Hercule Principe nostro elegante ingeniorum spectatore, ad Enucleanda Ferrariensi iuuentuti Philosophiæ mysteria, aliqua occultiore fati virtute, fuisse vocatum, vt ab eadem nobilissima gente ciuitas nostra duos clarissimos viros habuisse maxime sibi laudi adscriberet, alterũ q̃ iuri dicẽdo sãctissime' preesset, alterũ qui rerũ pulcherrimarũ, atq; abditissimarum arcana adolescẽtibus nostris pulcherrimẽ patefaceret. Nõ minori etiã nominis fama Nicolaus Caualcantes nobilis Florentinus. MCCCLXXIIII. Ferrariæ, sub hoc eodẽ Nicolao, pretorẽ gessit, ea animi integritate, vt nec prece, nec precio, nec alicuius auctoritate latũ (vt dicitur) vnguẽ a' iustitia declinarit. Ab hoc, lõga, ac præclara successionis serie, qui nũc viuit Bartholomeus Caualcantes originẽ duxit. Hũc nobilitatis gloria, morũ ꝓbitate, ingenii felicitate, & pulcherrimis bonarũ artiũ studiis, singulariq; fortitudine apprime' ornatũ ĩ Toga, et ĩ sago optimũ ciuẽ Florẽtia vidit. Patriẽ.n.ã qua maiores ẽt nr̃i. (qui iã CCL. annis illic ad felicissimã Atestinorũ ditionẽ accessere, originẽ duxerũt) et prudẽti cõsilio, & forti dextra, tã strenuã opã ꝓstitit, vt si illa cuiuspiã prudẽtia, ac fortitudine, pristinã libertatẽ seruare potuisset, ea nũc ẽt, Caualcãtis ope; atq; virtute; potis

retur. Hunc illius humanitas, studiorumq; similitudo mihi tam arcto necessitudinis vinculo iunxit, vt illius in me beneuolentia, meusq; in ipsum amor, nec locorum intercapedo nec fortunæ sæuientis iniuria, nec longa temporis vetustas sit solutura. Sed iam ad Nicolaum, à quo nonnihil hæc Madii; & Caualcantis optimorum amicorum commemoratio me abduxit; vertenda est oratio. MCCCXXXV. XIIII. kl. Septemb. à Nicolao castri veteris fundamenta, supposito ab Alberto Marchionis fratre aureo nūmo, iacta sunt. Cū.n. populus in Nicolaū Tortonensem Decurionum magistrum impetū fecisset; isq; celerrimo gressu in Principis aulā, quasi in arcem se recepisset, populus turbulētissimè ad arma excitatus, illū captis armis eò vsq; secutus est, et Principis Atriū oēs vnà ꝑinde, ac illi obsidionē pararēt, circūdederūt, & cū nullis minis, nullis Principis hortationibus populus ira accēsus, & furore percitus ab inferēda infensissimo homini nece auerti potuisset, ne ipse quem alterius improbitas concitauerat tumultum in se conuerteret, illum ad meritum (vt annales testantur) supplicium, vel inuitus emisit. quem furens populus membratim discerptum igni, in foro accenso, cremandum dedit, eiusq; cineres ventorum flatibus spargendos tradidit, ac disiiciendos. Qua rei indignitate Princeps meritò commotus, vt tuto se loco munitum redderet, arcem, quam diximus, condi curauit, quæ quidē, & Principi, & cunctæ ciuitati magno fuit tutamento, certissimumq; præ se tulit stabilitæ ditionis argumentum. Arce condita Nicolaus de

nephariis hominibus, quorum atrox ſcelus ad ea vſque tempora tacitus diſſimulauerat, eas ſumpſit pœnas, quibus illatam iniuriam ſeuerè, ac vehementer vindicauit. quod medius fuluius reliquis ciuibus exemplo fuit, quibus ſint illi digni ſuppliciis, qui nulla Principum ratione habita, in magiſtratus, quantũuis ĩprobos, temerè, nimisq; audacter irrũpunt. Corbulas hic etiã Princeps cõſtituit. Et locũ vbi nunc vectigalia ſoluuntur erexit. Hoc iubente, bona, ac ciuiũ capita tunc primùm cenſa, Magiſter cenſuũ creatus, & cenſuũ ratiões cõſtructę fuerũt. Vxorẽ duxit Viridem Canis Scaligeri, Veronæ domini filiã. Ex qua Rhainaldus eſt natus, qui patri ſuperſtes non fuit, & Tadeam, & Conſtantiam fœminas, illam Franciſco Carrariæ, hanc Malateſtæ Ariminenſi matrimonio collocatam. Cum vero annis triginta ſeptem regnaſſet MCCCLXXXVIII. extremũ vitæ actum abſoluit, & . IIII. Kl. Aprilis, quo die, Chriſti cruci affixi ſacra ſolennia celebrantur, humatus eſt, & præter morem, in eius funere à ſacris turribus frequens æris campani tinnitus auditus eſt.

DE ALBERTO .II.

Hic, quem in foro Marmorea in figura togatum; de illiusq; tempeſtatis more cuculatum, & eodem cultu in Copæ aureę curia; poſt fratrem Nicolaum non acri, non ſeuero, ſed benigno, ac mitiſſimo aſpectu ſuis coloribus pictum vi-

demus. Albertus secundus est. Et. X. Ferrariensium prin ceps senatoriæ potius Togæ, quàm militari sago natus. Hic paci, ac tranquillitati quanto potuit maiori studio operam de dit. Et quanuis Principes quidam illi bellum indixerint; & quæ in Patauino agro oppida tenebat illi turbauerint, ipse ta men, consilio potiùs, ac prudentia, quàm bello, & sangui ne, iuriditioni suæ censuit consulendum; quod sanè, vt opta uerat effecit. Anno. MCCCXCI. quadringentis no bilissimis equitibus sociis, ad Bonifacium nonum Pontificē Max. Romam profectus, ab eoq; amanter, & honorificè susceptus, Bonifacianum diploma (quam bullam vocant) & bonarum omnium artium, liberaliumq; disciplinarum Gym nasium Ferrariæ erigendum primus obtinuit. Vidit enim Albertus ad nominis immortalitatem nihil magis conferre, quàm literarum monumenta, eosq; Principes magna sibi; ac ciuibus suis ornamenta parare, quorum cura optimè nata in genia in spem præclaræ eruditionis aluntur. quod si prioribus etiam Principibus cordi fuisset, in illorum rebus perquiren dis non tantùm nunc laboraremus, multaq; præclara illorum facinora obliuioni tradita, magna cum illorum gloria, vel ipsa inuidente vetustate, ad posterum animòs ad decus ex citandos, mirificè elucerent. Est enim ipsa probati auctoris scriptio, perennis quidam sermo, qui præsentibus, & poste ris etiam, æterno temporum cursu, præclarè facta in morta lium animos instillat. Quod sanè, cum posteri animaduer tissent, quod ille instituit Gymnasium, magna semper dili

gentia fouerunt. Quod nunc Herculis Principis optimi, ac sapientissimi auspiciis florentissimum habemus. Memini me à maioribus nostris audiuisse, Theodorũ Gazzã virũ doctissimũ, Ferrariensi Gymnasio præfectũ (quẽ Rectorem vocant) fuisse. Eumq; dum Ferrariæ, literas Græcas profiteretur, in orationem Demosthenis pro Ctesiphonte, quam temporibus illis enarrabat, commentarium, quod etiam nunc legitur, edidisse. Vnàq; cum summis Philosophis, ac Medicis, Bartholomæum Salicetum, Giliolumq; Cremonensem, viros vtriusq; iuris consultissimos, amplissimis præmiis Ferrariam vocatos fuisse. Illumq; ius Cæsareum. Hunc Pontificium, magna auditorum frequentia, enucleasse. Cum verò Albertus hos duos clarissimos viros nactus esset, vt ciuitas, quám alii Principes bello armisq; illustrẽ illi tradiderant, optimis legib. atq; decretis niteretur, illis (hoc.n. otii sui munus posteris relinquere voluit) municipalis iuris cõdendi munus mãdauit. Hiq;. MCCCXCIII. VII. kl. Aprilis eas, quibus nunc etiam vrbs nostra regitur, institutiones, Principis decreto firmatas ediderunt. His Petrum Ancharanum, & Antonium Butrium additos fuisse quorundam annales prodiderunt, qui in eodem munere obeũdo, oẽs numeros expleuerint. Albertus Schiuanoiam, Paradisum, Bellum florem, regias ædes, Ferrariæ construxit. Ioannam Roberti Gabrini filiam vxorem duxit. Nicolaum filium, penè infantem, regni successorem reliquit. Obiit Albertus imperii sui anno. V. MCCCXCIII. pridie Kl. Augusti. cui togatam

illam marmoream ſtatuam, de qua meminimus, in prima maioris tẽpli fronte. S. P. Q. F. vnà cũ Bonifacia no diplomate aureis notis deſcripto, optimè merenti poſuerũt.

DE NICOLAO .II.

Nicolaus, qui eorum Principum progenitor futurus erat, ſub quorum imperio vrbs Ferraria ad eam amplitudinem creſcere debebat, qua omnibus eſſet admirabilis, eo vultu, atque habitu à natura formatus fuit, vt inter armatos valde conſpicuus, & inter pacatos ſenatores Regiæ grauitatis, & vrbani moris nequaquam expers videretur. vt ex pictura propè Albertum ad veram imaginem, eadem in aula picta, & ex ænea aurata equeſtri ſtatua, quam illi, ob excellentem virtutem, & ſingularem in re bellica præſtantiam. S. P. Q. F. in foro erexit eſt videre. Huic, qui. X I. Ferrarienſium Princeps fuit, omnẽ imperii ius, ſummo populi conſenſu, delatum fuit. Sed cum vix vndecimum annum ageret, ob minoris ætatis imbecillitatem, ſub tutela Ioannis Salæ, & Antonii Montiſcatini, qui arcanis domini conſiliis præerant, ad pubertatem vſque vitam egit, qua ſanè in ętate, & in belli ſimulachris ducendis, & in honeſtis exercendæ iuuentutis certaminibus, generoſi animi, & heroicæ indolis inditia pulcherrimè dabat. Nemo.n. inter æquæuos, vel agilius equũ mouebat, vel validius haſtis cõcurrebat, vel mucrone aduerſariũ fortius appetebat, vel vehemẽtius cõto pugnabat

vel ferreũ vectẽ longius vibrabat. Quibus artibus instructus, et exercitationibus firmatus vbi primũ ex ephebis excessit, ex vmbra, & fictis certaminibus in aciem, & in puluerem eo animo se contulit, vt prope' prius imperator fuerit, quàm miles. Validis. n. viribus, & expedito ingenio, vel in ipso iuuentutis ingressu, multa præclara gessit, atque magnifica. Quare, cum summo studio ad res bellicas animum appulisset, totius ditionis curam Vgutioni contrario, illi affinitate coniuncto mandauit. Qui ea animi moderatione, atque integritate (quanuis, & ipse vigesimum secundum annum vix ageret) cum sua virtute, tum prudentum consiliis, quam sumpserat personam gessit, vt nihil in ipso desideratum fuerit, quod a' graui, & sapientissimo senatore posset expectari. Nicolaus in dominatu Luci, Bagnacaualli, Massæ, & aliorum flaminiæ locorum, quæ Nicolaus Claudus Atestino addiderat imperio, ab Eugenio tertio Pontifice Maximo confirmatus fuit. Et. MCCCCX. S.R.E. Vexillifer, & totius Pontificis militiæ Dux, atque Imperator creatus fuit. Actium patruum, qui. MCCCXCV. XIX. kl. Martii acre illi bellum intulerat, & in eius caput coniurauerat, ab Hectore, vel (vt alii) ab Astore, Manfredo Porti captum; ex Senatus Veneti. decreto (quãquam non desunt, qui hoc Nicolao Claudo potius adscribant) in Cretã relegauit. Comiti Ioanni Barbiani, qui Vignolæ oppidũ dolo, atque iniuria occupauerat, pro patrato scelere ceruices abscidi iussit. Venetorum impetum, qui

magno exercitu comparato terra, padoq; totis copiis Ferraꝛ riam inuaserant, non minori consilio, quàm fortitudine deꝛ clinauit. Quare ob præstantem illius in rebus bellicis virtuꝛ tem, & præclaram in rebus gerendis prudentiam, cum Foꝛ roliuii ciuitas seditionibus, ac bello ciuili propèmodum ardeꝛ ret, ipsum ad illas intestini odii faces extinguendas, & ciuiꝛ um animos ad concordiam deducendos Ioannes Pontifex Max. Foroliuio præfecit, qui turbis omnibus compositis, ac odiis sedatis, Foroliuium pacatum Pontificiis præsidibus reliquit. Otho tertius Parmensium Tyrannus ea fraude, qua patriam occupauerat, Atestinorum etiam imperium sibi arꝛ rogare proposuerat. Et nulla boni, aut æqui ratione habita. Nicolao Regium Lepidi dolo surripuerat. Ad quem recu perandum cum magnam peditum, atque equitum manum Atestinus collegisset, Sforciam Cotignolanum, belli peri tia, atque animi magnitudine, & corporis robore antiquis Ducibus æquandum, equestribus copiis præfecit, & acie inꝛ structa, aduersus Othum castra mouit. Hic, tanto belli ap paratu audito, animo perculsus, Nicolao se viribus imparem & ad illius impetum sustinendum minimè idoneum esse coꝛ gnouit. Quapropter ad illum dolo, ac insidiis premendum sese conuertit, & vt voti compos efficeretur homo vafer; & ad fraudes nectendas natus, se pro fœdere percutiẽdo, et pace firmanda, Nicolai colloquium cupere simulauit, quod cum Nicolaus minimè abnueret. MCCCCIX. ad VI. Kl. Iunii in valle viridi propè Herberiam, vt de iis, quæ

inter

inter eos tractanda erat sermonem haberet, vterque se contulit. Otho, ad omnia simulanda paratus; hilari vultus specie fraudem prætexens; siccariis clàm paratis, qui Nicolaum mediis in sermonibus obtruncarent, blandè illum excepit. Verum ille ipse pacis auctor Deus optimus max. id sceleris sancto sub fœderis nomine patrari minimè tulit. Cotignolanus. n. Sforcia, vir callidus, dolos præsentiens, sua virtute Othonis insidias anteuertit, & impetu de improuisò in Tyrannum facto, ipsum multis vulneribus confossum interemit. Quo extincto Parmenses, & Regienses, quibus Otho non minus sæuè, quàm violenter imperabat, cum Nicolai beneficio à sæua illius Tyrannide, quasi à grauissimo iugo, eodemq; infensissimo, collum subduxissent, hilares Nicolao se dediderunt. Illi pridie Kl. Iulii. Hi verò. I X. Kl. Sextili. ãno verò à partu Virginis. MCCCCXXVI. XIIII. kl. Aprilis. Venetorum, ac Florentinorum copiis omnibus, non sine maximo illarum Rerũp. cõmodo, præfectus, hostium copias ea virtute retudit, vt nec Veneti, nec Florentini quicquam detrimenti passi sint. Literis etiam proditum est ipsum à Ladislao Neapolitanorum Rege. MCCCCXIII. copiarum omnium, quas in Italia tenebat, triginta milium aureorum nummorum stipendio Ducem, atque Imperatorem delectum fuisse. Hic idẽ Sigismundum Imperatorem. MCCCCXXXIII. V. Idus Septemb. mille equitibus sociis Ferrariæ hospitio honorificè accepit, qui filium pridie kl. Octob. Nico

lao ex vxore natum, & ab Imperatoris ipsius nomine vocatum sacris, ac lustralibus vndis expiandum obtulit. Moxq; ipsum infantem. XVIII. Kl. Octob. & Herculem legitimũ illi fratrem. Duosq; nothos Leonellum, & Borsiũ ĩ Ill. equitũ numerũ Imperatoria auctoritate cooptauit. Et aquila nigra, Cæsareo insigni; beneuolentiæ, atque hospitalitatis ergò (vt Blondus refert) Nicolaum donauit. Hoc etiam Principe à. S. R. E. decretis, & à sacrorum ritu Græci dissentiebant. Quos cum Eugenius. XXIIII. ægrè ferret ea in hæresi versari, vt res amicè, & religiosè discuteretur, & toti Christianorum gregi vnum ouile esset, & vnus pastor, Reipub. Christianæ concilium indixit. Vrbsq; Ferraria, in qua de tota re, accurata disputatione tractaretur, à Græcis pariter, & Latinis electa fuit. Eugenius igitur. MCCCCXXXVIII. VIII. kl. Feb. cum Romanæ curiæ præsulibus. Et. IIII. Nonas Martii eodem anno Ioannes Paleologus, Græcorum Imperator, cum Constantinopolitanus Antistitibus, eorumq; Patriarca Ferrariam appulere. Accepi à maioribus, meis Guarinum Guarinium Veronensem inter Latinã, & Græcã nationẽ interpretẽ fuisse. Hic ille est Guarinus, qui primus Guariniæ gentis incunabula felicissimis auspiciis Ferrariæ posuit, in quibus humaniores musas libentius habitasse; quàm quacunque alia in domo; creditum est. Hic (hominis doctrina, & probitate cognita) à Leonello postea, qui Princeps Nicolao successit, Ferrariam ad literas Græ-

cas, & latinas publicé profitendas honestissima conditione vocatus est. qui filium reliquit Baptistam, in interpretandis vtriusque linguæ auctoribus, nulla in re, patre minorem. Patrem Baptistam, in eodem profitendi munere, secutus est Alexander, qui cum ob excellentem literaturam, tum ob prudentiam, & rerum agendarum peritiam Alfonso, atque Herculi Principibus nostris, adeo' carus fuit, vt ob singularem eius fidem, atque integritatem, & epistolarum magister, & penitiorum vtriusque consiliorum fidissimus fuerit custos, qui postea ab eodem Hercule Fisco procurator, vnà cum Baptista Sarraco incorruptæ integritatis viro, & literarum luminibus egregié illustrato præfectus est. qui ambo id muneris ea prudentia, atque innocentia obeunt, vt Fisci rem diligentissime' curent, & populi gratiam sibi concilient. Sed (vt ad concilium reuertamur) cum summi duo illi Principes, & vtriusque gentis Antistites Ferrariam conuenissent, Guarino Veronense (vt diximus) interprete de vtriusque gentis opinionibus disseptari cœptum est. Sed peste suborta, & Pontifex, & Constantinopolitanus Imperator. MCCCCXXXIX. pro sententiis conciliandis, vnà cum toto cœtu Ferraria Florentiam discessere. Ibiq; concilium, et controuersiæ optatum finem habuere. Aedificia multa tum in vrbe, tum extra à fundamentis Nicolaus erexit castrum .s. nouum vrbis. Bellum riguardum ea fortuna, vt omnes eius successores illum instaurare, & augustiorem reddere (vt hic qui nunc regnat Princeps noster) diligenter curauerint,

arces condidit finalis, & Mutinæ, consandaliq; prætorium Diuæ Mariæ cœnobium Diui Dominici sociis concessum. Et locum vbi contractuum omnium tabulę publicis libris de- scriptę, perpetuo seruarentur (Registrum appellant) in to tius populi commodum construi iussit. Hoc etiam Principe MCCCCXII. IIII. Nonas Iunii (vel vt alii) MCCCCXV. pridie Idus Iulii marmorea maioris tẽpli turris (campanile dicitur) ędificari cœpta est. Nicolao vero' iam seniore effecto, eius integritas, ac fides, & in re- bus agendis, ac tractandis facilitas, & in controuersiis com- ponendis felicitas omnibus adeò innotuerat, vt ad discordias omnes sedandas ab Italis Principibus vocaretur. Quare or tis inter Philippum Mediolani Ducem, & Ioannem Franci scum Sforciam grauissimis dissidiis, ipse, ab vtroque seque- ster electus, quos Italus orbis vniuersus haud vnquam recon ciliare potuerat, ad mutuo se amandos induxit, & Blancam Mariam Philippi filiam Sforcia sibi, litibus amotis, vxo rem tam felicibus auspiciis iunxit; vt in tota Mediolanen- si ditione Philippo successerit. Dum vero socer, & gener inter se dissiderent Mediolanensi imperio Nicolaus præfuit, & rebus inter ipsos compositis, repentina, & lætali febre correptus, anno. MCCCCXLI. eius imperii. LII. P. M. VI. Kl. Ianuarii, cum omnia optimi Principis, & strenui Imperatoris munia, magna cum laude, impleuisset, Sexagenario maior, mortem feliciter obiit. Mox Ferra riam vectus Kl. Ianuarii in ea; quam ipse condiderat, Di-

næ Mariæ æde ante maiorem aram sepultus fuit. Tres vxores Nicolaus seorsum duxit. Liliolam. MCCCCXXVI Francisci Carrariensis Patauii domini filiam. Alteram, non satis felicibus nuptiis, Paresinam a' Malatestis Ariminensib. Principibus oriundam, ex qua Luciam, & Iuniperam gemellas. MCCCCXXIX. ipsum suscepisse annales testatum reliquerũt, Tertiam Ricciardam. MCCCCXXXI. XVIII. kl. Feb. Aloisii Salutiorum Principis filiam, vel (vt alii) sororem. Ex qua duos tantum legitimos liberos suscepit. Herculem anno eodem. VIII. kl. Nouembris, deinceps Sigismundum. Nothi autem generis ex diuersis Pellicibus vnum supra viginti procreauit. Hic.n. fortissimus bellator natura ad amores procliuior fuit, cum tamen in alias mulieres adulteras seuerissime' animaduerteret.

DE LEONELLO.

Quos stimulos hominum animis nimia regnãdi cupiditas admoueat, & quàm a' recto mortalium mentes deflectat. Hic Leonellus, quem densa, irtaq; coma, derasa barba; collo oblungo, tumidioribus labris, aspectu prope' subrustico, antiquoq; prisce vestis cultu. XV. inter Atestinos Principes pictum videmus, certissimis inditiis demonstrauit. Nam quanuis in humaniorib. literis probè versatus esset, eaq; de cã quid probũ virũ maximè deceat noscere debuisset, tñ imodico regnãdi desiderio, et ius, et fidẽ violare nõ dubitauit. Cũ.n. Nicolaus pater,

Herculē, et Sigiſmūdū legitimos fratres illius tutelę reliquiſſet; ipſe nothus; īpulſore Ioāne Gualēgo Decurionū magiſtro, quod Herculi legitimo fratri hæreditario iure debebatur imperium, nulla parentis in illum fidei, nulla iuris, aut æquitatis, nulla fratrum pupillaris ætatis ratione habita ſibi inique' vindicauit. Nec ſatis hoc fuit homini dominatus ſtudio flagranti, ſed primo errori alterum addidit. Cum. n. populum hac iniuria valdè commotum videret, ne Herculis & Sigiſmundi præſentia populum indies magis excitaret, fratres vrbe eiecit, & eos Neapolim apud Alfonſum Regem relegauit. Qua ſane' indignitate Ricciarda mater flēs; ac gemens Ferraria diſceſſit, eo animo vt Deos immortales (quos illatæ iniuriæ vltores, ac vindices implorauit) teſtaretur, ſe nunquam, niſi filiis in regnum reſtitutis, in vrbem reuerſuram. Interea Leonellus animaduertens, quàm populo graue, atque acerbum eſſet, legitimos Nicolai filios regno extorres eſſe, & nothum ciuitati dominari, eam acerbitatem tot blandiciis; tantaq; humanitate lenire ſtuduit, vt ciuium potius comes; quàm Dominus videretur. Cæterum quanuis ad imperii molem ſuſtinendam ſe conuertiſſet nunquam tamen ab optimarum artium ſtudiis animum auocauit. Videbat. n. ad imperii ſplendorem, præclara diſciplinarum ſtudia multum luminis afferre. Quare incœptum ab Alberto Gymnaſium, aucta profeſſoribus mercede, prouexit. Vgonem Bentium Senenſem ad Medicinā publice' profitenda ampliſſimis præmiis conduxit. Hic ille eſt Vgo, qui

iisdem temporibus, quibus Græci cum Latinis Ferrariæ de religione, & sacris disputabant, omnes Græcorum rationes acutissimè soluit, & disertissimè confutauit, qno sane' tantum sibi nominis comparauit, vt Italorum omnium doctissimus pariter, & acutissimus haberetur. Ex Vgone ortus est Franciscus, qui & ipse Medicinam magna cum laude sub Hercule primo professus est. Hic vero Soccinum genuit, Pythagoricæ, Platonicæ, & Peripateticæ disciplinæ maxime' gnarum, Galeniq;, & Hippocratis viam eo gradu ingressum, vt maleuolorum in se inuidiam concitarit, cuius ipse pertæsus Ferraria in Thusciam, regionem auitam, se contulit, & Pisas amplissima mercede ad profitendũ vocatus, ibi; magna bonarũ artiũ iactura, septuagenario maior eo' ĩfelicior mortuus ẽ, quo' Frãcisco filio, q clarũ virtutis specimen dederat, fuit superstes, & quas à filio expectabat inferias ipse illi mœstissimus soluere coactus fuit. Ab hoc Soccino Dialecticã admodum adolescens, & ætate prouectiore Physicã amantissimè doctus fui, cuius sanctissimis manibus (quando locus me admonuit) vt aliquam grati discipuli gratiam rependerem, pauca hæc de ipso, & Bentia domo huic commentariolo inserere non ab re duxi. Iam vero ad institutum reuertamur. Leonellus in arte oratoria eò illustrius sibi nomen comparauit, quo' illam cum generis nobilitate, & regni amplitudine coniunxerat, temporibus illis præsertim, quibus inepta barbaries latinæ linguæ splendorem penitus obscurauerat. Duas ipsius Latinas legimus orationes, alteram ad

Pontificem Maximum, alteram ad Romanorum Imperatorem, multis ingenii luminibus litas. Non tamen adeo' literario otio ſtudebat; quin etiam in regni cuſtodiam non incumberet. Quare cum timeret ne, ob quam Padus præbebat itineris commoditatem, ab hoſtibus aliqua in vrbem repẽtina fieret irruptio, mœnia ab ea vrbis parte, qua Pado alluitur, condere aggreſſus eſt, eamq́; ſic propugnaculis munire, vt omnem hoſtilem impetum poſſet arcere. Duas hic vxores, alteram, poſt alteram ſibi iũxit, Priorem Margaritã Gonzagam. MCCCCXXXIIII. VIII. Idus Feb. ex qua. MCCCCXXXVIII. III. kl. Iulii, Nicolaus ille natus eſt in quo ipſe lõge poſteritatis ſpẽ, non ſatis tamen felicibus auſpiciis, repoſuerat. Poſteriorem, Mariam Alphonſi Aragonii Neapolitanorum Regis filiam MCCCCXLIIII. VII. Kl. Martii Ferrariam duxit. Anno vero à Virginis partu. MCCCCL. pridie kl. Octob. vel vt alii ipſis Octob. Kl. ætatis ſuæ anno. XLI. Imperii. IX. P. M. fatali prope' morbo præpropere' ſublatus eſt. Quo ſane' obitu vltoris Dei iudiciũ pii homines admirati ſunt. Huius.n. filium vix duodennem pupillum in alterius poteſtate non ſecùs relictum animaduertebant, ac Nicolaus eius pater (cuius nomen nepos ipſe referebat) Herculem, & Sigiſmundum Leonello reliquiſſet, vt eandem hac in parte Nicolaus Leonelli filius fortunam ſortiretur, quam Hercules, & Sigiſmundus indignè admodum ſuſtinuerant, ſed euentu multo infeliciori. Nã

Hercules

Hercules tandem paternum regnum, quod sibi iure debebatur, consecutus est. Nicolaus vero dum infausta acie, Herculi imperium vi, & dolo eripere tentaret, omnib. eius copiis captis cæsis, ac fugatis. MCCCCLXXVI. pridie nonas Septẽbris vitam cũ morte miserrimè cõmutauit, qui filios quatuor nothos reliquit Hieronymos scilicet duos, Vincentium, & Baptistam. Fuit Leonellus natura ad libidinem procliuior, cui cum plus æquo operam daret, intempestiuam sibi mortem accersiuit.

DE BORSIO DVCE .I.

Borsius. XIII. Ferrariensiũ Princeps à prima adolescentia ad res bellicas animũ conuertit, Florẽtinorũ, Venetorũ, ac Mediolanensiũ copiis, diuersis tñ tẽporib. ea fortitudine, ac felicitate præfectus fuit, vt pugnacissimi pariter, ac prudentissimi Ducis laudem sit consecutus. Cæterum postquam Leonello fratri in regno successit, alacrem illum animi ardorem, qui ipsum adolescentem ad martia bella cõpulerat, ab acie, & pugna ad pacem, & tranquillitatem conuertit, quòd nihil Principe dignius arbitraretur, quàm populis suis quietem parare, & pacato regno potiri. Quod sanè hominem anteà bellica laude insignem, natura ad pacem procliuiorem fuisse pulcherrimè demonstrauit. quod etiam ex ænea illa aurata statua, quam in regio solio sedẽtem ipse sibi in foro posuit, & ex ea, quam aliis Principibus sociam eadem in aula pictã

videmus conſpici poteſt mitiſſimo . n. fuit aſpectu, fronteq; planè regia, totaq; ad tranquillitatem, & ad æquum, & bonum compoſita. Nec ſane animus ab ea probitatis ſpecie, quam vultu præ ſe ferebat auerſus fuit. Hacq; hortante cum Leonello fratre extincto à S. P. Q. F. in Diui Georgii inſula, ſumma cum omnium lætitia, Princeps ſalutaretur, diu imperium detrectauit. aiebat. n. vir probus regnum iniuria à Leonello Herculi ablatum, non ſibi, ſed illi, legitimo Nicolai filio, iure deberi. ideoq; ipſum Ferrariam accerſendum, & Regii ſceptri honore donandum. Cæterum Borſius ab Alberto fratre ſemel, atque iterum hortatus, & à nobilibus omnibus rogatus, vt quem illi, ad turbas, & ſeditiones, quæ imminebant, ſedandas dominatum offerebant, minimè recuſaret (Nam, ſi fortè ea in ſententia perſiſtebat, aiebant maximum imminere periculum ne ciuitas in officio, & fide permaneret) tandem patriæ amore, & publicæ ſalutis cauſa, inuito ſimilis, regni pondera ſuſtinenda ſuſcepit. Cõmendarat moriens Leonellus Nicolaũ filiũ Borſio ex iiſdẽ parentibus ſibi fratre. Stella. n. Aſſaſſinia, ſeu tu mauis Ptolomæa ambos Nicolao pepererat. Leonellũ. M C C C C VII. IIII. Nonas Septemb. Borſiũ vero. M C C C C XIII. XVIII. kl. Septemb. Nicolai curã amanter Patruus ſuſcepit. Cæterũ, dũ illũ ſplendidè, ac liberaliter alebat, erat animi dubius nepoti ne, an Herculi fratri imperiũ daret. Ipſum. n. fratris extincti amor, & pacta fides, ad Nicolaum ad ſpem

regni educandum hortabatur. Ius vero ipsum, fasq; illud Herculi concedendum suadebat. Se. n. à summo numine Prinicipem destinatum arbitrabatur, vt illatam à Leonello Herculi iniuriam (quando id commodè facere poterat) prorsus deleret, dum verò alternis sententiis, veluti fluctibus quibusdam, huc, illucq; agitaretur, tandem statuit vir prudens, imperium virtuti præmium fore, illiq; regnum relinquere, qui se illo magis dignum sua virtute præstitisset. Quòd si fortè euenisset, vt eorum vterque pari animo ad laudem, & ad decus contenderet; inter ipsos regnum æquis portionib. diuidere decreuerat. Sic. n. & adstrictæ Leonello fidei, iustitiæq;, & vtriusq; virtuti aliqua saltem ex parte facturum satis sibi persuadebat. Hac igitur in sententia animo certo, & confirmato permanens Herculem cum Sigismundo fratre Neapoli Ferrariam reuocauit. In quo Hercule cũ viuide mentis acumen, speciosa regii animi ornamenta, miramq; in armis tractandis cum fortitudinem, tum agilitatem animaduerteret, Herculem ad imperium, Nicolaum verò nulla illustri dote conspicuum, ad luxum, & ad voluptates natum cognouit. Semperq; Herculis virtutem quanto maiori potuit studio fouit. Interea tamen Nicolaum etiam hortabatur, vt Herculis ipse exemplum sibi proponeret, ad illud sese effingeret, quò & ipse, æmulæ virtutis studio, illi præstaret, vel saltem parem se efficeret. Amantissimis, & propè paternis, patrui hortationibus non parebat adolescens in delitiis non modò natus, sed etiam altus. Borsius autem

in eo, quod susceperat imperii, regimine ea se moderatione tractauit, vt ciuium animos incredibili sibi deuinxerit beneuolentia, Italisq; omnibus Principibus, externisq; etiam, tantæ fuit admirationi, vt omnes illum quidem naturæ vitio nothum, sed animo, & virtute Principem natum iudicarent. Si quæ vero', vel fortunæ sæuientis vi, vel rerum humanarum vicissitudine, imminebant bella, illa consilio, prudentia, & ea, quam sibi comparauerat, auctoritate prorsus auertebat. Sapientis. n. esse dicebat consilio potius; quàm bello decernere. Quibus sane' artibus regno admodum pacato potitus est. Ipseq; pacis, & concordiæ studiosissimus, vt vniuersa Italia eo, quo ipse fruebatur, bono gauderet, ad omnium Italorum Principum seditiones, ac turbas componendas, bellaq; dirimenda sese conuertebat. Rem. n. suã agi dicebat, si bello; atque hostilibus armis vicini populi vexarentur, tãtaq; erat apud oẽs ipsius auctoritas, vt à dissidẽtibus inter se, Principib. conciliandorum animorum arbiter eligeretur. Ea. n. erat ipsius in rebus tractandis, tum dignitas, tũ gratia, vt omnes nephas propemodùm ducerent a' grauissima ipsius sentẽtia dissentire. Cum vero' Borsius statuisset illi vniuersam ditionem relinquere, cui vel propria virtute, vel iure deberetur, ne forte ab hoc proposito filiorum amore, si fortè aliquos suscepisset (Peracre. n. res hæc calcar habet) remoueretur, noluit in re tam ardua, de se periculum facere. hacq; de causa cœlibem vitam agere, quàm vxorem ducere maluit. Hic in corporis cultu plus æquo ambitiosus fuit. Fœmore. n.

aureo, aureaq; vsque ad genu lacerna, seu mauis clamyde; (cuius prior, posteriorq; pars ęquis interuallis à summo, ad imum in fistularum morē erant egregiè cōplicatę) & pileo serico, oblungo, & in fastigium deducto, auro, & gēmis uariè picto ornatus incedebat. Cęterū ī populis regendis cōsilio, & prudētia nulli Principū cessit. Regię aūt, ac magnificę liberalitatis titulū vel ꝙ aliena se dono dare cognoscebat, vel quod regiū duceret multos benefica liberalitate promereri) sic sibi vendicauit, vt eius nomē in prouerbiū abierit de īpēdio liberalib. ad largiendū. n. ipsum natura adeò pronum fecerat; vt tenue ēt, & agreste munusculū ingēti munere cōpensaret. Nihil. n. firmius possidere sibi ꝑsuaserat, quàm ea, quę bonis, & merētib. liberaliter muneri dabat. Hac liberalitate Federicū .III. Romanorum Imperatorem. MCCCCLII. XV. kl. Feb. sic lautè hospitio suscepit, vt in alterius Imperatoris domū venisse, Imperatori videretur. ab hoc in tota ditiōe Imperatorio diplomate cōfirmatus, illustriori titulo Mutinę, et Regii Dux vocatus fuit. Quod sanè Ducis nomē à Lōgobardis, qui post Gothos, Italiā occupauerāt, originē traxit. Ea. n. tēpestate, illis populis, ꝗ̄tunuis barbaris, Regiū nomē nō minus infensum erat, quàm dictatoris. S. P. Q. R. Et vt Octauianus, ne inuidiā sibi cōflaret, Cęsaris dictaturā ad Imꝑatoris appellationē cōuertit, ita Lōgobardi, post Cephis necē, quos anteà reges noīabāt, Duces vocarūt. Quo sanè noīe ab Imꝑatore Borsiū donatū videmus, qui ēt. 1471. 18. kl. Maii. Piū Pōt. Max. qui pio admodū animo, quamplurimis Christiani orbis

Principib. cõtra Maumethẽ excitatis (quos ĩter nõ postremũ locũ Borsius obtinebat) ĩ Turcas expeditionẽ parabat, cum Mãtuã accederet, et ĩde regrederet, magnificè hospitatus est. Cum vero Paulum. II. Pontificem Maximum splendidissimo apparatu Romam salutatum iuisset, ab eo. MCCCCLXXI. eodem titulo. Primus Ferrariensium Dux creatus fuit. Qua sanè nominis dignitate omnes Atestini Principes in posterum honestati fuere, & , vt priores antea Vicarii nomine Ferrariensem ditionem tenebant, ita posteriores veri vrbis Principes, hoc Pontificio decreto, ampliori titulo extiterunt. Sed hac dignitate Borsius non diũ lætatus est. Nam Roma Ferrariam reuersus anno eodem. XV. kl. Septembris, lætali febre ex itinere concepta, magno totius populi luctu, ac desiderio, viuere desiit. Quas Albertus auus Schiuanoiæ ædes ædificauerat. Borsius ad splendidiorem speciem altius prouexit, Castrum vetus instaurauit, aliaq; etiam magnifica loca cum Ferrariæ, tum foris à fundamentis erexit. Cartusiensibus religiosis cœnobium illustre, ac amplissimis redditibus refertum, maximis sumptibus construxit. Quo in loco cum annos. XXII. regnasset, in eo, quod ipse viuens, mortalitatis memor, sibi parauerat monumento, sepultus fuit. Huius Principis imperii anno. II. Turcarũ Impator Cõstãtinopolim & eiusdẽ Impii ãno. II. Eubeã insulã, Nigropontũ hodie dictã, quæ Aegeo, & Icario pelago alluitur, tã iniquo Xpianorũ fato, ne dicã segnitiæ, atq; ignauia, occupauit, vt ẽt nũc ĩ Turcarũ sint potestate.

DE HERCVLE. I. FERRARIEN. DVCE. II.

Hercules, qui non ſine Deorum numine in Ateſtinam familiam Herculis nomen primus inuexit, Nicolao parenti XII. Ferrarienſium Princeps ſuccedere debebat, regno à duobus fratribus nothis ſibi occupato. XIIII. Princeps extitit. Hic, vt ex eius imagine colligi poteſt, quam iiſdem magnificis in ædibus Hercules nepos, vnà cum reliquis Ateſtinis Principibus, manu magiſtra pingi curauit, generoſi; martiiq; ſpiritus, ac ſpecioſæ virtutis heroicam indolem præ ſe ferebat. Ipſi (quaſi non ſecus ad labores, & ærumnas, quàm olim Herculis natus eſſet) fatali planè ſorte, & tacito quodã mẽtis præſagio Herculis nomen à parentibus ĩpoſitũ videri poterat. Infans. n. à Leonello fratre notho (quod iam narrauimus) qui illũ magnificé alere, & ſaltem ad regni ſpẽ erigere debebat, ab omni ditione eiectus Neapolim exul miſſus variis, & illis grauiſſimis; incommodis affectus fuit. Primum ipſi infanti in ſuſpicioſa, ac omnium maledicentiſſima aula immane illud inuidiæ monſtrum, & bonis omnibus infenſiſſimum, cœu multorum capitum Hydra, ſuperandum ſeſe obtulit, quod ſane non igne; non claua, ſed virtute, ac ſapientia fortiſſimè confecit. Vis. n. viuacis illius ingenii, animusq; generoſus, iniquos omnes maleuolorum conatus fortiter ſuperauit. Ipſe. n. ſe ipſum ſupra æta

tem excitauit; et Regis animum studio, cura, officio, diligentia, ac vrbana comitate sic sibi deuinxit, vt lætiferis maligni liuoris morsibus apud ipsum imperuius fuerit. Cum vero' adoleuit Heroicus etiam in illo animus, vnà cum ętate, sic creuit, vt in robusto corpore prudentia viguerit plusq quàm senilis. Ad bellicas actiones, vbi primũ per ætatem licuit, se totum conuertit, & fauentibus, hac in parte, fatis; in præliis, eius virtus mirificè enituit. Laudis enim, & gloriæ amore succensus non modò veteranos milites superabat; sed ipsos exercitus Imperatores, ac Duces, constanti, imperterritoq; animo, ac felicissimo ęquabat successu. Cum Galeactio Pandonio, equite illustri, & bellica laude insigni, quòd creditos illi amores parum fideliter habuisset, ad singulare certamen viriliter descendit. Victoriaq; magno cum honore potitus est, qua Regi multò etiam quàm anteá carior fuit; sed quanto' apud Regem gratia creuit, tantò maiore impetu ipsum rediuiuus liuor aggressus est. Nam dum his studiis, hocq; vitæ instituto sibi decus pararet, & viam ad certam sterneret immortalitatem, ille, cui carissimus erat, Alfonsus obiit. Illiq; Ferdinandus filius successit. Qui, cum Herculem vidisset virtute sibi præstare, non satis æquo animo ferebat, eum illa in aula, in qua ipse Principem locum tenebat, maiorem indies egregiis factis gloriam acquirere, vnde maleuolis Atestini clàm maledictis inuadendi amplissimus patefactus est locus. Regios.n. Proceres, non secus ac regem, pigebat impuberem ferè adolescentem videre virtute, &

tute, & laude bellica sibi præstare, hacq; eius præstantia extincti Regis amorem, præ cæteris omnibus, promeruisse. Quare cum timerent, ne Ferdinandi etiam animum iisdem artibus sibi conciliaret, apud illum conquesti sunt, quod Tyronem veteranis, externum ciuibus Alfonsus preposuisset, ipsumq; orarũt, ac, obsecrarũt, vt maiorem Procerũ suorũ rationem haberet, quàm anteà habuisset Alphonsus. Quibus querelis Ferdinãdus, cuius iam animus erat exulceratus, commotus se mente ab Hercule parum alienata cœpit ostendere. Quod cum animaduertisset adolescens ad nobilitatem, & ad animi magnitudinem natus Regem conuenit. Dixitq; se eò vsque eum, qui anteà fuerat, erga illum futurum, quò suus apud ipsum sibi esset locus, quod si secus statuisset, rogabat, obtestabaturq; ne ægrè ferret si ipse etiam se aliò flecteret, quia apud illum viuere nolebat, cui minùs quàm anteà gratus videretur. Sciebat enim se nulla sua culpa, sed inuidiorum potiùs opera, in eos fluctus incidisse, quos illi, vt eum submergerent, malignè concitauerant, sed daturum se operam, ni Rex sententiam mutaret, vt in portum sese reciperet. Admiratus est Ferdinandus iuuenilis animi ardorem, seq; sui cœpti propè pœnituit. Verum, inuido, atque importuno Procerum impulsu, à priore non recessit instituto. Hercules his de rebus omnibus Borsium certiorem fecit, qua sanè re indignatus Borsius Herculi iussit, vt ad Ioannem Angioinum; qui tunc cum Ferdinando bella gerebat, mutatis consiliis, è vestigiò se converteret, neque vlla ratione

pateretur, se apud Ferdinandum minori esse in æstimatione, quàm fuisset apud Alfonsum. ingratoq; Regi ostenderet, quàm iniquum esset, eum Ducem, qui Regiis partibus semper fauerat, minùs honorificè habere, quàm par esset. Hercules fratris dicto actutum audiuit. Seq; cum equitum suorum ala ad Angioinum recepit. Cumq;, castris collatis, hostes, paribus viribus instructi, in aciem venissent, Hercules ingruente hostium equitatu, uiso inter cataphractos Rege; galea, & cristis conspicuo, in eum citato equo, alacer se contulit. ille, aduersarii impetu territus, admotis equo calcaribus; quantòcyus potuit, fugam arripuit, parumq; abfuit, quin captus illatæ Herculi iniuriæ pœnas dederit. Sed pernici quadrupedis cursu periculum euasit. Verum non adeo celer, quin ense posteriorem aureæ chlamydis partem ab eius humeris Hercules absciderit. quo successu lætus abscissam vestem, in trophei signum; manu gestans, magna animi alacritate, ad suos reuersus est, & ob terrorem, pauoremq; eo die hostib. iniectũ Angioini, si felici oblata occasione vti sciuissent, aduersariorũ copias penitus attriuissent. Et victoria, quæ mox lubrica ab eorum manibus ellapsa est, proculdubio potiti essent. Inde postea Hercules à Borsio cum fratre Sigismundo reuocatus Mutinensi ciuitati regendæ, magno totius populi gaudio, præfectus fuit. qua re ingens dolor, ac cura Nicolaum occupauit, verebatur. n. ne suæ auctoritatis acies apud patruum hebesceret. Hercules ea in functione non minus prudenter pacis munia obiuit, quàm fortiter res

bellicas aggressus esset. Verum cum Illustris illius fama per vniuersam Italiam magna cum laude vagaretur, omnesq; exploratum haberent, nihil in Hercule desiderari, quod in optimo Imperatore requiratur, à Duce, & Senatu Veneto anno à Virginis partu. MCCCCLXVII. VI. kl. Martii. MCCCC. equitibus præfectus fuit. quibus cum (venia petita) armis, & equo conspicuus, aspectuq;, & ore venerabilis, magnis totius populi, legitimam Nicolai prolem agnoscentis, acclamationibus, & Duce Borsio hilari vultu spectante, Ferraria per medium forum pertransiuit. quo transitu omnium animos sic sibi conciliauit, vt tacito ciuium omnium consensu Dux fuerit expetitus. Venetisq;, ea in cruenta pugna, quam. X. Kl. Sextilis in agro Bononiensi apud Ricciardinam Mollinellæ proximam cum hostilibus, & illis infensissimis, copiis habuerût, strenuam, atque illustrem operam præstitit, quo in conflictu Hercules, ictu fereæ glandis à Bartholomæi Coleonei exercitu æneo tormento emissæ (primum. n. aiunt ipsum fuisse, qui tormenta, quibus vrbium mœnia quati consueuerant, in pugna ad milites feriendos, & acies terendas, præter vsitatam in Italia belli consuetudinē, barbarico more cōuerterit) in extrema dextri pedis parte, grauissimum, ac lætale propè modum vulnus acceperit. Nec tamen priùs se pugna exemit. quàm Venetorum copias in tuto, extra omnem periculi aleā, positas viderit. Ex eo' Dux Borsius castrum nouum, quod Nicolaus vtriusque pater condiderat, illi incolendum conces

sit, quod ab Hercule pro certo, ac felici ad regnum suscipiendum omine acceptum fuit, certo . n . quodam mentis præsagio sibi persuasit, se debere in patrio solio sceptrũ tenere, quando ab illo regiæ genitoris ædes habitandę concessę fuerant, cui ipse optimo iure erat successurus. Intereà cum Borsius Romam Paulum . II . Pontificem Maximum salutatum iuisset, Herculem fratrem, & Nicolaum ex Leonello nepotem secum perduxit . Et cum castrum quoddam ligneum, Romæ ludicræ pugnæ gratia, oppugnandum propositum fuisset, essetq; in eo belli simulachro Nicolaus Herculi oppositus . Nicolaum, & socios Hercules expugnauit. Quo sane successu, vir prudens, qui ex historiis didicerat Marcum Antonium, ita ab Octauiano à toto Romano imperio eiectum fuisse, vt illi in ludis semper præstiterat; idẽ etiã iisdẽ indiciis sibi breui euenturũ sperabat. Nec sanè concepta spes ipsum fefellit . Nam cum Ferrariam reuersi essent, Borsioq; ob lætalem ex itinere conceptum morbum, extremus vitæ dies ĩmineret . Hercules solers, & vigil occasione cognita, secreto in regnum incumbebat apparatu . Quod cum Nicolaus animaduertisset, gemens, & plorans ad Borsium se contulit, illum orans, vt eam extremo in vitæ actu, nepotis sui rationem haberet, quam anteà habuerat. Cæterum Borsius (vel quod Herculem regnum, quòd ipsi iure debebatur, virtute etiam promeruisse cognosceret, vel quod verè Nicolao timeret, quia illum videret ignauum & imbellem; cum strenuo, & variis, difficillimisq; bellis

duce assuefacto rem; impari congressu, esse habiturum) illi suasit, vt quod imminebat vitæ periculum, è vestigio Ferraria fugiens, euitaret. Quod cum Nicolaus fecisset; Hercules, aduersæ fortunæ iniuriis superatis, Borsio extincto, veteris dominatus possessionem, & iura totis annis. X X X. à duobus nothis fratrib. intercepta. MCCCCLXXI. magno patrum, & populi plausu, regenda suscepit. Cũ vero Nicolaus Mantuã appulisset, & à Mãtuę Principe auxiliũ peteret, ab eo vehemẽter reprehensus est, ꝙ se regno eiicere incõsultè ꝓmisisset, difficillimũ illi inquiẽs in vrbẽ ꝑ fenestras aditũ futurũ, qui per portas ĩprudenter exiisset. quod quidẽ res ipsa cõprobauit. Nã cũ audiisset Nicolaus Herculẽ Ferraria abesse, tumultuario exercitu Mãtuę instructo, & occasiõe inauspicatò arrepta, de ĩprouisò Ferrariã ĩuasit, sperãs, ipsi Ferrariæ inter nobiles alto, tumultu concitato, & Hercule absente, oẽs nobiles prę stò futuros, illorũq; ẽt hortationib. plebẽ, rerũ nouarũ cupidã, aduersus Herculẽ arma capturã. Sed spe sua frustratus fuit. Nemo. n. nobilis; nemo popularis ne digitum quidem attollere ausus fuit. Et Sigismundus Herculis frater, repentina ciuium; ac rusticorum manu coacta, vniuersas Nicolai copias fortiter strauit. Et ille, qui dominationem iniuria, & dolo à legitimo Principe eripere tentauerat, impio, ac infelici conatu, immaturam sibi mortem parauit. Quo sanè interitu Hercules eò vsque regnum tranquillum, ac pacatum obtinuit, quò vsque Veneti, posthabitis magnanimi Principis, in illam rempublicam meritis; nimio

promouendi imperii studio impulsi. MCCCCLXXXII. omnibus copiis terra, padoq; in illũ conuersis, & finibus vastatis, agris incensis, castellisq;, ac vicis direptis, adeo' acre bellum Ferrariæ intulerunt, vt ne a' potentissimo quidem Rege diutius sustineri posse crederetur. Verum Hercules, visa hac acerbi fati sæuitia, & fortunæ iniquitate, qua cum sæpius colluctatus fuerat, tam magno, ac repentino in discrimine animum non despondit. Sed audax, & promptus, & se ipso maiorem ostentans, forti, ac imperterrito animo, toto biennio, hostilem impetum sustinuit, & multas hostibus clades fortiter intulit, eorumq; omnes conatus irritos fecit. Quare cũ Veneti, belli diuturnitate fessi, de victoria desperassent. Ludouico Sforcia pacẽ inter ipsos, & Herculem procurante, tandem fœdus percusserunt. Et M. CCCCLXXXIIII. Ferrariam obsidione liberarunt. Hercules, rebus cum Venetorũ Repub. cõpositis, adeo' transquille' consenuit, vt cum Carolus Rex Gallus aduersus Neapolitanos Reges, funesto totius Italiæ fato, superatis alpibus bellum gereret. Et Valẽtinus Cæsar Carolo iunctus omnes Pontificiæ ditionis regulos, aut vi, aut dolo dominatu eiiceret, ipse vrbes suas omnes ab omni iniuria incolumes seruauerit, & ad vrbis pomœria promouenda conuersus, quam vrbem, angustis finibus septam, regendam susceperat, non solum dimidio' maiorem, sed magnificis etiam ædibus, templisq; amplissimis auctam, multo' illustriorem quàm acceperat, posteris reliquit. Interea vero Galeactius

ille Pandonius, quo cũ ad singulare certamẽ Neapoli descẽde rat, forte fortuna Ferrariã appulit, suum aduentũ quanto maiori potuit studio Herculem cœlans. Presensit tamen Hercules Pandonium Ferrariam aduentasse, quare equites aliquot nobilissimos eum ad se vocatum misit, quod licet ille semel, atq; iterum negarit, tamen illis instantibus, veritus ne si pernegaret sibi vis tandem inferretur, ad Herculem (quanquam inuitus) accessit, & cum, deiectis humi luminibus, pudibundus staret, Hercules, vultu ad lætitiam, & vrbanitatem composito, subridens, Ecquid, inquit, Pandoni, in me oculos non attollis? non sane adeò ignauè me tecum gessi, cũ inter nos de virtute periculum faceremus, vt me intueri te debeat pudere. Mox ipsum amanter amplexatus, magnificis muneribus honestatum dimisit. Magnificum vero factum, & eo Principe dignum, qui vnà cum armis odium ponere maximè regiũ arbitraretur. Deerant Herculi latinę literæ; quod nimia fortunæ iactatione, ad illas animum conuertere nequiuerit. Verum cum nescius non esset, rerum pulcherrimarum cognitionem summis Principibus, & ad se ipsos, & ad populos regendos esse vsui maximo, totius humanitatis professores plurimi semper fecit, ab illisq;, & rectè dominandi rationem, & rerum causas, & totius veteris historiæ notitiã auidissimo animo discebat. Inter hos vero in omni disciplinarum genere clarissimos viros floruere Pandulphus Collenucius, Mattheus Boiardus, qui, Celtæ Herois amoribus, Thuscis carminibus descriptis, Areosto nostro illius eiusdem

Celtæ, amorum causa, in furorem iisdem numeris ducendi præclaram materiam præbuit. Titus Stroza, Herculesq; filius, latini poetæ clarissimi, Nicolaus Leonicenus, qui omnium primus Plinium multis in locis errasse demonstrauit, & Medicinam à Barbarorum sordibus, culto, ac eleganti stilo vendicauit, quem nos adolescentes octogneraium in Ethicis magistrum habuimus, Peregrinus Priscianus in Mathematicis probè versatus, & rerum nostrarum scriptor non indiligens. Antonius Cornacianus, vir cum lepidissimus, tùm doctissimus, & ille de quo supra mentionem fecimus Baptista Guarinus. Iureconsulti ēt ppter iudicia, & consultationes magna apud ipsum in existimatione fuerunt. quos inter duo ciues nostri maximè claruerūt. Alter Ioānes Marius Riminaldus, qui in iure enucleādo primas Ferrariæ obtinuit, cuius præclarę eruditionis egregia extant monumenta, quibus per illustris, & explicati doctoris nomen obtinuit, quo in munere obeundo nostris temporibus viro clarissimo successit Hippolytus illi consanguineus, qui nunc, magna nominis gloria, & ingenti auditorum frequentia ius Cæsareum publicè profitetur. Alter verò non minori virtute, ac doctrina præditus Cosmus Pasethus, quem totius ciuitatis oraculum appellare consueuerat, nec me hercle iniuria, nemo. n. veterum patrum scita felicius explicabat; nemo prudentius, aut sanctius de iure respondebat, nemo iisdem de rebus acutius disputabat. Hic multas egregias, & præclaras in iure ciuili lucubrationes composuerat, quæ æternis seculis illius

virtutem,

virtutem, ac probitatem testarentur, ni, nepotibus infantibus, ab illis, qui cum natura desides sint (veluti ignauum fucorum pecus) se alienis laboribus illustres efficere conantur, erepta fuissent, & sibi vendicata. Cæterum in Prospero Cosmi nepote auitæ virtutis lumina adeò elucent, vt videam in illius integritate, et doctrina aui nomen, ac decus felicissimè reuiuiscere. Nec tantùm hmôi literis delectatus est Hercules, sed Comædiæ adeò fauit, vt ludos scenicos, quorum vsus suis temporibus penitùs obsoleuerat, magnis sumptibus, & regio apparatu instaurauerit. Nobilemq; locum posteris pro illis fabulis agendis parare incœperat, perfecissetq;, ni illius cœptis crudelem fata manum iniecissent. Nam. MDIIII. imperii sui anno. XXXIII. VII. Kl. Feb. quo die populo spectacula scenica parauerat, septuagesimum excedens annum extremum vitæ actum absoluit. Eleonoram Ferdinandi Aragonii Neapolitanorum Regis filiam. MCCCCLXIII. V. Nonas Iunii vxorem duxit. Ex qua filios suscepit Alfonsum, Ferdinandum, Hippolytum (qui. MCCCCXCIII. X. Kl. Octob. S. R. E. Cardinalis creatus fuit) & Sigismundum. Fœminas verò ex eadem duas genuit, alteram Isabellam, quam Francisco Gonzagæ Mantuanorum Principi matrimonio collocauit, alteram Beatricem, quæ Ludouico Sfortiæ Mediolanensium Duci nupta fuit. Nothi etiam generis filios duos habuit Iulium, & Lucretiam, quam Hannibali Bentiuolo iugali vinculo coniunxit.

CYN. IO. BAP. GYR.
DE ALFONSO .I. DVCE .III.

Hanc Alfonsi faciem colore subfusco, fronte acri, & seuera; oculis viuacibus, nasoq; ima in parte decenter presso, barbæ, capillorumq; canicie venerabilem, Heroicæ fortitudinis, & constantis animi indicia præ se ferentem tam viuo Duci proximam, Herculis Principis pii filii iussu, Hieronymus Carpus Ferrariensis, antiquis pictoribus conferendus, suis coloribus expressit, vt & Alfonsi Martiam virtutẽ, et excellentem pictoris industriam egregie' representet. Hic ille est Alfonsus qui. XV. Ferrariensium Princeps patri Herculi successit, ea animi tranquillitate, vt; ni aduersa fatorum vis aliter statuisset, securam, perpetuamq; populo pacem esset seruaturus. Nam sub fronte illa militari, totaq; ad Catonianã grauitatem composita; non agrestis animus, non durus, non immitis, sed vrbanus, facilis, & benignus veluti sub nube latebat. Quæ sane' comitas, humanitasq; necessariis quibusdam, ac domesticis familiaribus, quos ipse, & caros habebat, & multis, maximisq; affecerat beneficiis, vt Alfonsum hostiliter insidiis appeterent, occasionem dedit. Potuissentq; impii homines conceptum facinus ad finẽ pducere ni Principis prudentia, ac vigil animus, qui nunquã, vllis fortunæ iniuriis, a' consilii arce deiectus fuit, illorum dolos præuidisset, seq; (facinorosis hominibus digna scelere pœna illata) imminenti periculo exemisset. Qua sane' in re, quanuis acerrima, capitaliq; iniuria affectus, eo animo erga

necessitudine sibi coniunctos fuit, vt pro immani crimine illis carceris mulctam tantummodo indixerit, ratus ab ingenuo homine multò maiorem iurium sanguinis, quàm alienæ improbitatis rationem habendam esse. Turba hac domestica sedata, alia foris grauissima suborta est. Veneti. n. qui ad ea vsque tempora Ferrariæ in suam ditionem deducendę miro flagrauerant desiderio, idq; sæpius totis viribus frustrá conati fuerant, instructissima classe aduerso Pado perducta; & terrestribus copiis, summa victoriæ spe potiundę adducti, in Ferrariensem agrum irruperunt. Sed secùs ac ipsi putarant euenit. Nulla. n. vnquam maior clades Venetis illata fuit illa, quam Alfonsus virtutis ope, & fortunæ felicitate, Hippolyto fratre laboris, gloriæq; socio, & Pontificiis, Galliq; Regis copiis adiuuãtib. illis intulit. Torrestres. n. copias profligauit, & classem (maiore militum classiariorum, remigiumq; parte cum cæsa, tum submersa) ea vi disiecit, vt vix prætoria nauis periculum euaserit. Triremes. n. XV. birememq; vnã, ingenti magnitudine insignem, mille aliis nauigiis sociis, captiuas Ferrariam duxit, & omnia hostium insignia in suam potestatem redegit, maioriq; templo, magna populi lætitia victor appendit. quam rem Cælius Calcagninus ciuis noster, singulari eruditione, & felici facundia insignis, non minori ingenio, quàm eloquentia, & verè, & eleganter expressit. De iis igitur Alfonsus eo in bello triumphauit, qui terrori, vel potentissimis regibus, esse consueuerant. Poterant hæc Veneta clades omnes Principes à bello

illi inferendo deterrere, quòd viderent ipsum, eum animum ad res bellicas attulisse, vt; vel in ipso bellorum ingressu, omnium Ducum, atque Imperatorum famam æquasset, & illata damna, sapienti consilio, & inuictis armis, cumulatissime' vltus esset. Sed illa ipsa rerum humanarum domina Fortuna, quasi ipsam puderet se ab Alfonso superatam, cum illius virtute iterum congredi sibi proposuit, nouaq; illi pericula; nouaq; bella parauit. Nam Iulius Pontifex Maximus cum Ludouico Gallorum Rege aduersus Venetos fœdus percusserat, fœderisq; socium Alfonsum vocarat. Pontificiiq; exercitus Vexilliferum creauerat, illi, & re, & consilio strenuam operam nauauit Alfonsus, sicq; de Pontifice, & de fœderatis omnibus meritus est, vt, si pares meritis gratię, Alfonso referendæ fuissent, aliud illi potius imperium addere, quàm illud, quod auiti iuris erat, auferre debuisset. Sed homo Ligur, nunc harum, nuncq; illarum partium, & natura ad bella ex bellis serenda sic pronus, vt vnius belli terminus alterius esset initium, consiliis inuersis, quos Venetos bello appetierat, & pene' oppresserat, in clientelam accepit, & à Gallis eo animo defecit (quod ex euentu mox cognitum fuit) vt in omnem Alfonsi ditionem, vna' cum Venetorum copiis (quos, receptæ cladis memores, omnem sibi aduersus Alfonsum operam præstituros non temere' confidebat) de improuiso' irrumperet, & vniuersam belli molem in eius caput conuerteret. quod vt faciliùs consequeretur, a' Rege Gallo Alfonsum remouere conabatur. Quare illi Pō

tificia auctoritate iussit, vt Gallorum societatem non solum desereret, sed, veluti Pontificiæ ditioni suppositus, Pontificis viam ingressus, in illos arma conuerteret. Alfonsus autem, visa lubrica Pontificis fide, id quod erat suspicatus, Pontifici respondit, se Gallis, ex fœdere Pontificiis auspiciis percusso, adhuc teneri, suæq; non esse fidei, ac dignitatis illos, vel deserere, vel hostiliter aggredi, quos, & Pontifex, & iurata Deorum immortalium numina sibi ex pactione coniunxerant. Quare ipsum supplex orabat, vt sibi cum illis in officio permanere liceret, à quibus, cum nulla odii, aut inimicitiæ causa esset oblata, non sine perfidię, & periurii nota poterat amoueri. Hoc responso Iulius, qui pugnaci erat ingenio, & ad irascendum, vel leui etiam de causa, natura facillimus, valdè excitatus, quam in pectoris abdito cœlauerat, in Alfonsum inimicã voluntatem patefecit. Nam, religionis prætextu contumacem animum opperiens; ipsi, tam quàm impio, pro beneficiis in eum collatis, pro in se potentissimorum hominum odiis concitatis, vt ipsi Pontifici præsto' esset, aqua interdixit, & igni. Hoc sanè Alfonso tam molestum fuit, quàm quod maximè. Id tamen ipsi tanta in iniuria, tantoq; in discrimine magno erat solatio, quòd aliena potius inconstantia, quàm sua causa, id sibi contigisset. Verùm in iam concepta sententia, & pacto cum Gallis fœdere, eò sibi magis persistendum iudicauit, quò Iulium in se magis concitatum videbat, ipseq; sibi gratulabatur, quòd se, & ditionem vniuersam potiùs, quàm fidem suam periclis

tari statuisset. Nihil tamen interea intentatum relinquebat, quod ad Pontificem leniendum aptum videretur, & quæcunque illi crimina ascribebat, vicioq; dabat, per internuncios æquis admodum rationibus refellebat. Cæterum exulceratus Pontificis animus nullis rationib. nullis precib. nullo ingenio sanari potuit. nec illius conceptum odium expiari. Iulius.n. arma expediri iubet, & Alfonsum regno excludi, ac deturbari. In eumq; quicquid copiarum habebat repente conuertit. Et vna' cum Venetis belli sociis, veteribus Alfonsi hostib. quæ Pontifex auertere debebat bella, optimo pcincipi acerbissime' itulit. Ferrariēsē.n. agrum vastare, & populari non distulit. At Alfonsus inuicti animi magnitudine sese hostibus opposuit, fuditq; sæpius Venetorum copias, & omnibus belli artibus nullam omittebat occasionem, quæ, magno hostium damno, se non minus fortem, quàm prudentem posset ostendere. qua sane' re hostes etiam ipsos in sui conuertebat admirationem, quod eum ad omne egregium militare facinus promptum, ac paratum viderent. Interea autem Iulius (Alberto Pio Carpensi ob veteres cum Alfonso inimicias Pontificis animum, vt sibi seruiret, ab omni honesta cōditiōe amouēte) nō solū hostili, apertoq; marte Alfonsi ditionē occupare perseuerauit, sed Mutinam, ac Regium Lepidi, eorum perfidia; ac dolo, quos Alfonsus sibi fidos putabat, in suam redegit potestatem. Minuit sanè Iulius suis insidiis Alfonsi imperium, sed generosi illius animi vim ne tantulum quidem labefactauit; quin eo' ardentior se ad bel-

lum parauit, quo' vrbes dolo arreptas virtute, ac fortitudine vendicare sibi proposuerat. Gallicæq; copiæ imploratã ab Alfonso opem non distulerunt. Nam Ambosius Regis præfectus Pontificem, qui Bononiæ tũc erat, sic inuasit, vt ipse sibi, & rebus suis maximè cœperit timere, & si eo, quo cœperat, animo Ambosius, continuata impressione, bello institisset, Gallorum impetum Iulius euadere non potuisset. Sed cũ audiuisset Ambosius oẽs Europę Reges in Gallos à Iulio excitatos, panico quodã terrore perculsus, quàm citissimè Mediolanũ se recepit. Hinc Iulius, occasionem nactus, Pontificias cohortes ad Zaniolam fossam, vt Ferrariensem agrum vastarẽt, latèq; popularentur conduci iussit. Quæ sanè copiæ, pręda ingenti sibi comparata, locoq; illo occupato, vnà cum earum prȩfecto securæ, & nimium sibi confidentes moras trahebant. Et ecce Alfonsus cataphractis, & omnibus leuis amaturæ equitibus tacitè in vnum coactis, vna' cum numerosa peditum manu, nocte intempesta, ea in fossa ponte ex multis nauibus repentè confecto, in hostes impetum fecit, eosq; ea felicitate cœdit, fugauitq;, vt omnia, quæ hostes ex Ferrariensi agro iã arripuerãt, recuperauerit. Et hostium castris occupatis, ditem militibus suis prædam præbuerit. Moxq; cum tormentis, vexillisq; hostium, toto equitatu, ac peditatu incolumi; & sibi socio, victor, & exultãs, magnis populi acclamationibus; in vrbem se recepit. Cum vero' Ferrariam, quam ex ciuitatibus antea' possessis, sibi Pontificius furor solam reliquerat, non satis munitam habe-

ret, vt fidissimum populum, quo se maxime' munitum co-
gnoscebat, tutiorem redderet, Ferrariam latissimo muro cir-
cundare, altissimis aggeribus, in collium morem, profundis-
simisq; fossis sepire, propugnaculis vndique aptissimis locis
fulcire, tanta cum celeritate adnixus est; vt ipse hostis ho-
minis ingenium, & festinatum opus obstupuerit.Intereà dum
Pontifex Gallos lacesseret, multas accepit clades, quibus
resipiscere poterat, agnoscereq; se, Deo opt. max. irato, ad-
uersús eum Principem arma sumpsisse, qui Sanctam Roma-
nam Ecclesiam non nouercam, sed mitissimam matrem ha-
bere meritus erat. Præsertim cum, bello à Pontifice contra
Venetos suscepto, se, suaq; omnia cum sede apostolica pe-
riclitari, quàm, cæteris iunctus, incolumitatem sibi com-
parare maluisset. Sed Iulius, concepto illo furoris ardore con-
citus, in sententia perseuerauit, & quanuis hisce cladibus mò-
nitus fuerit, tamen se noluit a' proposito remouere, contra
Alfonsus, qui nullam Pontifici iniuriam intulerat, sed il-
latam propulsare nitebatur, nihil prætermittebat, quod ad
hostis conatus ludendos attinere videretur. Iulius interea',
Gallos, quos a' principio Italia expellere cogitauerat, quòd
Alfonso presidio essent, quãto maiori poterat studio, perseque-
batur. Illis. n. exactis, Alfonsum quàm facillimè regno ex-
pellere posse sibi persuadebat. Vt verò voti compos effice-
retur, Hispaniæ Regem, & Maximilianum Cæsarem ad-
uersús Regem Ludouicum concitauit. quò ipse vndequa-
que lacessitus, Alfonsum desereret, & vltra Alpes ad sua
tutanda

tutanda in Galliam se reciperet. Cæterum Rex hac belli iniuncta mole nihil perterritus, cum Alfonso in officio, & fide permansit. Et in Gallia cum fœderatis Regibus hostia lem impetum sustinuit, & quam in Italia sumpserat pro uinciam nō intermissit. Præclaram illi Alfonsus operam aa nimo; req; præstabat. Qui, vt Hispanos, qui ad Mediolanum expugnandum, Petro Nauarro duce, & Pontificiis auspiciis, contendebant, à cœpto itinere auerteret, vel saltem euntes reprimeret, ac retarderet, & quęcunque illis posset damna inferret, Arcem ad Zaniolam fossam, quam Bastiā appellant (Arx hæc est in agro Ferrariensi in Padi ripa, qua parte Aemiliam alluit, locata) magna militum manu, magnoq; præsidio muniuit. Et loco, & copiis Vestidellum Paganum, virum fortissimum, præfecit. Hic, repentinis incursionibus, multa incommoda, multaq; Hispanis damna inferebat. Quibus quidem Nauarrus incensus, quanto maiore potuit apparatu; Bastiam, tormentis quatit, cuniculis confectis muros demolitur, & amplum militibus aditum; quo ingrederentur, patefecit. Vestidellus, præsenti animo, hostium impetum sustinet, multos obtruncat, alios ab ingressu arcet, alios in fossas pręcipites dat, nihilq; tandem pręteramittit, quod ab optimo, & fortissimo duce pręstari possit. Sed hostium multitudine in horas crescente; suisq; iam fessis, & vulneribus affectis, ab oppido se in turrim recipit. Nibil de pugna Nauarrus remittit, tormenta admouet, & turrim ferreis pilis sic quatit, vt cum nulla noui præsia

dii parandi facultas Vestidello daretur, non territus quidem, sed fessus, omniq; auxilio desperato, tandem deditionem fecerit. Nauarrus dedenti fidem dat, illum, milites, & bona omnia salua futura, sed vbi primum vir fortis in hostium potestatem venit, Hispani, nulla adstrictæ fidei ratione habita; ipsum cum vniuersa cohorte crudeliter obtruncant. Barbara hæc; & immanis Hispanorum sæuitia eó grauior fuit Alfonso, quó fidei prætextu, & dux, & cohors conciderat. Hoc scelere perfidia patrato, Nauarrus validissimo Bastiæ pręsidio relicto, iter arripuit; Alfonsus copiis collectis, & muralibus tormentis secum ductis, Bastiã contendit, inuadit, tormentis quassat, propugnacula amouet; sed in quatiendis mœnibus lapis, ictu ferreæ pilæ à pariete auulsus, eo impetu in Alfonsi galeam resiliit, vt eum semianimem equo deiecerit. Non cessauit tamen à pugna Cetellionus Gallæ cohortis præfectus, qui vnà cum Alfonso Bastiam oppugnatum iuerat, quinimo milites hortari cœpit, vt cœsi optimi Principis interitum (ipsum. n. extinctum existimabat) vlciscerentur. Quare, Cetellionis hortatu, & Principis desiderio, milites impulsi summa animi, & virium contentione in Bastiam, veluti furentes, irruperunt. hostesq; ad vnum (cum supplicum precibus incensi militum animi minimé flecterentur) interfecerunt, sicq; Hispanus miles, quam perfidia intulerat iniuriam, vltam æquissimo iure cognouit. Lapidis veró ictus, quem Alfonsus acceperat, galeę beneficio, re minus grauis fuit, quàm creditus fuerat.

se. n. triduo recepit; & victor atque incolumis Ferrariam reuersus est. Interea Gasto Foisseius, cui totius Gallici exercitus summa commissa erat; expugnata, & direpta Brixia, vna cum Alfonso, qui, & magnam tormentorum vim, & instructissimam cohortem, & leuioris armaturæ militum phalangem, cataphractorumq; lectissimorum alam secum duxerat Rauennam contendit. Eamq; Alfonsus, & Foisseius vndequaque maioribus tormētis eo impetu quassarūt, vt nihil magis terribile, magisue horrificum excogitari possit. Erat in Rauennæ præsidio Marcus Antonius Columna, qui viriliter, & magno animo, acrem illam impressionem sustinuit, expectabat. n. promissum sibi; & ab Hispanis, & à Pontificiis præfectis auxilium, quod eo in temporis articulo superuenit, quo omnis ferè resistendi spes erat ablata. Cum Gallorum igitur, Hispanorum, Pontificisq; copiæ in vnum se locum recepissent, leuioribus præliis tota die certatum est. Eo vero die, quo Christus, inferorum Rege debellato, surrexit, à Gallorum, Hispanorum Pontificisq; copiis in agro Rauennate apud fluuium Aquadusam, Vitim olim dictum, concordi animo, in aciem descensum est, totisq; viribus vtrinq; pugnatum, nec tātùm hastis, mucronib. aut missilibus, aliisq; id genus armis, sed maioribus etiam tormentis vtrinque militum ordinibus fœda, & grauissima cædes inferebatur, eo tamen successu, vt Gallorum peditatus ferè vniuersus, ab hostium ferreis tormentorum globis prosterneretur. Nutantibusq; Gallorum copiis, magnum

imminebat periculum; ne, vniuersa peditum acie illisa, totus Gallorum exercitus pessum iret. Victoriaq; Hispanus, & Pontificius exercitus potiret. Alfonsus, re omni, uigili mentis acie, perspecta; tormentis in terga, & latera hostium versis, fragore tam horribili, & tam crebris pilarum ictibus hostiles peditum, equitumq; cuneos strauit, vt ne fulminibus quidem tantum illis damni potuisset inferri, quod etiam non sine aliqua Gallorum iactura (cum iam milites densati vtrinq; manus cõseruissent) effici potuit. Sed, re in angustũ deducta, & in ancipiti posita multo' satius duxit Alfonsus, paucorũ amicorum interitu, atq; incõmodo, hostiũ copias disiicere, neciq; dare, quàm illis paucis seruatis, longe' maxima Gallorum clade, hostilem exercitum victorem relinquere. Nam quanuis luctuosa, cruentaq; fuerit victoria, res tamen Gallica, quæ illo die penitus procumbebat, seruata fuit. Inimicorum vero ordinibus turbatis Alfonsus equo ferox, & mucrone stricto terribilis, generoso conatu, cum cataphractis suis se in hostes palantes immisit, quos non minori vi fudit, ac confecit, quam tormentorum impetu antea' fecisset, sed vt magna Pontificii agminis strage, ita felici Fabricii Columnę fato, pugnæ se immiscuit, illum enim vulneratum, & hostibus, qui illum gladiis, & securibus certàtim percutiebant, vndique septum, ab imminenti necis periculo liberauit, & curandum, sanandumq; summa diligentia Ferrariam misit. Alfonsum, hac visa omnibus seculis memorabili clade, prætensum est, Pontificis in ipsum

odio, tantum Christiani sanguinis effundi. Eundemq; ea arma, quæ pii homines in religionis hostes conuertere debebant, nostro sanguine madida, ac rorantia videre maxime piguit. Quare, quod Pontifex ipse, pro dignitatis maiestate, & pro sacrosancti muneris decore, & cogitare, & facere debuisset; Alfonsus conari voluit. Et, quanto maiori potuit studio, operam dedit, vt ille feruidus ire ignis, quo Iulius flagrabat, suo etiam damno, penitus extingueretur. Idq; sæpius per internuntios, Fabritio Columna auctore, qui iam sanus, & liber se Romam contulerat, tentauit. Flexit se paululum Iulius, Columnamq; in spem duxit, se ea omnia amplexurum, quæ, & ad Alfonsi quietem, & ad Reipub. Christianæ incolumitatem attinere videbantur. Intereà, Fortuna alternatim pro libidine vices mutante; res Gallorum inclinari, & adeò in peiùs ruere cœpit, vt Galli, vrbe Ticino expulsi, vltra Padum Italia discedere coacti fuerint. Mirũ dictu, quantùm hoc successu Iulius elatus fuerit, quãtùmq; animi in Alfonsũ iterũ cõceperit. Alfonsus aũt, qui, suo ẽt incõmodo, publico totius Christiani orbis cõmodo cõsulere statuerat, Prospero Colũna fidẽ suã illi obsidẽ dãte, Romã supplex ad Põtificẽ se cõtulit, & illius pedib. de more, aduolutus veniã petiit, Iulius, vultu ad lenitatẽ, & clemẽtiã cõposito, Alfonsũ in spẽ veniȩ obtinẽdȩ deduxit, sed clàm (Alberto Pio Carpẽse, vetere Alfonsi inimico, suasore) ipsũ captũ in carcerẽ cõiici procurabat. Sẽsit Fabricius, prȩter omnem suam opinionẽ, Pontificis dolos, et ne iurata ab

ipſo Alfonſo fides periclitaretur. eum mentito habitu indutum Roma ad ſuæ ditionis oppidum conduxit. Moxq; Alfonſus variis diuerſarum veſtium generibus indutus Pontificis diligentiam, qui ad eum perquirendum, ac capiendum ſagaciſſimos miſerat exploratores, ingenio, atque induſtria tam mirificè eluſit, vt ſeſe incolumis Ferrariam receperit. Palàmq; ſæpius dixit, hominis Liguris non fuiſſe Principi ſupplici veniam generosè concedere. Aegrè tulit Iulius prædam, quam plagis circunſeptam videbat, laqueos euaſiſſe, ſed Alfonſum Gallico præſidio priuatum, ſe paruo temporis interuallo, Ferraria depulſurum ſperabat. Cæterùm non ſerus vltor Deus opt. Max. qui homini iam ſenio confecto, & totius veræ religionis Principi; tot illatis cladibus oſtenderat, non decere Pontificem ira duci, rabidoue furore impelli. Quiq; illi tam pulchram occaſionem veniæ Alfonſo præſtandæ obtulerat, illius iram, tanto mortalium malo, vlteriùs progredi ferre non voluit. Et, ne optimus Princeps illius furentis præda deueniret, immiſo alui profluuio Iuliũ ex hac vita ſuſtulit, qui hominem inſontem regno priuare cupiebat. Huic ſuffectus fuit Ioannes Medices. qui Pontifex creatus nomine, de more, mutato; ſe Leonem appellauit. quod ſanè Alfonſum incredibili affecit lætitia. videbat .n. inquieti animi, turbulentisq; ingenii viro, eum Pontificẽ ſucceſſiſſe, quem nec bellorum cupidum, nec turbarum excitatorem fore putabat. Sperabat etiam ipſum à nobiliſſima familia ortum; ab ea indole, quam antea præ ſe tulerat,

& ab ea animi magnitudine, quæ maioribus suis fuerat peculiaris non degeneraturum. memoremq; etiam futurum eorum officiorum, quæ, & ipse Alfonsus, & vniuersa gens Atestina, & i Leonem, & in omnes maiores suos liberaliter contulerant. Quare, hac spe ductus, Romam se contulit Pontificem adorauit, seq;, suaq; omnia Pontificię submisit auctoritati. Leo perbenignè Alfonsum accepit, sacris restituit, prisca vexiliferi dignitate ornauit, & quo die triplicis coronæ decore Leo ornatus fuit, ipse paludatus Pontifici, vt prisci moris erat, vexillum prætulit, ea oris, gestus, & totius corporis dignitate, vt omnium oculos, omniumq; in se ora conuerterit. Delectabatur. n. Romanus populus illius Principis maiestatem, ac Martiam faciem intueri; cui recẽs apud Rauennam victoria immortalem gloriam comparauerat. Ceremoniis autem illis ritè peractis, Alfonsus magnis, multisq; promissis onustus (quibus Regium Lepidi, Mutinamq;, oppida Alfonso dolo, & iniuria surrepta, vel vltrò Leo reddere pollicebatur) Ferrariam reuersus est. Sed omnia irrita fuerunt. Nam vbi Leo Alfonsum diù spe lusit, tandem, eiusdem Alberti Pii consilio, cuius non minor apud Leonem erat auctoritas, quàm apud Iulium antea fuisset, se illi grauiorem hostem, quàm Iulius ostendit, quasi illius, cuius facta imitari volebat, finem non perhorresceret. & Deos immortales illatæ iniuriæ vindices non speraret. Nec tantum suas illi vrbes, vt pollicitus fuerat, non reddidit. Sed, vt earum vllo vnquam tempore obtinenda-

rum ſpem illi omnem prorſus adimeret. Poſt emptas a' Maximiliano Sfortia, qui Mediolanum, eiectis Gallis, recuperauerat, Parmam, et Placentiam, Mutinam, et Regium, oblata Cæſari pecunia, a' Cæſarea, ad Pontificiam ditionem traducere conatus erat. Quod licet alienatum Pontificis animum oſtenderet, tamen vir prudens, ac pius non deſperauit Deorum immortalium æquiſſima numina ſibi preſidio futura, viamq; oſtenſura, qua ipſe tantam iniuriam euaderet, omnem tamē occaſionem obſeruare non ceſſabat, qua ipſe, vel Pontificis animum, ab iniuria inferenda poſſet auocare, vel quando compoſitionis ſpem deſperatiſſimam haberet, ea, quæ ſui iuris erant aliqua, ratione recuperare valeret. Dum res Alfonſi ſic ſe habebant, Ludouicus Gallorum Rex, poſt varia, ac multa aduerſi fati incommoda, inſtructiſſimum exercitum parauit, quo iterum, ſuperatis Alpium iugis, ſibi ablatas Liguriæ, ac Mediolani ditiones ſuo iterum ſupponeret imperio. Sed conceptam his de rebus ſpem præpropera Ludouici mors intercepit. Succeſſit ſocero gener Franciſcus impubes penè, ſed magni animi adoleſcens, qui cum omnia ad bellum Sfortiæ inferendum a' ſocero parata accepiſſet, ſuperatis alpibus in Italiam contendit, tum Alfonſi ſpes; quæ a' cæca expectatione diu pependerat, confirmata eſt. Arbitratus eſt. n. cum eodem ipſe eſſet erga Franciſcum, quo erga Ludouicum fuerat animo, illum etiā res ſuas non deſerturum, daturumq; operam, vt, qua meliori poſſet ratione, in vrbium ſuarum poſſeſſionem reſtitueretur.

Ea

Ea autem felicitate; ac fortitudine Franciscus Heluetioru̅ cohortes, quæ pro Maximiliano Sfortia stabāt, fudit, fugauit, ac dissipauit, vt quamprimum Mediolano, totaq; illa ditione potitus sit. Quam illustrem victoriam, quoniam ea in oratione, quam in huius amplissimi Regis funere ad Herculem Principē meū habui, amplissime' explicaui, id tātū nūc mihi dixisse sat erit. Heluetios eo bello sic protritos fuisse, vt qui se anteá gentium omnium domitores appellauerant, tunc magna suæ famæ iactura, se inani nomine iactarì, ab adolescentis imberbis virtute didicisse. Leo, ingēti hac, et præceleri tāti Regis victoria perculsus, sibi Romæ, & Etruriæ vniuersæ maxime' timebat. Quare cessandum nō censuit, ne cum Rege colloqueretur. Sperabat. n. se admodum solertem, & cautum, & ingenio ad omnia agenda promptissimo præditū, victoria elatum adolescentis animum, leniorem efficere, tardareq; felicem illum victoriæ cursum, quo minus ad ea, quæ Pontificiæ erant ditionis, extenderetur. Quanto igitur potuit maiori studio operam dedit, vt ipse, & Rex Bononiā cōuenirēt, quod vbi firmatū fuit, Alfonsus, qui oīa temporis momenta vigil obseruabat, sibi non defuit. Per Regemq; apud Pontificem egit, vt magna etiam pecuniarum vi, quæ sui iuris erant, ciuitates redimeret, vel quacunq; alia honesta cōditione, Pōtifici grata, recuperaret. Sed quanuis id sedulo Rex pertractasset, tamē Pontificem causas ex causis nectentem, á proposito diuellere minimè potuit. Non multo post tempore visus est Franciscus, qui ad

P

Neapolitanum Regnum recuperandum animum conuerterat, vt Pontificem ea in expeditione socium haberet ab Alfonso defecisse, illiusq; præsidium, deseruisse, & Ferrariæ inuadendæ Leoni liberam reliquisse potestatem. Id licet Alfonso acerbissimum fuerit, tamen ipse omni infortunio maior, sua virtute niti statuit, suoq; marte Pontifici (qui ipsi Ferrariam adimere, & Laurentio fratris filio dare cogitauerat) si id forte tentaret sese opponere, eoq; animo vrbẽ tutari, vt vel eam incolumem seruaret, vel Princeps pugnando fortiter cum patria occumberet. hanc autem Fortunæ acerbitatem ea, qua præditus erat, prudentia sic dissimulauit, vt ne faciem quidem mutauerit, nedum animum desponderit. Orta interim inter Gallum, & Pontificem dissidia sunt, & illa quidem acerbissima. Leo. n. Cæsaris partibus, vt Italia Gallum expelleret, sese addixerat. Hacq; de causa parauit Leo exercitum omnium instructissimum, expeditionisq; Cęsarẽ cum Germanis, Hispanisq; militibus socium habuit, qui in Franciscum odio flagrabat, quod Gallus Maximiliano Cæsare mortuo, imperii dignitatem ad se deducere tentauerat, et tam dubium Cæsari imperii consequendi exitũ fecerat, vt sæpe in suspitionem venisset, ne omnium suffragiis imperii iura ex Germania, in Galliam; traducerentur. Hoc vehementissimo duorum summorum Principum motu Alfonsus ea Gallo officia præstitit, quæ, & ipsum victorem, & se ab imminenti periculo tutum efficerent. Hac re commotus Leo arma in Alfonsum iussit expediri. Et in

Bondeni agrum per Pontificias gentes ingens, & repentina facta est irruptio, illuc cataphractos, & leuis armaturæ milites; cum expedito peditatu, Padi alueo, ponte ex nauibus constructo, celeri transitu traiecto, celerrimè misit Alfonsus, in alteraq; Padi ripa cum Regia cohorte ipse resedit, Hectoris autem Romani, qui peditatui præerat (hic vnus ex iis tredecim fuerat, qui pro Italæ virtutis gloria, aduersùs totidem Gallos in Daunia forti dextra, & felici euentu pugnauerant) vel perfidia, vel ignauia tam insignem cladem accepit Alfonsus, vt ni ex lintribus confectum pontē solui, & in citeriorē ripā actutū trahi iussisset, Pontificius exercitus, expedito itinere, Ferrariam decurrere potuisset. Huius sanè pugnæ exitus (si perfidia vacauit Hector) præclarè ostendit non omnes, qui in vallum ad pugnam descendunt, & victores euadunt, idoneos esse, quibus exercitus summa committatur. In copiarum. n. præfectis consilium potius, quàm manum desiderauerim, eumq; ducem longè potiorem existimauerim, qui prudentia, quæ imminent præuidet, eaq; ingenio, vel vitat, vel superat, quàm qui manu merendo gregarii potiùs militis, quàm Imperatoris munus obiuerit. Quāquam ego Hectorem perfidia non libero, neque etiam Alfonsum Principem, alioqui prudentissimum (liceat quod sentio libere fari) & Ducem omnium sui seculi maximum, hac in parte multùm probarim, qui cum bellum, cum milite Romano gereret, fortissimis suæ ditionis hominibus posthabitis, Romano homini potiùs, quàm ciuibus fiderit, & eum suis militi-

bus præfecerit. Reuocauit intereà Leo quas Ferrariã miserat cohortes, & toto exercitu coacto, omni conatu Gallos ex Italia pellere decreuisset. Quod sanè à Placẽtinis, & à Parmẽsib. defectiõe à Gallis, ad Põtificẽ facta, Leoni ꝓ voto successit. Gallis igit̃ ꝓfligatis, & victoria Leo potitus, ad Ferrariã om nib. virib. ĩuadẽdã mẽtẽ, animũq; cõuertit. Memini me à Lilio meo, quo Leo familiariter vtebatur, semel atq; iterũ audiuisse, Leonẽ ea victoria elatũ, et gaudio exultãtẽ, præ lætitia in hãc vocẽ prorupisse. Ecce Alfonse, nũc te Leo nõ eminus, sed cõminus vngue, & dentib. appetit. Verũ ille ipse Deus, cui insontũ innocentia maximè semp cordi fuit, hac cura Alfonsũ soluit. hũc. n. Leonis conatũ properata mors ꝑuenit. Nã Leo repẽtina febre ob lętitiã correptus, in ipsa victoriæ exul tatiõe, viuere desiit. Alfonsus tãti hostis interitu lętus ad eã Leonis vocẽ alludẽs, quã in ipsũ emiserat, argẽteũ nummum ꝑcuti iussit, in quo pastor cernebat; q agnũ è Leonis faucib. eripiebat, quem circum hæc sculpta erat in scriptio. DE ORE LEONIS. Leone Pontifice extincto, Alfonsus Regiũ aduolat, eumq; omnib. ciuib. magno plausu annuẽtib. in suam recipit potestatem. Post multas autem purpuratorũ patrum de Pontifice deligendo concertationes, totis comitiis Hadrianus Batauus, qui tunc Hispaniæ præerat, Pontifex creatur. Vir magis, quàm barbarum deceret, æqui, iurisq; obseruantissimus & ad omnem benignitatem adeo pronus, vt Principũ Christianorũ animos potius officio amicos, quàm iniuria hostes sibi reddere curaret. Ad hunc salutandum, dũ

in Hispania erat, misit Alfonsus Ludouicum Catum, acerrimi ingenii, & viuacissimi spiritus iureconsultum, qui luculenta oratione (erat .n. in dicendo vehemens) Alfonsi erga Pontificiam maiestatem propensum animum exposuit. Et deploratis Italię, & totius Christiani orbis calamitatib. cũ Alfonsi nõie supplex orauit, vt optatã iam diu pacẽ, diuq; petitã, sic sua virtute reuocaret, vt, vnà cũ vniuerso Christiano cœtu, Alfonsus etiã, post tot turbulentissimas tẽpestates, in sancto Romanę Ecclesię sinu, à quo ipsum duorũ Pontificũ cõcepta, pro libidine, odia, veluti furẽtes austri, ꝑpulerãt, nõ secus, ac in tutissimo portu, tãdẽ cõquiesceret. Visus est ęquis postulationib. ãnuisse Hadrianus. Quare Alfonsus hac spe excitatus, cum Põtifex Taracone in Italiam aduentasset, Herculem, maiorẽ natu filium, vix adolescentem, cum nobilissimo apparatu, Romã ad ipsũ misit. qui parẽtis nõie, quicquid inter alios Põtifices, & Alfonsũ fuerat cõtrouersię illius arbitrio cognoscẽdũ, et, ęquo, bonoq; iure, finiẽdũ cõmisit. Accepit Hadrianus, quã pręstãtissimus adolescens illi cãm obtulerat. Qui mox optimi Principis nostri rõnib. adductus, odii, & inimicitiarũ causis penitus depulsis, illũ ĩ cliẽtelã recepit. et Põtificio diplomate in tota ditiõe, cõfirmauit. Nõ cessauit etiã Alfonsus Iulium Medicẽ (quem nõnulli Leonis in Alfonsum odii auctorem fuisse putarant) dum Bononię legatum ageret, sibi quanto maiori potuit studio reconciliare, orareq;, vt veteres simultatum causę perpetuę traderentur obliuioni, eaq; inter ipsos beneuolentia firmaretur, quæ Medicum

familiam cum Atestina tantis annorum spatiis in officio, & fide continuerat. Approbauit Iulius Alfonsi voluntatem, & se illi amicissimum fore, vel sancto fœderis sacramento recepit. Cæterum mortuo Hadriano, quem Italia vix annum Pontificem vidit, Iuniorum patrum suffragiis, ille ipse Iulius, qui postea Clemens fuit Pontifex salutatus, veteribus simultatibus in Alfonsum excitatis, nouisq; etiam odii causis conquisitis, nihil magis auebat, quàm illam Alfonsi Ferraria eiiciendi prouinciam, quam Iulius primum, mox Leo tentauerat, omni conatu perficere, sed ad id consilii se inauspicato flexisse euentus docuit. Nam quod Alfonso parabat excidium, in eius caput Deus optimus totum conuertit. Primum. n. Pompei Cardinalis Columnæ, & totius illustris eius familiæ, quã Clemens contra se irritauerat, auspiciis, Cæsariani milites Clementem de improuiso adoriuntur. Vaticanum diripiunt, Pontificem in arcem compellunt, & Diui Petri templum populantur. Hoc sane' omnipotentis Dei monitu poterat Pontifex ab Alfonso lacessendo, & vexando desistere. & quas illi Iacobus Aluarotus, summæ prudentiæ vir, & iureconsultus egregius, qui Alfonsi à secretioribus erat consiliis, fœderis, & pacis honestissimas conditiones obtulerat, non renuere. Sed ferox, qui iam obdurauerat Clemẽtis animus; nõ minus se in Alfonsum; quàm antea inclementem ostendit Tanta. n. illum Alfonsi à regno exturbandi libido inuaserat, vt id solum cogitaret, id solum aueret, in id solum dies, noctesq; tota mente versa

retur, extremã omnia experiretur, vt voti compos effici posset. At Heroica Alfonsi virtus; qua ipse inter tot turbas, tantaq; rerum discrimina egregiè fultus, omnes aduersę fortunæ impetus, vel luserat vel superauerat, nullis Clementis conatibus vnquam hebuit. Quin eò firmior; & validior in aduersarii vim sustinendam, & ad omnes insidias cauendas, ac declinãdas euadebat, quò ille maiorib. machinis Alfonsum ĩpetebat. Interea, infausto consilio, Clemens Cæsarẽ lacessere meditatus est. Hoc animaduertens Alfonsus, qui varia, & opportuna velificatione, concitatos in hoc vitæ solo Fortunæ fluctus; & aduersã vẽtorũ vim declinare cõsueuerat, cũ post captũ Regẽ omni præsidio Gallico exutus esset, cognito cõtumaci Pontificis animo, suã in rẽ fore duxit, Cæsareo præsidio niti. Et eam effugere tempestantem, quam Clemens, Regii ab Alfonso auferendi causa, à Lanoio Neapoli Prorege concitari studebat. His igitur adductus causis, Alfonsus Cæsaris partibus se addixit. Qui Cæsar Lanoium in Parmensem, Placentinumq; agrum illis cum copiis misit, quas ad Regium expugnandum Clemens cõducere procurabat. Quæ dum illis in locis grassarentur, Germanorum manus ingens, Carolo Borbonio, & Georgio Fraisbergo Ducibus (quorum alter paralisi omnibus viribus ante quàm Romam peteret priuatus fuit, alter Romæ in ipso victoriæ limine ferreæ pilæ ictu mortem obiit) in Italiam descendit. Germani, Hispanis gentibus iuncti, magnis itineribus omni opinione citiùs, Romam contendunt,

vrbẽ inuadunt, sacra, profana plusq̃ barbarè diripiũt. Clementem, q in Hadriani mole, aĩo cõsternatus, præcipiti fuga se receperat, dura cingunt obsidione. Hinc occasionem nactus Alfonsus, equestri, pedestriq; exercitu comparato, & curulibus tormentis expeditis, Mutinam contendit, populus antiquũ, atque optimum Principem agnoscens; eiectis, qui vrbem Alfonso dolis eripuerant, illum Dominum salutat, sicq; nullo incõmodo eam vrbẽ, quàm Pontifices, decẽ, & septẽ annis, fraude, & iniuria occupauerãt; ipse virtute, ac optimo iure recuperauit. Qua in victoria cum sciret Alfonsus nihil magis Principem decere, quam clementiam, non modo ea auctoritate, qua eos vlcisci poterat, qui illi tam insignem iniuriam intulerant, prodigè vsus est. Verum ad veniam non minus, quàm ad fortitudinem, promptus, publico edicto omnes pœna liberauit; illisq;, re omni incolumi, liberam fecit facultatem, vrbem pro libito impune redeundi. Nam beneficio potius, quàm metu, & liberali, regiaq; animi indulgentia omnes in officio tenere studebat. Malebatq; eos ciues, qui, nescio quo spiritu impulsi, à fide defecerant, suæ contumaciæ pudere, quã eos de ipsius probitate, ac clementia diffidere. Exulibus igitur omnibus Mutinam admissis, firmoq; Mutinæ p̃sidio relicto, voti cõpos Ferrariã se recepit. Hæc Mutinæ recupatio maiori ferè dolore Clemẽtẽ affecit, quàm vrbis direptio, & acris illa custodia, qua in arce diligentissimè asseruabatur. Se. n. sic voto frustratum videbat, vt quod Alfonso vltimum excidium meditabatur, illud re in

se

se asperrimum conuersum experiretur. Et Mutinam eo in temporis articulo sibi demptam dolebat, quo ipse Regium Alfonso eripere parabat. Cum verò, post multa incommoda, multaq; regni, & dignitatis amittendæ pericula, certa pacta pecunia, se custodia liberasset, geminatis cladibus nihil resipiuit, sed inimicos eosdem in Alfonsum spiritus suscepit; eòq; etiam grauiores, quò ipse, Alfonsi clãdestino consilio, vrbem Romam direptam, & se captum fuisse, sibi in animũ induxerat. Cum verò duo ad finem optatum perducenda animo concepisset, alterum vt patriæ suæ libertatem occuparet, quod Cæsaris auxilio fecit, alterum, vt Alfonsum tota ditione priuaret, censuit id pro uoto sibi successurũ, si Carolum Cęsarem, acerbissima illa, quam ab eius militibus acceperat clade dissimulata, in Italiam vocaret. Illiq; Imperatoriũ Diadema, quò integro Imperatoris titulo gauderet (nam ante susceptam coronã designatus tantũ Imperator appellabatur) vel vltro offerret. Qua sanè re Cæsari significata, & cõditione ab eodẽ accepta, Clemẽs Bononiã venit, quò ẽt paulo post cũ Imperatoriis copiis Cęsar se recepit. Sed antea ab Alfonso Mutinę, et Regii splẽdidissimo apparatu hospitio acceptus fuerat. Ibiq; eũ optimus Princeps orauerat, vt pro sua in Cęsarẽ fide, ac obseruãtia, et ꝑ ea; qua ille fungebat᷑, Imꝑatoria dignitate, nõ sineret Clementẽ vehemẽtius, iniquiusq; erga ipsũ agere, suaq; ope, eũ tandẽ ab iis fluctib. eximeret, quib. cũ Iulii, & Leonis, tũ inexorabili Clemẽtis ira, diu valdeq; fuerat agitatus, vt eo auctore, illo quẽ optauerat, qetis portu tãdẽ potiretur.

Ipſumq́; Imperatoriæ poteſtati, filios; vrbesq́; ſubiicere, quibus, perinde ac ſuis, pro arbitrio vteretur. Hicq́; ea eloquentia, ad quam non doctus, ſed factus erat; Cæſarem de iuribus ſuis tam egregie' docuit, ſicq́; illi Clementem iniuria ſemper egiſſe, tuncq́; etiam agere perſuaſit, vt eum facile' in ſuam ſententiam traxerit. pollicitusq́; fuerit, ſe, pro iure, & æquo, ſuæ incolumitati, ac quieti non defuturum. Cum vero' de aliis multis, & maximis rebus cum Clemente ſermonem Cæſar habuiſſet, tum de ea, quam cum Alfonſo habebat, controuerſia verba fecit, orauitq́; ne Italum Principem, Pontificiæ ditioni ſuppoſitum, paratum ſe, ſuaq́; omnia extremis omnibus periculis pro Pontificis ſalute libenter exponere, odio perſequeretur, quin illum, candido; amicoq́; animo, & ea benignitate, quam Clementis nomine præ ſe ferebat, odiis omnibus deterſis, ac omnibus ſimultatum cauſis prorsus deletis, in ſuam fidem, ac tutelam acciperet. quo'd id eum Principem maximè deceret, qui Chriſti Optimi Maximi vices in terris gereret. Seq́; illi multas, ac maximas gratias habirurum ſi ſe ſineret exorare, Hic Clemens, multa, ac varia conqueſtus; ſe omnem controuerſiam illi, veluti arbitro, iudicandam traditurum reſpondit. Placuit Cæſari hæc Clementis ſententia. Et Alfonſo Bononiam; ſub Imperatoria fide, vocato, Cæſar totius cõtrouerſiæ arbiter, publicis cõfectis tabulis, ab vtroq; electus fuit. Qui, poſt multa hinc illinc agitata, re diligenter cognita, ſententiã tulit. Qua Mutinam, & Regium Imperatoriæ ditionis oppida, Alfonſo

habenda iudicauit. Ferrariam vero, Pontificio iuri obnoxiam, certa annui tributi ſolutione, ab eodem etiam, cum omni ſucceſſione perpetuo poſſidendam, ea tamen aureorum nummum ſumma Pontifici ſoluta, quam ipſe ex hac ſententia ſoluendam cenſuerat. Hoc ſanè Cæſaris arbitrium Alfonſo gratiſſimum fuit. Clementi verò, plus, quàm credi poſſit, acerbum. Et animo accenſus, quam ad eius pedes, pro Cæſaris ſententiæ complemento, Alfonſus, ſtata die, nummorum aureorum ſummam per internuntium obtulerat, recipere recuſauit. Sat Alfonſo fuit Cæſaris arbitrio, præſente pecunia, paruiſſe. Et quos nũmos Clemẽs reiecit, pro Carpo Alfonſo Cæſaris decreto adiudicato (eo.n. exciderat Albertus Pius, maieſtatis reus, quod Gallorũ partes aduerſus Cæſarẽ ſecutus eſſet) Cæſareo fiſco perſoluit. Clemẽs, qui vlciſci, quàm parcere malebat, ea ſententia exulceratus, & ab omni iure deiectus, quod nec armis, nec iudiciis perficere valuerat, dolis, & inſidiis (quod etiam antea Leo multis modis tentarat, de quibus luculenta extat Alfonſi ad Cæſarem epiſtola) ad finem perducere decreuit. Concitauitq; in Alfonſi regnum; & caput, nobilẽm quendam, cui Princeps Regium Lepidi regendum fidenter commiſerat, item Ferrarienſem alium ciuem, ex nobili quidem familia oriundum, ſed omnibus tamen egentem, & extremo penè ſenio confectum. Qua in re nihil plùs egit; quàm quòd indignam Pontificiæ dignitatis mentem patefecit, & miſeros illos, concepti ſceleris reos, extremo ſupplicio puniendos dedit. Nam Alfonſus,

qui, vt erat ab omnibus dolis nectendis alienus, ita ad eos euitandos omnium fuit callidissimus, insidias sibi paratas præsentit, & reis in quæstione habitis, vbi de scelere fassi sunt, eos ceruicibus abscisis, plecti iussit. Non destitit tamen Pontifex eas omnes technas tentare, quas sibi ad Alfonsum vel necandum, vel de regno deiiciendum profuturas sperabat. Sed non feliciori, quàm antea successu. Spe vero semel, atque iterum frustratus, Massiliam, vt Franciscum Gallorum Regem conueniret, contendit, ibiq; Catherinam iunioris Laurentii Medicis filiam, Henrico, Regis secundo filio; tuncq; Aurelienſi duci, nunc verò totius Galliæ Regi maximo, atque inuictissimo; despondit. Arbitror, post communes clades mutuò commemoratas, illis in collocutionibus Clementem apud Franciscum conquestum fuisse de lata pro Alfonso aduersus ipsum à Cæsare sententia, omniq; conatu vsum, vt ipsum ad Alfonsum vnà secum inuadendum traduceret. Sed optimi illius Regis animum expugnare non potuisse, quod Franciscus Alfonsi erga ipsum fidei, & cõstantiæ memor, omni scelere magis scelestum, ac nephanum duxerit, illum hostiliter aggredi, cuius virtute, atq; auspitio res Gallica toties incolumis steterat. Quare, animo æger, & labore diutinæ cogitationis conflictatus, Romam reuersus in diuturnum, grauissimumq; morbum incidit; quo diu cruciatus, magno cum dolore animi, occubuit. Mox Alexander Farnesius, qui Pauli tertii nomen assumpsit, omnibus patrum suffragiis Pontifex creatur. Vir cum ad omnia

ſumma natus, tum ob eius pietatem, atque integritatem ad
eam dignitatem, qua nulla maior in terris excogitari poteſt,
ſanctiſſime' adminiſtrandam diuinitus electus, & Petri Cym-
bæ, diu tantis fluctibus agitatæ, præfectus fuit, vt eam ſua
prudentia, ac virtute in portum perduceret. Hic Pauli ad
ampliſſimam dignitatem aſcenſus, quod Alfonſus de Cle-
mentis obitu gaudium conceperat, maiorem in modum au-
xit. Hominem. n. familiæ ſuæ coniunctiſſimum, & o-
mnibus virtutibus ornatum, iuſtitiæ non defuturum, & ſibi
æquiſſimum fore ſperauit. Ne autem concepto gaudio plene'
potiretur obſtitit iniquum fatum. Nã vix ad Paulũ ſummã
illi dignitatẽ gratulatũ oratores miſerat, quo'd lætali morbo
correptus, poſt tot præclara, & digna immortalitate bellica
facinora, ſtrenuus fortuna, & virtute Imperator e' vita ſub
latus fuit. MDXXXIIII. pridie Kl. Nouembris
XXXV. a' Clementis obitu die; anno ætatis ſuæ
LIX. Imperii. XXX. P. M. Ab his autem rerum humana
rũ perturbationib. in æternæ tranquillitatis ſedẽ eo' beatior ſe
recepit, quo' Herculẽ, grandiorẽ natu filiũ, ingenuarũ omnium
virtutum concurſu, & multiplici optimarum artium eruditio-
ne apprime' ornatum, pacatæ ditionis hæredem, & ex eo ne-
potẽ, qui auũ noĩe referebat, in ſpem longæ poſteritatis natũ,
duosq; alios [illegible] filios, quos, vna' cũ Hercule, ex Lucre
tia Borgia lectiſſima fœmina ſibi vxore ſuſcepit. Hippoly-
tũ, et Franciſcũ ſibi ſupſtites reliquit. Hi ſunt duo illi fratres,
qui etſi concordi inter ſe animo ſemper fuerunt, diuerſas tamẽ

potenßimorum Principum partes ſecuti ſunt. Hippolytus.n. Cardinalis Franciſcum Gallorũ Regẽ ſumma prudentia iuuit; ea felicitate, vt eum mirum in modum amarit ſacerdotiis ampliſſimis ornarit; & (cum re ipſe Rex expertus eſſet, nemi nem vnquã ad conſilia ingeniũ pruduntius Hippolyto deflexiſſe) eũdẽ ſemper ſuorum omnium conſiliorũ participem habuerit. Henrico vero patriæ virtutis, & regni pariter Hæredi non defuit conſilio, non prudentia, non opibus, non animi fortitudine. Ille. n. Mirandulam, ſub regio pręſidio poſitam, Pontificiis copiis obſeſſam, & à Ludouico Pico eius oppidi Comite, vix adoleſcente, tanta virtute defenſam, vt quanta in exercitus duce eſſe peterat virtus, in ipſo ſumma cum laude, tunc enituerit, ſeruauit, & à duriſſima liberauit obſidione. Octauio etiam Farneſio, Parmæ Principi, & cum omnibus Regiis virtutibus ornatiſſimo, tum in re bellica nulli ſecundo, dum eandem Parma cum Mirandula fortunam ſubiiſſet, eiuſdem Regis nomine pręſtò fuit, & quod alii pugnando conabantur, ipſe ſedendo, conſilio, ac prouidentia ſingulari, perficiebat. Vrbem Senas in Regis clientelam deduxit, cuius regimini, ac moderationi ſi ipſe ſemper præfuiſſet, nec alia noui rectoris inuaſiſſet ſuſpicio, non tot illi Reipub. damna illata fuiſſent, & ipſam etiam nunc in tutelam Henricus haberet. Hic tandem ille eſt Hippolytus; quem; ni malignus liuor obſtitiſſet, nunc Pontificem Maximum coleremus, ac veneraremur. Cui tamen ſummam illam dignitatem, cuius

ipse pietate, religione, vitæ integritate se dignissimum semper præstitit, a' Deo Optimo Maximo ad opportuniorem diẽ seruari arbitror, vt amplissima tanti Antistitis virtus, amplissimæ etiam potestatis munere, latissimè eniteat. Egoq; exoptatã illã diẽ videre videor, qua pronus, sacris illius pedib. aduolutus, illis oscula figã, Pontificiãq; illi gratuler dignitatẽ. Frãciscus vero diuersa ratione Caroli quinti Imperatoris augusti partes secutus, & paternæ virtutis æmulatione incensus, tanta vigilantia, consilio, & vi corporis cum in Duræ expeditione, tum variis etiã aliis in præliis arduis illis quidem; ac difficillimis; fortissimi, ac prudentissimi Ducis munera obiuit, vt, ni immane etiam illud inuidiæ monstrum egregiis, ac præclarissimis eius factis sese opposuisset, licet honestissimo apud Imperatorem semper fuerit loco, in optimaq; virtutis, & fidei æstimatione, longe' etiam honestiore, ac meliore fuisset. Sed quem præclarissimi eius filii Alfonsi sermonem interruperunt; repetamus. Ex iis, quæ iam a' nobis explicata sunt. constat Alfonso suis temporibus prosperis pariter, & aduersis clariorem fuisse neminem. Et ni morbus, quem ab adolescentia, ex affectæ mulieris concubitu, & contagio, contraxerat, Heroicam illam virtutem aliquanto' impediuisset, nec qui cunctatione rem Romanam restituit, nec qui venit, vidit; & vicit, potuissent cum illo, rerum gestarum magnitudine, conferri, in hoc tamen aduersæ valetudinis vitio tantum sibi nominis, ac famæ, rerum gestarum magnitudine, comparauit, vt multi ex longiquis orbis partibus Ferrariam

se contulerint, quo oris illius maiestatem, ac martium decus praesentes intuerentur, cuius nominis famam absentes colebant, ac venerabantur. Sed quanuis totus semper in rerum bellicarum contẽplatione, actioneq; versaretur; eo tamen animo erga populos fuit, vt qui armorum fulgore hostibus terribilem sese offerebat, benignitate, ac clementia suis esset carissimus. Fuit ob conceptum morbum (cuius depulsio, vel saltem remissio in labore, & corporis exercitatione maxime erat constituta) fabrilis artis studiosus, in qua eo ingenio versatus est, vt in fundendis maioribus bellicis tormentis, summos omnes artifices superarit. Nulla fortunae, vel fati aduersitas illius in populum benignitatem interrupit. Et quanuis literas non didicisset, tamen doctorum hominum consuetudine impendio delectabatur, & omnes insigni praeditos virtute plurimi faciebat, & quanuis ingruentibus bellis, & illis prope assiduis premeretur, nunquam tamen bonarum artiũ Gymnasium intermitti voluit. Nosq; quales, quales sumus, iis ipsis in rerum anfractibus, & atrocissimis bellorum procellis, doctissimis viris publice profitentibus, in bonas artes incubuimus, idq; disciplinae hausimus, quod nnnc his scriptis illius virtuti, ac gloriae pro virili nostra grato, ac libenti animo praestamus. Fuit apud ipsum magna ĩ aestimatiõe Ludouicus Areostus, & Cęlius Calcagninus, ille propter eius excellentem in Heroũ errantium factis exprimendis, & in componendis Comoediis felicitatem. Hic vero propter eximiam literaturam, & miram ingenii suauitatem. Habuit epistolarum

rum

rum Magiſtrum Bonauenturam Piſtofilum incorruptę fidei ac ſummę prudentię virum, in exſcribendis vero' eo, quod tunc vigebat, dicendi genere, Principis ſenſibus, mire' feli- cem. Duos etiam iuris conſultos, in eodem munere Iacobo Aluaroto ſocios, ſummopore amauit. Alterum Francinum Michaelem, virum omnium integerrimum, & iuſtitię vſ- que ad ſeueritatem tenacem, qui epiſcopali dignitate inſignis, nunc etiam eſt Herculis ſecundi ab arcanis conſiliis. Alte- rum Mattheum Caſelium, cuius prudentiā in negotiis agen dis mirifice' probabat. Medicos vero poſt Leonicenum, Io- annem Manardum, & Ludouicum Bonactiolum cariſſi- mos habuit. Quod prior in eruendis optimorum auctorum ſenſibus primas obtineret, poſterior gręce, & latinè eruditiſ ſimus, in curandis omnibus cuiuſlibet generis morbis, & in ęgris eloquentia, & oris probitate ſolandis mirus eſſet arti- fex, illo pręceptore vſus fui, hic me in Medicorum, ac Philoſophorum collegiū honorifice' cooptauit. [illegible] [illegible] Annam Ioannis Galeactii Sfortię Mediola- nenſium Ducis ſororem [illegible] [illegible] Lucretia [illegible], pręter eos, quos commemo- rauimus filios, duos illi Alexandros peperit, quos viuens pa ter deſiderauit. Et Eleonoram, quæ diuino ſpiritu afflata, ſe Chriſto perpetua virginitate dicauit; & in Monialium Corporis Chriſti Cœnobio etiam nunc vitam ea ſanctitate viuit, vt cum corporis nexu ſoluta cœlum, vnde venerat re- petierit, cœleſtium virginum numerum procul dubio ſit au-

ctura. Ex Laura etiam Eustochia fœmina cum forma, tum sua virtute insigni, iam senex filios duos genuit. Alfonsum, qui adhuc impubes sub Cæsare equitum alæ præfectus stipendia fecit. Et Alfonsinum, qui, pené, puer vitam cũ morte commutauit. De huius Principis obitu nostrum extat Epicediũ. & in eo opere, quod de humani corporis partibus (dũ rei Medicæ operam dabamus) heroicis numeris meditabamur; vbi de generosi cordis hominib. nobis sermo erat, quædam de eius virtute carmina composuimus, quæ hic, bona cum legentis venia, adscribere non grauabor.

At contra, hos; queis cor paruum sub pectore viuax
Exilit, impauidos belli generosa cupido
Excitat, his feruet circum præcordia sanguis,
Innatus gliscitq; vigor, vigor igneus vsq;,
Exacuitq; mares animos. viresq; ministrat,
Hinc magis, atq; magis pulchram per vulnera mortem
Magnanimi quęrunt, stricto & decernere ferro,
Palantes agere, & populos, & sternere gaudent,
Dum viduant multis hostiles ciuibus vrbes
Impauidi, & victo palmas ex hoste reportant.
Tantus amor laudis, tanta est in pectore virtus.
Talis Alexander, tales duo fulmina belli
Scipiadæ, geminiq; Atridæ, & fortis Achilles,
Et (mihi si liceat priscis componere nostros)
Talis eras nobis quondam, inuictissimè Regum

Alfonse armipotens, dum fata Deusq; sinebant
Te Romæ tremuere arces, Te Thybridis vndæ,
Adriaci pelagiq; sinus. Te miles Hiberus,
Germanus belloq; potens. Te Gallia diues,
Te duce victrici lætata est sæpe triumpho.
Inclita Atestinæ gentis te gloria tantum
Floruit; vt felix caput inter nubila condat
Auspiciis elata tuis. hinc fleuit in amne
Te pater Eridanus, tua te Ferraria fleuit
Extinctum, patriæq; decus, patriæq; parentem,
Omnis, & amissum luxit decus Itala pubes.
Morte tua Marti riguerunt corda dolore,
Defleuitq; nephas scissis Bellona capillis,
Hinc vates, cui sacra dedit sua nomina Phœbus,
Exiguus quanuis vates, tibi iusta ministrat
Illachrymans, totamq; implet clamoribus vrbem,
Et tumulo dat dona gemens, & lilia spargit,
Lilia, purpureasq; rosas, fuluosq; Hyacinthos,
Et sacros manes pingui veneratur acerra.

Habuit Alfonsus amœnissimum curarum secessum Padi insulam; paruo ab vrbe seiunctam interuallo, cuius pars prior in amnem, veluti in rostrum, extenditur, gradibusq;, ad ascensum constructis, ingressum parat. Posterior verò, latior, & ferè in mediũ orbẽ deducta, quæ fluminis vndas in duas partes scindit, quibus, quasi geminis bracchiis tota cingitur, atq;

alluitur. Hanc omnibus, omnis generis tum nostratibus, tum peregrinis, arboribus cõsitam, Pulchrum visum appellauerat. Et nostri, externiq; orbis quadrupedibus, & auibus vndique conquisitis, ad honestam voluptatem abundè refertam in delitiis habebat. Hic vbi à reipub. gerendę laboribus requiescere, & à curis animum remittere volebat; otio fruebatur honestissimo in negotio. Frequensq; illud vsurpabat (quod etiam in eo loco, in quem in aulæ penetralia cogitabundus secedebat, albis, & illis maioribus, notis descriptum legebatur) se non minus solum esse, quàm cum solus esset. Semper enim in acerrima, atque attentissima erat cogitatione, eaq; animo versabat, quibus tantis se turbis eximeret, & inimicorum potentissimorum odia, vel à se auerteret, vel mitiora redderet, vt tandem, post tot acerrima bella, totq; exantlatos labores, optata pace, atq; tranquillitate potiretur. Regnumq;, quod indomita, ac insuperabili virtute, contra impotentes aduersæ fortunæ impetus, & resarciuerat, & firmauerat, pacatum, & quietum posteris relinqueret.

DE HERCVLE .II. DVCE IIII.

Quem alium quæso filium ab Alfonso tanto patri successorem sperare debebamus, quàm hunc ipsum Herculem, quem sextumdecimum hoc in Atestinorum Principum ordine positum videmus? Quem nobilissima, generosaq; fronte, Re-

gia oris maiestate et tãto imperio pari, oculis inter seueritatẽ, & lætitiã micãtib. idem Hieronymus Carpus eadem in aula penicillo a' viua effigie tam uero similem effecit, vt quanuis viuum, ac verum Principem nos illius familiares ob oculos quottidie habeamus, cum ipso colloquamur, præclaram tamen hanc ipsius imaginem ea voluptate intueamur, vt ipsum propèmodum regio solio insidentem, & iura graui, placidoq; ore populis dantem videre videamur. Hic ille est Hercules; cui, adhuc puero, omnes omnia summa tribuebant, de eoq; omnia bona sibi pollicebantur, & ipsum maximum patriæ, & Atestinæ familiæ columen futurum sperabant. Omnis. n. ipsius actio, incessus, sermo; futuræ Principis virtutis amplissima, certissimaq; dabant inditia. Hanc præclaram indolem, puero naturæ munere concessam, paribus animi bonis augere pater satagebat. Quare vbi primum Hercules distinctas voces promere didicit, Alfonsus (quem literas non didicisse vsque adeo' pœnitebat, vt Senex optaret aliquo Deorum immortalium munere posse repuerascere; & in cunis iterum vagire, vt illis operam daret) eum bonis artibus instituendum magistris dedit. Qui eo ingenio, eoq; ardore ad hæc studia animum appulit, vt nullis voluptatum illecebris à discendi cupiditate potuerit auocari. Qua in re breui tantum profecit, vt quæcunq; vellet latinis carminib. quæ elegantissima cõponebat; et soluto oratiõis stilo literis mãdaret, eo verborum splẽdore, et sententiarũ pondere, vt qui illi magistri fuerant, illius virtutis admiratores euaserint. Nec

ſat fuit optimo parenti filium tam paruo tempore in mitiori-bus literis excelluiſſe. Verum cum iam audiſſet Themiſto-clem; quod fidibus canere neſciret, habitum fuiſſe indoctio rem, dedit operam, vt literarum ornamentis Muſicę etiã ſplendor adderetur, qua in re mirũ dictu. quantùm excelluerit, nã cũ Muſica enharmonico, diatonico, & cromatico genere potiſſimum conſtet, nihil toto horum generum ambitu cõtine batur, quod ipſe non ad amuſſim calleret, præter id. n. quòd Muſicæ uim vſque adeo natura inſitam habeamus; vt non defuerint inter Philoſophos, qui animam noſtram harmoniã appellauerint, id illi in omni poetica probè verſato facile fuit. Cum. n. in condendis carminibus breuis, longi, & medii temporis ratio habeatur, ad Muſicam aditus minimè illi arduus eſt, qui has temporum rationes, eorumq; nouerit interualla. Vbi vero per ætatem licuit, non minori animi alacritate ad ea, quæ rei bellicæ exiſtunt ſeſe conuertit. Ob-ſtupuerunt etiam magiſtri hac in re Regii filii ingenium, ne mo. n. in equis, vel ciendis, vel ſiſtendis, vel in orbem agendis; vel in auras attolendis, aut lenius gradatimq; du-cendis illi par fuit, in enſe vero vibrando, & ad numerum mouendo, ſiue eques eſſet; ſiue pedes, in haſtarumq; con-curſu ipſos, paruo tempore, magiſtros æquauit. In belli ve rò ſimulachris, in quibus erat admodùm frequens, Cataphra-ctis haſta concurrebat, enſe certabat, eo animo, & corporis robore, vt ex ludicro certamine cerni facilè poſſet, ſibi in acie, & bello, ſi res id poſceret, mori quàm timere facilius

futurum. Martiumq; illum vigorem vna' cum literarum cognitione sic coniunxisse pre se ferebat, vt quæ duo aduersis frontib. pugnare nostræ ætatis hoïes sibi persuaserunt, pulcherrime' fœdus in ipso certatim ornando percussisse viderētur. Quod me Hercle omni Principi maxime' cōuenit. armorū. n. exercitatione, atq; peritia; hostes appetuntur, iniuriæ propulsantur, imperia defenduntur, pax, & quies post victoriam comparatur. Literis vero' perdiscitur optimus viuendi modus; egregii Principis instituta, populorum regendorum ratio, suadendi; dissuadendiq; facultas, quæ cum omnibus, tum Principibus præsertim, & in bello, & in pace, & domi, & foris, & in otio, & in negotio est maxime' necessaria; præclaræ etiam noscuntur literarum monumentis summorum, ac maximorum Principum res gestæ, bellorum, pacis, induciarum causæ, locorum situs, temporumq; rationes, & alia id genus multa, quibus homo ad Deos immortales, quàm proxime' accedit, & ad decus, ad gloriam, ad immortalitatem, maxime' excitatur. His artibus Princeps noster à pueritia instructus suo exemplo palàm fecit, quanti referat bonis moribus, & liberalibus studiis a' primis (vt aiunt) vnguiculis incubuisse. Quæcunque vero, vel inermis in otio, vel armatus in negotio agebat, Regalis illa, quàm præ se ferebat speties, ingenuusq; formæ decor, ac suauitas illustriora reddebat, ac splendiora. Est. n. forma (in Principe presertim) muta quedam commendatio qua virtutes omnes, ceu lumine quopiam cœlesti mirificè illustran

tur. Hac igitur indole Hercules, his institutis, hac discipli na, his moribus altus, atque educatus, tantam de se spem cum apud omnes, tum præsertim apud parentem, qui omnes eius actiones obseruabat, excitauit, vt cum vix ex Ephebis excessisset, regni cum illo pondera cœperit partiri. quo ipse, qui omnibus aliis in rebus excelluerat; regendis etiam populis, & rebus grauioribus tractandis sic assuesceret, vt primas ēt hac in parte assequeretur. In his vero negotiis cum filio communicandis gaudebat optimus pater, eam in impubere filio videre, atque experiri prudentiam, eamq; maturam consiliorum grauitatem; quæ plerunque in sene desideratur. Et quanuis Alfonso graue, atque acerbum foret in ea dura; & molesta tempora incidisse, quæ illi semper difficillima, et ardua offerebant (tunc. n. Leo omnes vires, & cogitationes suas in Alfonsum conuerterat) de quibus cum filio colloqueretur, ipsi etiam gaudio erat filium à prima adolescentia in his versari, à quibus cognosceret, pacem, & quietem à Principe semper esse expetendam, illiq; operam dandam, vt quanto posset maiore conatu, à toto suo dominatu bellorum causas repelleret. Nam præter quod bella in ancipiti omnia ponunt, Fortunæq; subiiciunt, & Marti, æraria exhauriunt, Principum fortunas debiliores reddunt, populos turbant, illorum fortunas diripiunt, & Principum populorumq; animos tam grauibus curis implent, vt nulla prorsus fruantur vitæ suauitate. Neque. n. probabat prudens pater illud Amilcaris plus quàm barbarum institutum, qui filium

ad Deorum

ad Deorum immortalium aras iurare compulerat se, perpetua cum Romanis bella gessurum. Quin pacem filio suadebat, ostendebatq; se inuitum ea bella suscepisse, quæ, etsi forti animo, nec prorsus infeliciter, ab eo gerebantur, multa tamen, ac maxima incommoda, grauissimasq; illi curas continenter afferebant. Dum vero mutuis collocutionibus his de rebus pater, & filius inuicem agunt, suaq; tueri cogitant, & inimici impetum repellere. Moritur Leo, Hadrianus illi sufficitur, is Taracone in Italiam nauigat, Romam accedit. Tum Alfonsus Herculem salutatum Pontificem mittit, illumq; de imperii iuribus docet, iisq; omnibus instruit, quibus Hadriani animum sibi conciliet, & ab eo bellandi, instituto remoueat, quo Iulius, & Leo, tanta cum iniuria, ipsum turbauerant. Et tandem patris nomine, & populis quietem, & parenti pacem deposcat. Parenti paret Hercules, Romam iter arripit, Hadrianum conuenit, qui simul, ac in adolescentis faciem oculos cõiecit, & regiam illã formæ dignitatem animo concepit, illum actutum dignum iudicauit, cui faueret, cuiq; omnia, quæ pro patre petiturus erat libenter concederet. Adolescens, venia à Pontifice impetrata, vices parentis doluit. Dixitq; se non audere duos summos totius Christiani orbis Antistites Leonem, & Iulium accusare, quód ambo patrem, qui nihil magis vnquam cogitarat, quàm sub illo Sanctæ Romanæ Ecclesiæ presidio conquiescere, in quo ipse omnes suæ tranquillitatis spes collocauerat, tam indignis modis vexassent, sed id omne potiùs in sæuam quandam fatorum dispensa-

ſitionem velle referre, quæ illorum animos ad eum laceſſen-
dum incitauerit, qui ambos coluerat, & de vtriſque, ſuo e-
tiam maximo incommodo, benemeritus erat. Se tamen ſum-
mòpere gaudere tunc illum Pontificem Reipub. Christianæ
præpoſitum eſſe, quem a' ciuilibus bellis abſtinere ſperaret,
ſeq; ea bella ciuilia merito' appellare, quæ inter Christianos
hoſtili animo geruntur, quæ etiam acerbiora efficiuntur, ſi
ille ipſe, qui Christi Optimi Maximi vices in terris gerit,
illiusq; auctor pacis eſſe debet, quam Christus orbi reliquit,
& inter homines ſeruari iuſſit, ſe huiuſmodi turbis, ac ſedi
tionib. forte' cōmiſceret, & tā crudelia bella foueret. Quare
ipſum rogabat, qui antea Romanæ Eccleſiæ filius fuerat, et
Christianorū oīum frater, nūc vero' illius, et totius Christiani
cœtus Princeps ſimul, & pater erat effectus, ſe etiā, & paren-
tem ſuū, qui id ſummis votis depoſcebat, in filiorū loco pater-
no amore ſuſciperet, daret hoc pietati, & virtuti ſuæ, daret
ampliſſimæ, qua fungebatur, dignitati, daret Ateſtino gene-
ri, daret tandem Alfonſo optimo parenti, Pontificięq; pote-
ſtati vſquequaque addicto, pro quo ipſe inſons inſontis pa-
rentis filius orans, ac ſupplex veniam implorabat. Hæcq;
omnia ea gratia, ea dicendi felicitate expoſuit, vt Hadrianus
ipſe, & ampliſſimus ille ſanctorū patrū ordo, qui aderat; ado
leſcentis ingenium, prudentiam, gratiam, eloquentiam non
potuerint non admirari, omneſq; in eius fauorem voluntates
ſuas inclinarūt. Amplexatus Hadrianus adoleſcentē illi vir
tutē ſuam eſt gratulatus, moxq; parenti, pro quo filius ſupplex

ad Pontificis pedes acciderat, regni iura firmauit, & omnibus turbis, ac seditionibus sedatis, omnibusq; bellorum causis deletis, eũ lætũ, et voti compotem dimisit. Cuius exoptatus reditus tanta lætitia parentem affecit, vt ipsum amplexatus, præ lætitia collachrimatus fuerit, & manus ad Cœlum tendens vobis, inquit, Cœlites, gratias ago, quod tantæ spei, tantęq; expectationis filium mihi concessistis. Cęterum properatum Hadriani fatum, & Clementis ad Pontificiam dignitatem ascensus veteres tumultus excitauit, is. n. qui nundum concepta odia concoquerat; acerbitatis suę virus in Alfonsum euomuit. In illis vero' rerum agitationib. & in eo ingruentium bellorum tumultu, Hercules semper parenti pręsto' fuit. Et ecce interea Franciscus Gallorum Rex, qui cum Atestina familia semper in fide; & officio permanserat, ab eaq; in omni, quam in Italia cõfecerat, expeditione, opibus, consilio, & fortitudine adiutus fuerat. Quiq; sciebat nobilissimum horum Principum genus a' Gallorum nobilitate ortum duxisse, vt ipse longa temporum intercapedine intermissam cognationis rationem, in pristinum reduceret, & quam amicitię fœdus beneuolentiam inter Gallos Reges, & Atestinos Principes semper seruauerat, affinitatis etiam vinculo firmaret, nobilissimi, ac clarissimi adolescentis, fama excitatus, Renatam Ludouici Regis filiam, vxoris suę sororem, illi matrimonio collocare secum statuit. quod Regio decori Herculem, hoc connubio, non minus splendoris addere, quàm accipere iudicaret. Hanc animi sui cogitationem, &

propensam in Atestinum genus voluntatem Franciscus Alfonso significauit. Eam carissimo filio aperit amantissimus pater ostendit, quàm in suam, & totius ditionis rem sit faturum huic Regi affinitate coniungi. Cum Clemens, potentissimus hostis, aliis partib. vt eũ ꝑderet, se addiicere conaretur. Filius parẽti obsequentissimus, & qui illius semꝑ paruit hortationib. se ea oĩa factũrũ respondit, quæ pater, quacunq; rõne iuberet, & cũ semꝑ nephas duxisset, ab amãtissimis fidelissimisq; parẽtis cõsiliis recedere, se hac tamẽ in re eò magis in eius sententiã descensurũ, quò ab amicissimo Rege inuitabatur, & q̃d proponebatur, & sibi, & toti generi magno honori, & cõmodo futurũ videbat. His sic inter filium, & parentem firmatis, splẽdidissimo equitatu comparato in Galliam Hercules ad Frãciscum contendit, optimus Rex optimum amplectitur adolescentem. Et cum in conuictu, & quotidiana consuetudine , in Hercule ingenium, prudentiam; consilium, solertiam, & rerum omnium cognitionem vnà cum ætate sic adoleuisse animaduerteret, vt omnibus esset comparandus, multis anteponendus, ipsum præsentia famam superasse cognouit. eóq; magis lætatus est, Renatam illi despondisse, quò illius virtutem omni sua opinione maiorem esse comperiit. Renatam igitur lectissimam fœminam, & regio splendori moribus, ac virtutibus parem, illi matrimonio iungit; eundemq; Carnutum Ducem creat. Nuptiis celebratis Hercules Italiã repetiit, & magna populi lætitia, vnà cum vxore in vrbem se recepit. Dum hęc Ferrarię geruntur, Cæsar ad Clementem Bononiam venit,

vt ab eo Imperatorio diademate ornaretur. Alfonsus, pro rebus inter eum, & Clementem componendis à Cæsare Bononiam accersitur; illuc contendit optimus Princeps, Hercule regni Produce, custode, ac moderatore relicto, qui in eo munere obeundo tale de se, et de virtute sua specimen dedit, vt pater patriæ appellaretur, antequam fieret. Videbant.n. omnes regendorum populorum peritiam, quæ in parente consenescebat, sic in filio adoleuisse, vt paternæ par esset. Rebus vero' à Clemente, & ab Alfonso ex confectis tabulis, mutuo consensu Cæsaris arbitrio commissis, & sententia à Cæsare pro Alfonso lata mortuo Clemente, magna Alfonsi lætitia eligitur Põtifex Paulus tertius, Atestinę familię veteri necessitudine cõiunctus. Sperabat.n. hũc toti Christiano orbi, sibiq́; & Atestino ĩperio, ceu salutare quoddã sydus, post tot pcellas affulsisse. Req; ipsa Alfonsus se nequaq̃ deceptũ, exptus esset, ni properata mors tãtã illi felicitatẽ ademisset. Successit patri Hercules eo oĩum ordinũ plausu, eoq́; gaudio, (quod nos in eo quod extat Hercule salutato heroicis numeris cõplexi sumus) vt quod sui desideriũ Alfonsus oĩbus reliquerat; noui Principis lætitia prorsus abstulerit. At, postq̃ solio insedit paterno, illa grata excellẽs, eximiaq́; species facta ẽ auctior, & excelsior, & admirabilis ille aĩ vigor, et ea, quę propria ẽ princípũ, prudẽtia (quod sit veluti aĩ oculus, & oĩum aliarũ virtutũ magistra) suos radios adeo' illustres emiserũt, vt ipse se ipso maiorẽ statĩ ostenderit. Primũ cũ sciret eã esse rerũ humanarũ incõstãtiã, vt ipsæ iugi vicissitudine mutẽtur, & pro

fortunę arbitrio, & abeũt, & accedant, ipse aduersus fortunã ea se virtute firmauit, vt aduersa forti aĩo, secũda tẽperato esset laturus, duris pariter, & lętis inuictus. Prudẽtia vero prętęrita repetere, pręsentia ordinare, futura pręuidere, & eorũ, quę fiebant, et faciẽda supererãt par studiũ adhibere. Illud vero ipsi potissimè curę fuit, vt ad illius Herculis exẽplũ (qui anteaquam ad monstra domanda aggrederetur, se domuit) se ipsum superaret. sibiq; se parere doceret, vt qui tot populis pręerat, illos, & rectiùs, & sapientiùs regere à se ipso disceret. in se igitur Hercules descendit, sese cõposuit, intraq; se imperiũ, priusq̃ ad id aggrederetur, ordinauit. Et cũ illud Epicharmi secũ assiduè volueret, mentem. s. eam esse, quę cernit, quę audit, reliquaq; omnia surda penitus, & cœca esse, consilium in arcem rationis euocauit, illa tantùm duce imperare sibi proposuit. Illudq; in adolescente Principe mirum fuit, quod in ea ętate, quę natura intemperans esse consueuit, ipse qui nullis legibus tenebatur, perinde tamẽ se legibus supposuerit, ac si omnibus ipsi legibus parendum esset; plectiq; deberet, si à lege iussum, vel pręscriptum transgrederetur. Animo igitur à sensibus auocato, totus in contemplationem erectus, rationis lumine cernebat se in conspectu esse totius nõ modò ciuitatis, sed orbis vniuersi, sibiq; in eã curã maximè incumbendũ esse, vt qualis haberi volebat, talẽ se pręstaret, & qualẽ ipse populũ optabat, talẽ sese populo ostẽderet. Est. n. Princeps in ciuitate veluti scopus ad quẽ oĩs populus oẽm dirigit viuendi rationem. Illas igitur malorũ omniũ es-

cas voluptates, domesticos plerunque Principum hostes, & impotentes animi impetus cogitationibus omnibus ad illustre decus compositis, rationis imperio cohibuit; nec quantum sibi liceret, sed quantum deceret cogitabat. Non. n. ipsum illud Aristotelis latebat, adolescentes quo' magis cupiditatibus trahuntur, eo' magis etiam decere illas comprimere, quare vt omnia sibi subiiceret, ipse semper se totum rationi subiecit, nihilq; vnquam nisi illustre, atque honestissimum respexit. Illam. n. affectuum, & commotionum moderatricem temperantiam omnium actionum suarum semper comitem habuit. Cæterum vt ipse sibi, sedatis animi perturbationibus, quietem in omni vita comparauerat; & populos suo exemplo honestam vitam docuerat, ad ditionem omnem stabilendam se totum conuertit. Et cum videret, ea omnia, quæ inter nos vigent, humanaq; præsertim corpora, eo'vsque integram valetudinem seruare; quo'vsque illa ipsa elementorum diuersitas, quibus constamus, inter se conciliata pacis fœdere iuncta seruantur, omniaq; in peius ruere, si illa rerum initia inter se dissideant, alterumq; alterum, de sede deiicere tentet, cogitauit etiam regnum tam diu incolume futurum, qua'm diu ipse operam daret, vt perpetua pace niteretur. Quare etsi videbat parentem rerum bellicarum gloria perenne sibi decus comparasse, tamen Princeps prudentissimus, & publicę quietis cupidissimus animaduertebat ipsam etiam belorum felicitatem, qua clarus fuerat Alfonsus, magna, grauiaq;, & illi, & populis damna intulisse. Nemo

enim gloriam bellicis in actionibus, nisi magno mortalium malo, sibi comparare potest. Statuit igitur Hercules aliam sibi viam ad gloriam sternere. Et vt eius pater ex aduersis secunda nobis efficere curabat, hic ne quicquam aduersi nos læderet operam nauauit, imo felicia felicissima reddere sibi proposuit. Reges. n. intelligebat maximé decere alienam salutem summa diligentia curare, publico commodo studere, & populis in primis esse salutares. Prudens Hercle cogitatio, & eo Principe digna, qui non in habendis, sed in tuendis rebus animi magnitudinem posuisset, vidissetq; ad eas seruandas nihil aptius pace a' Dis immortalibus humano generi concessum fuisse. Nam si bella non alia de causa suscipiuntur, quam vt victoriam Imperatores consequantur, & ea obtenta ab omni sint impetu, ab omni iniuria, ab omni perturbatione securi. Quis Principem illum non miris laudibus efferat, qui regnum sic sibi regendum proposuerit, vt consilio, & sapientia omnes ab iniuria illi inferenda vel auerterit, vel deterruerit? omnesq; regni fines sic defenderit, vt nullis vnquam incursionibus fuerint lacessiti, nullo impetu populati, nullis bellis vastati? Cum igitur Hercules vidisset parentem trium maximorum Pontificum odiis, & sinistro quoppiam fato, in eas belli difficultates, vel inuitum coniectum fuisse, in quibus quãuis victor euaserit, tamen pacẽ semper affectauerit, illam perquisiuerit, omnibusq; votis efflagitauerit, ipse secum statuit, quam pacem Alfonsus, ob Põtificiam dignitatem in Paulum collatam, spe tantum conceperat, re

rat; restabilire, sicq; firmare, vt sanctæ Romanæ Ecclesiæ armis nunquam, se Principe, labefactaretur. Eam igitur Pontifici præstaturus voluntatem, quam maiores sui, quasi hæreditario iure, omnibus Pontificibus præstiterunt, se Romam ad Paulum Pontificem contulit. Hunc quem populus Romanus vix adolescentem, cum ad Hadrianum patris vice accessit, libenter viderat, tunc Principem, & se ipso maiorem veneratus est. Cum vero Pauli in conspectum venit, ea eloquentia, quàm à natura insitam habebat, arteq;, & literarum studio excolluerat, Paulo exposuit. Atestinos omnes Principes, ab Actio primo (qui anno à virginis partu noningentesimo sexagesimo octauo, pro Pontificia dignitate cum Berengario tertio ea fortuna bella gessit, vt Pontifice incolumi omnem illius iram in se conuerterit) vsque ad Alfonsum fratrem (quod temporis spatium est annorum. DXXXVII. præclara de eorum virtute, ac fide erga Romanam Ecclesiam dedisse testimonia; eosquè semper summos Principes in Pontificis auctoritatem irruentes sua virtute depulisse, & propriæ saluti semper Pontificum incolumitatem prætulisse. Eodemq; etiã animo in amplissimam illam maiestatem Alfonsum fuisse, qui vt contumaces Venetos Iulii Pontificis Maximi decretis parere doceret, cũ illo, & cũ Rege Gallo fœdus percussit, Iulioq; ea in expeditiõe tã pręclarã operã nauauit, vt Veneti se Pontificiæ submiserint potestati. Sed aduerso quopiã fato dixit euenisse, vt præstiterit Iulio hostẽ fuisse, q̃ amicũ, q̃n

Venetis in tutel receptis, illos aduersus Alfonsum concitarit, & vniuersa belli mole in ipsum conuersa, Principem, vsq; adeo' de se benemeritum regno priuare omni nixu curauerit. Obiisse interea Iulium. Illi suffectum Leonem. X. Sperasse Alfonsum, cũ ob mutuã inter ipsos, et vniuersã eorũ domũ necessitudinẽ, tum ob suam in illam sedem obseruantiam, Leonem sibi æquiorem fore, ideoq; ad eum alacrem accessisse. orasseq; vt pro æquo, & iure illum in tutelam reciperet, & quæ Iulius illi iniuria dempserat, iure ipse restitueret. Se. n. eum futurum pollicebatur, qui se omnia semper, & Leoni, &. S. R. E. debere esset professurus, sed promissis a' Leone fuisse oneratũ, ea vero tandẽ irrita fuisse. cũ ipsum nulla sua culpa, multo' acriorẽ Iulio hostẽ habuerit, quod ille regnũ tantũ, hic vero regnũ, et illius caput ĩsidiis, et armis appetierit. Hadrianũ vero' Leoni successisse & non mitius modo', sed multo' etiam æquius cum Alfonso egisse, cum, deletis omnibus iniuriarum, & expostulationum causis, illum, non secus, ac filium, in suam clientelam receperit, & Pontificio decreto, in tota iurisditione confirmauerit. Superuenisse demum Clementem Pontificem Maximũ, qui non prouocatus, non lacessitus vetera odia suscitauit, ea animi acerbitate, vt nihil magis quæsierit, quàm quo iure, qua ue iniuria Alfonso, vel vitam arripere; vel eum de regno, & de fortunis omnibus deturbare, id vero' frustra ab ipso tẽtatum, cum, & Dei optimi maximi munere, & sua prudentia; illius dolos euitauerit, & omnes conatus eluserit, ac

declinauerit. Tandem Carolum Quintum a' Clemente, & ab Alfonso arbitrum electum fuisse; qui de re tota cognosceret, & pro æquo, & bono sententiam ferret, & Cæsarē re in controuersiā ducta, amborumq; iuribus auditis, pro Alfonso iudicasse, parere Clementem iudicato noluisse, & quā illi ex sententia lata ingentem pecuniarum summam obtulerat, repudiasse. Interea vero' Clementem fato sublatum, Deorumq; immortalium consilio ipsum Paulum, ex amplissimo illo patrum senatu electum fuisse, ob generis splendorem, vitę integritatem, morumq; nobilitatem maximè dignum cui summa illa auctoritas traderetur, qua nulla à Deo maior vniuersus orbis videre potest. Seq; arbitrari Deum opt. Max. nulla alia de causa illum toti R. E. pręposuisse, quàm vt ad eam pacem, cuius ipse Deus se auctorem profitetur, omnia vota, omnesq; conuerteret cogitationes, orbiq; Christiano vniuerso, ipsiq; etiam, qui eum antea' semper obseruauerat, nunc vero' piè colebat, ac venerabatur, eam tranquillitatem, ac quietem concederet, quam, & pater suus semper expetiuerat, sæpiùs flagitauerat, nunquam veró assecutus fuerat, quòd illi Pontifex defuerit eius præclaræ voluntatis, cuius ipse sibi Paulum futurum pollicebatur. Qui si se exorari sineret (vt optabat) rem procul dubio faceret Christiano homine dignam, dignam Pontifice, et Pontifice Paulo, quem ea in sedis statione positum credebat, vt esset veluti signum quoddam omnibus totius orbis Christiani hominibus erectum ad bene sperandum, seq; sibi

eò magis omnia bona polliceri, quò pro comperto habebat eum optimè ſcire, tum ex ipſa Caroli ſententia, tum ex iis quæ hac de re ſæpiùs intellexerat, ipſum nihil ab æquitate, nihil à iuſtitia alienum poſtulare. Se verò, pro tanto beneficio, imperium, fortunas, viresq; omnes ſuas, ſeque ipſum pro eius arbitrio ſemper expoſiturum. Quare ſupplex eum etiam iterum, atque iterum orabat, ac obſecrabat, vt quam de eius probitate, iuſtitia, ac clementia opinionem conceperat, re ipſa experiretur. Herculis oratione commotus Paulus illi ſpem dedit, ſe æqui, & boni rationem habiturum, daturumque operam, vt eum non minùs ſibi propicium inueniret, quàm, & æquitas, & ſuus in omnem Ateſtinam familiam amicus animus poſtularet. Non defuerunt tamen, qui hanc Pauli mentem (adeò ſemper inuidiæ liuor felicibus hominum rebus infenſus eſt) ab Hercule alienare omni nixu tentarunt. Nec qui procurarint, eam pecuniæ ſummam, quam, ex Cæſaris ſententia, Pontifici debebat, licet ingentem, & quæ vix à Rege opulentiſſimo exigeretur, [illegible] maiorem ab ipſo perſolui. Cæterùm ea prudentia Hercules apud Pontificem totum negotium peregit, vt & inuidorum malitiam ſuperauerit, & hominum alieni appetentium cupiditatem euaſerit. Pontificio. n. diplomate Paulus omnia illi ditionis iura firmauit; Fratremquè Hippolytum (quod Hercules in mutuis cum illo collocutionibus tractauerat) in Cardinalium collegium cooptauit. Voti compos Hercules totus in regni curam in-

cubuit, & ea moderatione imperium rexit, regitqué adhuc, vt cum ciuibus suis, quasi optimus parens cum liberis viuat, ab eo enim ciues nulli, sed illi potius omnes ipsi timent mira est in ipso congressus, atque alloquii facilitas, sicquè semper seueritati lenitatem coniunctam habet, grauitati comitatem, maiestati benignitatem, iustitiæ clementiam, vt domesticis gratus, amicis iucundus, externis admirabilis, hostibus non inexorabilis existat. Quod ex eius in Ioannis Pauli Manfronii clementia manifestissimum fuit. Hercules multis, magnisquè beneficiis promeritus erat, vt ab hoc valde amaretur, nihil. n. illi vnquã denegarat (quæ sua est in oẽs amicos liberalitas) quod ab ipso postulasset. Ast hic; nescio an dicam ingratus, aut impius, temerario quodã impulsu ductus, posthabitis meritis omnib. in eũ ab Hercule benignissimè collatis, se ad necem tanto Principi inferendam parauit. Hercules cũ eius dolos, & inimicum animum præsensisset, ægerrimè tulit homini, de quo ipse, nullo illius officio prouocatus, toties benemeritus erat, tã ingratũ animũ inesse. Sed qñ ita res ipsa postulabat, illius temeritati prudentiã opposuit, deditq; operã, vt eum in suam pòtestatẽ haberet. Ille aũt, sceleris conscius, timens longas Principis manus, illius potentiam euitare conabatur, huc, illucquè latitanti similis fugiebat. Cæterùm cum, & Itali, & totius orbis Princeps, ac Reges hominis improbitatem intellexissent, pro eo, quo omnes Herculem prosequebantur, amore, & pro Regii nominis dignitate, hominis scelus execrati, cum à finibus suis

oẽs ablegarunt. Resq́; eo' deducta erat, vt nec Italia, nec vlla alia in orbis parte domum haberet, in qua, non dixerim securus viueret, sed ne tutè quidem posset vestigium ponere. Quare fractus, & sui impotens animum desponderat, nec sciebatq́; qua ratione incolumitatem sibi pararet, quam omnino consecutus esset, si ad Principis clementiam confugisset, sed illa hominis leuitas, quæ iam mentem de sede deiecerat, ipsum hoc vnquam non modo tentare, sed ne cogitare quidem permisit, venit igitur captus in Herculis potestatem, & cum scelus nepharium, & truculentum fassus esset, nullaq́; esset venia dignus, tantam tamen in Herculem (qui magnam vindictam putauit, vindicare potuisse) inuenit benignitatem, vt cum extremo supplicio damnatus esset, illum eo in temporis articulo, quo, omni salute penitus, desperata carnificem expectabat, qui illum securi, abscissis ceruicibus, merita morte mulctaret, vita clementissimè donarit. Res sanè memoria digna sempiterna, vt potè quæ ab eo Principe processerit; qui nihil nisi illustre, nisi magno animo dignum meditetur, odioq́; non efferatur, nec iracundia longius protrahatur, quàm sapientis hominis ratio requirere videatur, quiq́; regium esse duxerit iniurias obliuisci, & ignoscere magnum vindictæ genus sit arbitratus. Nec sanè vlla re ad Deos immortales homines proprius accedunt, quam eos seruando, quos possunt perimere. Certè qui de consanguineo, vel de amico benemeretur, rem probo homine dignam facit. At qui in hostẽ beneficium confert, illiq́; capite damnato vi-

tam ferunt, non tantum mortales omnes benignitate superat, sed Dis ipsis immortalibus, æquus propemodum efficitur. Hac singulari Herculis clementia, sermo increbuit, priscum Herculem hostes claua, & manu sæua, nostrum uerò eos clementia, ac placabilitate domuisse, quod nos hoc epigrammate complexi sumus, quod, etsi pietatis nomen paulò licentius à proprio desleximus, tamen adscribemus.

Amphitryoniades flammis, clauaq; trinodi,
Et sæua strauit monstra nephanda manu,
Alcides uerò noster, quæ monstra uagantur,
Non igne, aut ferro, sed pietate domat.
Dic, uter est maior? tantò hic præstantior illo,
Quantò uita nece est gratior, & melior.

Totus uero Herculis dominatus in ea incidit tempora, ut ad hanc usque diē in uniuersa Italia magna semper fuerit Annonæ caritas, cæterùm ipse eo studio, ac diligentia rem frumentariam curauit, ut non tantùm qui sub felicissimo illius imperio uiuunt, non egerint, sed urbes omnes suas sic frugibus munitas reddiderit, ut perinde ac nulla extitisset penuria, ad diuturnam obsidionem sustinendam (si fortè in ijs qui uagabantur belli turbinibus id fuisset necesse) essent opportunè paratæ. qua quidem in re prouidus Princeps, & omnium qui sunt, fuerunt, erunt, boni publici cupidissimus, & qui nihil unquam utile iudicauerit. ad pacem

quod ab honesto fuerit alienum, uectigalia, portoriaq; nunq; auxit, nulli unq; ciui externo molestus fuit, quum licet ipse magnā pecuniarū uim pro annona comparanda errogauerit, adeo tamen largè, ac liberaliter omnibus præstò fuit, ut nemo tanta in rerum egestate, ac penuria, illius liberalitatē desiderauerit. Eaq; fuit in præclaris uirtutibus, fouendis, & in gratia referenda, præclari huius Principis natura, ut nulli unq; probo, nulli singulari aliqua arte, uel doctrina prædito, nulli de ipso benemerito illius defuerit benignitas, studia litterarum, quibus ipse à crepundijs ea diligentia operam dedit, ut cum præclaris earum professoribus potuerit conferri magna semper fouit liberalitate, ut qui scribenda faciebat, haberet etiam qui res suas præclarè gestas literarum memoriæ commendaret, inter quos ego etiam, licet infra mediocritatem eruditus, hoc, quicquid est, commentarioli, illius liberalitati, pro meo in ipsum gratissimo animo, uel ultrò elucubraui sum. Semper domum adeò hospitalem habuit; ut quicunque ad eum diuerterunt Principes (diuertunt autem quamplurimi) splendidè hospitio acceperit, & honorificè, & (ut alios omittam) Paulum tertium Pontificem Maximum, magno Cardinalium, & Antistitum comitatu, regio apparatu domi habuit, qua in re, cum omnia fuerint splendida, ac magnifica, tum illud maximè; quòd, illo ipso Pontifice cum tota curia spe

ctatore

ctatore, Regii Herculis filii cũ mares, tum fœminæ adhuc infantes, Regia in scena Adelphos, Terentii Comœdiam, latinis numeris, magna Pontificis, & totius curiæ admiratione magnificè egerunt. Huius benignitatis fama compulsus Muleasses Tunetorum Rex à filio obcœcatus, & regno impiè eiectus ad Herculis beneficentiam confugit, qui hominis, licet barbari, & à religione nostra penitus alieni, calamitatem miseratus, eum munificè excepit, & medicis, vt eorum ope, atque auxilio (si id vlla ratione, vllo'ue fieri potuisset argumento) lumen amissum recuperaret, curandum dedit; cuius salute desperata, eum multis muneribus ornatum dimisit. Quæ res inter eos qui superstitiosam Mau methis religionem sequuntur, præclaro famæ præconio peruagata, aliis excellentissimis Herculis nostri virtutibus amplissimam eo' vsque perueniendi viam patefecit. Quibus excitatus, & in eorum admirationem adductus hic Selymus, qui Solimano parenti Turcarum Imperatori successurus est, vltro' Cassanum Chaus nobilem familiarem suum Corcyræ oriundum cum perhumanis ad eũ literis Herculẽ vsque Ferrariam salutatum misit, cum amplissima præclarissimæ illius in eum voluntatis testificatione, quem nuntium, & largè, & benignissimè Hercules suscepit, & Regiis muneribus liberaliter ornatum ad Principem, qui eum miserat, remisit, cũ summa suæ erga illum voluntatis, testificatione. Ne vero' quas possidet vrbes tutas, ac munitissimas redderet ulli vnquam sumptus, quantumuis maximi, ipsum deterruerunt.

Mutinæ. n. pomœria longius prouexit, mœnibus, & foſſis cinxit, minis, ac propugnaculis muniuit; & ad ampliorem, nobilioremq; vrbis formam eo ſtudio prouexit, vt quæ tota propé lignea fuerat, nunc pulcherrimis ædificiis ſit illuſtrata, Regium vero Lepidi, & Carpum, oppida priùs quibuſcunque hoſtium incurſionibus obuia, validiſſ[illegible] [illegible]it. Quin vt ita in condendis vrbibus ſe Herculem oſtenderet, vt cæteras omnes illius virtutes egregié refert, Brixillum, non ſatis nobile antea Caſtellum, in pulcherrimā ciuitatis ſpeciem regié perduxit, & fortiſſimis turritisq; mœnibus armauit, & profundiſſimis foſſis ita ſepſit, vt nulla vrbs tota Italia reperiatur Brixillo munitor, quo plané videmus. Herculem ciuitatibus munificentiſſimum, vt pote, qui ciuibus ſuis magis, q̄ ſibi ſe natum exiſtimet. Quas igitur ciuitates, tot in rebus explorata prudentia, & maturo conſilio ſemper defendit, hoc etiam munimine incredibili ſumptu ab omnibus hoſtilibus impreſſionibus tutiſſimas reddidit. Cenſet. n. eum Principem longé prudentiùs, ac ſapientiùs agere, qui his muniendi rōnib. hiſq; p̄ſidiis exteras, inimicaſq; gentes ab iniuria vrbibus inferenda arcere conantur, quàm qui bello ſorti, quæ eſt domina campi, ſe committunt, & ſe ſuaq; omnia, incerta pugna, periclitantur. Quod ſi, vel fortunæ iniquitate, vel eorum, qui nimia dominandi libidine efferuntur, bellum nequaquam uitari poſſit, dicere ſolitus eſt pulchrum eſſe, & prudenti Principe maximé dignum ſe ad hoſtilem impetum ſuſtinendum ita parare, vt omnes ho

stium conatus irriti, atq; inanes efficiantur, & fessi, fractiq;, minimo ciuitatis incommodo, ab incœpto desistant. Vrbem uerò Ferrariam opibus, uirisq; in omni uirtutum genere florentissimam, quam & munitam, & amplam accepit, geminis montanis domibus cum amœnissimis siluis, fontibus, & labyrintis, & illis nobilissimis ornauit, mœniumq; fortitudini ingentem addidit decorem, omnes uerò aggeres, qui in totius ciuitatis ambitu intra mœnia sunt eò cultu, atq; industria sternendos excolendos, & omnibus omnis generis arboribus, & herbascenti uiriditate sic uestiendos curat, ut nihil gratius ad placidam ambulationem sit futurum. Giudeccã uerò uiam, quam ego, optimo iure, Herculeam appello, olim omnium ignobilissimam; & penè despectam, nunc lateritio pauimento egregiè stratã, ad eam nobilitatem deduxit, ut illi omnes delitias suas patres pariter, & populus detulerint. Qua de re extant nobilissima illustris Galeacij Gõzagæ carmina, uiri tũ generis nobilitate, & omni morũ suauitate præditi, tũ in omni humanitate probè uersati, & in carminibus ad Vergilianã amplitudinẽ, ac maiestatẽ cõponendis mirè felicis, ut ex ijs ipsis carminib. est uidere. à quib. excitati, nos etiã nonnulla hac eadem de re, crassa licet minerua, cõposuimus. Magnũ sanè fuit, et eius Principis prouidentia dignum, cuius auspicijs terror hostib. inferatur, quiescãt ciues, urbes omnes suas ab iminentib. periculis tutas reddidisse, hisq; regijs ornamentis auxisse. Illud uerò maximum quod cum tota Italia, totusq; Christianus orbis magna omniũ calamitate, ob maximorum Principum odia, ac dissentiones bellorum

face flagrarent, ipse ea moderatione, ac temperamento, omnia bel li incommoda auertit, ut sine ulla eorum Principum, qui inter se accerrimè pugnabant, offensione, in tanto rerum discrimine, & Christiani orbis calamitate, nos semper incolumes, et ab omni periculo exemptos, magna in tranquillitate seruauerit. quo sanè nouimus, ipsi nec in præuidendo consilium, nec in agendo industri am defuisse. Ad Principum discordias componendas ea semper usus est felicitate, ut qui mortalia inter se odia exercebant, non solum in gratiam redierint, eorumq; animi fuerint reconciliati: sed multas Principi gratias egerint, qui odijs omnib. sedatis ad eos se mutuò amā... aptè cōpulerit. Et licet in multorū dissensio nibus, ac turbis componendis ualde laborauerit, tamen multò ma iori negotio, et multò maiore nixu operam dedit, ut pro sua in Henricum, inuictissimum Gallorū Regem, necessitudine, & in Carolum, felicissimum Imperatorē, obseruantia, eorum animi re conciliarentur, ex eorumq; fœdere, & amicitia toti Christianæ Reipub. exoptata ab omnib. pax exoriretur. Quod et si plenè nō obtinuit, spero tamen quinquennales has inducias, quibus à bellis gerendis cessandū est, eam orbi parituras, quò ea, quæ nunc nostro sanguine arma maduerunt, pro Christiani nominis amplitudine, aduersus religionis nostræ infensissimos hostes, uno omnium ani mo, conuertantur. Vt ea, quam Deus Optimus Max. orbi religio nem cœlitùs dedit, uigeat, augeatur, & ad pristinum decorem, ac cultum, eius hostibus attritis, uel ad meliorem sententiam conuersis, reuocetur. Et ut ipse Dux noster, apud quem nul-

lam violatæ religionis crimen excusationem habet, pro sua in Deum immortalem pietate, eam incorruptam, ac inuiolatam in tota ditione, magna cum diligentia, tuetur, ac conseruat, ita etiam, & sua, & maximorum Principum ope, omni impietatis caligine abstersa, in toto terrarum orbe splendidissima nitescat. Cum verò ipsum nunquam latuerit, iustitiam, quã ex Ioue natam prisci poetæ cecinerunt, eius Principis, qui sit in vigilia ciuitatis, oculum esse debere, quo vniuersam ditionem æquo lumine intueatur, & quæcunque sub eius custodia fiunt, diligenter inquirat, curetq; ne cœtus hominum, sub ipso, iure sociati iniuria segregentur, ac seiungantur, totius iustitiæ est vsque ad seueritatem obseruantissimus. Curat .n. ut vnicuique suum seruetur; nec quicquam in iudiciis sit venale, nihil alicuius auctoritate occupatum, nihil gratia corruptum, nihil odio violatum, vt ea, quam leges volunt incolumen esse, ciuium coniunctio, suo etiam præsidio, incolumis seruetur, & nihil vnquàm inuidia adimat diuiti, nihil contra ius, & fas pauperi adiungat misericordia. Sed quæcunq; in forũ aguntur causæ, eũ quẽ ius, et lex postulant; exitum habeant. Atrocia; & voluntaria, & cogitata scelera apud ipsum veniã nõ inueniũt, reliqua vero' quę, vel casu, vel fortuito' cõtingũt, et si grauia, ne semꝑ sũmo iure puniãtur, facit iustitię iũcta clemẽtia. Vt verò oĩa, ꝑ eius voto, ĩ ciuitate succedãt, & q̃ iuris sũt ĩuiolata seruẽtur, magistratus, & in hac ciuitate, & in toto eius imperio in viros probos ac iustiß. confert. Primũ Illustrẽ Galeaciũ Estensem

Taſſonum cuius ſemper hac in vrbe viuet auctoritas, ob illius in patriam charitatem, iterũ Decurionum magiſtrum delegit. In foro autem iuri dicundo æquiſſimos præpoſuit iudices. Cũ vero' ipſe preuiderit, illis, qui olim aliis Principibus, ſibiq; etiam conſiliarii fuerunt, nimium oneris, ac laboris impoſitũ fuiſſe, dũ conſiliis, & iudiciis pariter operam nauabant; curiæ munus, quod vnum eſſe conſueuerat, partitus eſt. A' conſiliis. n. ſibi delegit Francinum Michaelem Caſalenſem Epiſcopum, Alfonſum Roſſetum Cymaclienſem Electum, Bonifacium Rugerium equitem clariſſimum, & Canoſſæ Comitem, Bartholomæum Mirolium, qui etiã Prætorem nunc magna agit cum æquitate, viros non minus iuris peritia claros, quàm ſapientia, animi integritate, & incorrupta fide inſignes. Cauſarum autem in curia æquo abſolutoq; iure cognoſcendarũ Bernardo Bergontio Parmẽſi, & Paulo Leoni Patauino, uiris nobiliſſimis, & iuris vtriuſq; conſultiſſimis, prouinciam dedit. Quod ſanè munus ea obire ſtudẽt integritate, vt nulli iuſtus cõquerendi locus relinquatur. Hiſq; Principis optimi, ac ſanctiſſimi auſpiciis, & hac preſtantiſſimorum virorum iuſticia, & probitate hoc imperium, quod ipſe amplum accepit, aureum fecit. Re. n. experimur Priores Principes a' maioribus noſtris electos fuiſſe, ac factos. Hunc vero a' Dis immortalibus nobis cœlitus datum, vt illius virtute omnia nobis fauſta, felicia, ac fortunata eueniant. Quicquid igitur boni, quicquid felicis, quicquid fortunati habemus, huic vni tam quam patriæ pa-

tenti debemus. Et cum ciues omnes illi plurimum debeant; tum ego maxime, quem ipse parua virtutis meę (quam sentio quàm sit exilis) opinione sua benignitate, vltro, iam decennio, sibi à secretis adsciuit, & in sapientissimi senatus sui parte locauit, pro quo immortali beneficio, ac amplissima dignitate, quicquid in me est ingenii, fidei, virtutis, vnà cum omni uita, & spiritu illi uoui, ac dicaui. Ne vero quicquã tanti Principis felicitati deesset, duos, in spem longæ posteritatis, mares filios ex vxore Renata suscepit. Alterum Alfonsum, qui vsque à Puero, dum literis, Bartholomæo Riccio uiro eloquentissimo doctore, incumberet, ex ingenii felicitate, & ex ipso regię faciei decore, tantam virtutis significationem dedit, vt summa omnia in eo futura, certissimo præsagio oẽs sperarint, nec ipse de se conceptã opinionẽ fefellit. Nã auũ, quẽ noĩe refert penè adhuc puer, in re bellica, prudentia, cõsilio, fortitudine, felicitate æquauit, parẽtis vero ĩ regẽdo ĩperio peritiã prudẽti aĩo sic hausit, vt ipsũ, cũ illi pater absens totius ĩperii summã cõmittit; ætate quidẽ adolescentẽ, sapiẽtia vero senẽ, expiamur Hic.n. adolescẽs, vt diu senex esset, mature didicit esse senex. In quo illud magna est dignum admiratione, quòd, cum in spem tantæ successionis alatur, ea sit facilitate, vt non sermone, non ornatu, non conuinctu fastum vllum præ se ferat. Sitq; illis, quibus imperare debet, socius potius, quàm Princeps. Alterũ Aloisium miræ suauitatis adolescentem, & in optimis literis probè versatum, Regiisq; omnibus moribus imbutum,

quẽ summũ nostrę ciuitatis Antistitẽ, ea spe creatũ videmus, vt inter Sanctę Romanę Ecclesię amplissimos patres duob. Atestinis Hippolytis nihilo minor sit futurus. Fœminas verò ex eadẽ Regia vxore tres genuit. Annã Frãcisci Ghisę Regię stirpis viri, & Omellę Ducis vxorẽ, fœminã, supra oẽm fidẽ, viri, pudorisq; amãtissimã, & ingenio, pręter muliebrẽ captũ, excelso. Lucretiã itẽ, & Eleonorã, virgines lectissimas, nõ minus oĩbus oĩum virtutũ luminib. q̃ꝫ eximia pulchritudine, et excellẽti specie ornatas. nothi vero gñris vnã, Lucretiã inter sacras virgines Deo dicatã. Hęc ex egregiis, summisq; excellentissimi huius Principis laudib. libauimus potius, q̃ꝫ eas; hoc breui elogio (neq;.n. hę angustię tantã virtutẽ capere possũt) cõplecti nobis esset animus, vt illi in hac nobilissima Atestinorũ Principũ serie suus ẽt esset locus, oĩumq; decus, ac gloriã suis ipse virtutib. suisq; illustraret ornamẽtis; & huic meę lucubratiõi breuis hęc de ipso cõmemoratio tãtũ adderet splẽdoris, vt quę suaptè natura, tãtorũ Principũ reb. gestis impar existit, tãti Principis auspicio, ac fauore ĩgrata penitus nõ existeret. Ego Deũ opt. max. supplex obsecro, vt ipse, cũ sũma hac corporis, fortunę, animi felicitate, ĩter natos, et nepotes ĩdies felicior, & fortunatior tranquillè, ac placidissimè consenescat.

COMMENTARIOLI FINIS.

LECTORI OPT.

Non ab re futurũ iudicaui ea huic cõmẽtariolo carmina addere, quę de iis, quę ĩ ipso cõtinẽtur; poetico more, ꝑtractãt, tu ea lege, & boni consule. Vale.

SYLVAE

CYNTII IOANNIS BAPTISTAE GYRALDI SYLVAE AD ILLVSTRISSIMVM AC EXCELLENTISS. HERCVLEM ATESTINVM .II. DVCEM FERRARIENSIVM .IIII.

AD D. HERCVLEM ATESTINVM

Princeps Aoniæ decus cohortis,
Et Martis decus, & decus Mineruæ,
Cuius consiliis agunt beatam
Vitam, qui imperiis tuis reguntur.
Ista carmina, quæ tibi calendis
Iani condideram remitto; vt ipsa
Quæ diem nitidam tibi, & serenam
Bonis omnibus precantur, ipse
Fronte suscipias sereniore:
Sic Ianus niueas tibi calendas
Vsque ad nestoreos reducat annos.

AD EVNDEM CALENDAE IANVARII,

Iane decus superum, summus quem Iuppiter altis

Præfecit foribus cœli, & recludere postes
Posse dedit, nunc pande diem mortalibus almam,
Auricomus quam sol radianti lumine ducat,
Quadriiugo inuectus curru super ardua Olympi,
Huius vt exemplo veniens feliciter annus
Prodeat, & placidos cursus agat, atque recursus.
Pande diem magni Alcidæ virtutibus æquam,
Alcidę magni, quo non tua lumina cernunt
(Ipse licet videas vtroque à cardine mundum)
Consilio insignem magis, aut maioribus ausis
Conspicum; augusta magis aut grauitate verendum.
Nam talem si, Iane, dabis, satis ipsa, superq;
Lœta orbi veniet; poterit nec tristis Enyo,
Nec Mars bellipotens, irarum concitus œstro,
Turbare Ausoniam, Regum discordibus armis,
Quin furor excitus dudum, & fera bella quiescent,
Ipsi nam, reges curis melioribus acti,
Hostiles ponent animos, pacemq; requirent,
Ergo diem pande Alcidę virtutibus ęquam
Iane pater, niteat toto lux aurea cœlo.
Et tibi cunctarum cum sit custodia rerum
Credita, tuq; vnus mundi modereris habenas,
Huc ades atque Heroa foue, quo sospite sospes,
Ferraria est. Alięq; etiam, quas possidet vrbes
Felici imperio, quo nos grata ocia musis
Ducimus, & biiugi lustramus culmina montis.

Ipſum dum canimus, canimus dum priſca ſuorum
Facta patrum, atq; omnem, prima vſq; ab origine, gentem,
Egregiam gentem, cretam alto a' ſanguine diuum;
Nos tibi thura pii dabimus, tibi vota quotannis
Soluemus, donisq; tuas cumulabimus aras.
Te modo, magne pater, non caſſa in vota vocemus.

PAX INTER COMITES FRANCISCVM, ET SCIPIONEM ARCOS PER ILLVSTRISS. AC EXCELLENTISS. HERC. ATESTINVM .II. FERRARIEN. D. IIII. AD EVNDEM IPSVM.

Iam tales Bellona faces, Marsq; impius inter
Scipiadem, atq; illi conſanguinitate propinquum
Franciſcum excierant, vt bellum ſigna cruentum
Iam iam concinerent, hunc ni miſeratus; & illum
Alcides pacis cultor, ſanctiq;, piiq;,
Heſperiæ decus egregium, quo clara propago
Gentis Ateſtinæ floret; quo iactat alumno
Se multum, multumq; pio Ferraria patre,
Cogitet vt tantas valeat componere lites.
Dicta dies belli fuerat, munimina belli

Stabant Martis opus, quo' iam mauortius heros
Scipiades gressum tulerat, vix luce coorta,
Venerat, aduersa mox parte, haud segnior armis
Franciscus, tacito voluens sub pectore multa,
Ambo animo, ac virtute pares, & fortibus ambo
Insignes factis, præclaro a' sanguine & ambo
Arcorum creti, Sarcæ qui ad flumina regnant.
Curritur ad vallum, pueri, matresq;, senesq;
Adglomerant alacres, præceps & vulgus inundat,
Hinc atque hinc, tantæ vt videant spectacula pugnæ.
Iamq; uigor gliscens vtrunque in bella vocabat,
Cum Dux Alcides medius sese intulit, ambos
His super increpitans. Quæ uos discordia vexat
Magnanimi Heroes? aut quis furor impius ambos
Præcipites in bella trahit? num dextra cruore
Gentili irrorans fœdabit iura, fidemq;
Sanguinis egregii? ah scelus, ah scelus istud abesto.
Has potius seruate manus; viresq;; animosq;,
In vestros hostes, armis nomenq;; decusq;
Hinc petite, & vestræ sint hinc sua præmia laudi.
Nunc istas cohibete minas, nam nulla futura est
Gloria, nullus honos, hoc ex certamine, uobis.
Quin quæcunq; olim vobis est gloria parta
Concidet hac pugna, genus hæc & pugna futurum
Ingenti labe inficiet, quam nulla vetustas
Deleat, aut seri valeant abolere nepotes,

Hac domus Arcorumq; cadet, ceu fulmine tacta,
Vlla igitur vobis domus est si cura cadentis,
Gentis venturæ tangit si gloria, siq;
Iam partus vos tangit honos, deponite tandem
Hæc odia, hasq; graues iras, animosq; rebelles.
Nobilitas hæc vestra petit, petit aurea virtus
Amborum, eximiumq; decus, & fortia facta.
Ipsi quin etiam manes, vmbræq; parentum
Hoc poscunt, manibus petit hoc & patria iunctis,
Nos etiam (quos vestra mouent incommoda, quosq;
Impulit huc ad vos tam sæui Martis imago)
Hoc petimus. stat si vlla huius nunc gratia facti.
Ne sæuite precor, cesset violentia ferri,
Vertite ab his odiis mentes ad munera pacis.
Quicquid erit litis, quicquid discriminis ipse
Tentabo vigili inter vos componere cura.
His dictis commoti ambo nec tela, nec enses
Amplius expediunt, positis sed protinus armis
Illicet incipiunt studiis mitescere versis,
Et vallum ingressi non iam decernere ferro
Tentarunt fortes, cognato aut sanguine fœdè
Commaculare manus, sanctæ sed fœdera pacis
Percutiunt, manibus iunctis, atq; oscula figunt,
Antiquo de more; genis, tunc signa doloris
Ira, furorq;, dedit, Mars voce immane frementi
Discessit, scissis nec non Bellona capillis

Tusa genas, laniata sinus iter arripit ore
Pallenti, tenues implens stridoribus auras.
At nitida succincta sinus concordia palla;
Clara oculis, læta aspectu, clarissima forma,
Et pax alma, tenens ramum felicis oliuæ,
Implicitis pariter manibus, pernice chorea,
Sese hilares monstrant, & plausibus æthera complent.
Mox hominum, diuumq; pater, cui fœdera curæ,
Intonuit læuem, firmauitq; omnia signo.
Obstupuere omnes, quòd quos non vlla patentum
Sedulitas potuit componere, nulla precantum
Cura vigil, potuit dictis componere amicis
Alcides, dum belli ardor flagraret vtrinque.
Inq; illum conuersi omnes crebrescere voces
Laudantum audiri cœptæ, sonat arduus æther
Alciden, resonant dum Alciden pulpita, & omnis
Hinc locus atque illinc, plausuq;, & voce canentum,
Qui Alciden læto Alciden clamore frequentant,
Heroi dum dant facti immortalis honorem.
Discite, Mortales leges qui imponitis orbi,
Hoc duce commotos hominum sedare tumultus,
Non illis alimenta dare, & non ponere vallum,
Impune vt sese perimant vltricibus armis,
Quin iras lenite graues, flamnasq; furoris
Accensas dictis placidis, atque arte magistra
Sopite, & terris immania pellite bella,

Hoc virtutis opus, veræ hæc sunt munera laudis,
Sic iter ad superos sternit sibi quisque, paratq;
His meritis decus eximium; famamq; perennem.

BAPTISTINI STROTII FVNVS.

Ergo etiam sæui potuit violentia fœti
Te, Stroti miserande, nigras demittere ad vmbras,
Nec tua te potuit morti subducere virtus
Aurea; non potuit pietas, probitasue, fidesue,
Non validum roburue tuum, non martius ardor?
Et dubitamus adhuc virtutem cedere fatis?
Ah sæua, ah nimium nobis crudelia fata;
Scilicet hoc verum est. Melioribus impia tendit
Insidias Clotho, & rapida crescentia dextra
Magnorum decora Heroum rescindere gaudet.
Quas heu; quas lachrymas fudit mæstissima coniux;
Ora, genasq; manu leniata, & scissa capillos,
Exanguem complexa virum, dum numina quæstu
Sollicitat, casusq; suos, sua vulnera deflet?
Et lucem infelix flendo auersata malignam,
Defuncti sequitur fugientem coniugis vmbram?
Dum vero hæc scindit tremulis vlulatibus auras,
Stat pheretro accliuis pietas, atque ignea virtus
Et ferruginea contectæ corpora palla,
Candidaq; alternis tundentes pectora palmis,

Illachrymant ambæ cari mala funera alumni.
At pius Alcides, casum miseratus amici,
Ingemit. atq; parat nigre solennia pompæ
Has fundens voces. Mihi te, carissime Stroti,
Pace ingens, belloq; ingens; cui credere curas
Suetus eram. regniq; vices committere; cuiq;
Et natos regere, iis regumq; infundere mores
Mandaram, eripuit sæui inclementia fati.
Sed quamquam rupit vitæ tibi stamina Parca,
Non tamen ipsa mei potuit dissoluere amoris
Vincula. Quin etiam cineres & busta suprema
Diligimus, manesq; pios, semperq; manebit
Noster amor, dum fata sinent nos ducere vitam.
Et nostro hærebis semper carissime cordi.
Interea, Lachesis nequeam cum scindere leges,
Aut placare nigræ crudelia numina Lethes,
Funeris extremos soluam tibi mæstus honores,
Vos ô, vos quibus est cordi clarissima virtus
Et benefacta iuuant, manibus date lilia plenis
Extincto; manesq; pios umbrasq; silentes
Spargite rore nouo, suprema & dicite verba.
Ipse illi tumulum pario de marmore ponam.
Atq; addam tumulo carmen, quo cognita virtus
Sit Sroti; & syncera fides venientibus annis.
Hic cineres Stroti, quo Alcidæ haud carior alter
Nec magis egregius factis probitate, fideq;.

Hæc

Hæc cineri ingrato dedimus tristissima dona,
Tu uerò, Stroti, fragili compage solutus
Qui colis immixtus diuis cœli aurea templa,
Si te eadem tangit nostræ nunc cura salutis,
Quæ te olim tetigit, votis, precor, annue nostris,
Alciden patriæ dominum, patriæq; parentem;
Felicis regni faciles qui flectit habenas,
Respice, nosq; simul, sublimi a' cardine cœli.
Aeternoq; hominum patri, patriq; Deorum
Funde preces, læto vt tandem nos lumine spectet.
Et clemens faueat miseris, cædesq; cruentas
A' tristi Italia auertat, nomenq; latinum,
Barbaricis populis iam formidabile nomen,
Seruet adhuc, regumq; iras, animosq; rebelles
Conciliet, positis vltrò vt discordibus armis;
Accensas vertant mentes ad fœdera pacis.

ILLVSTRISSIMI ALOISII ATESTINI HERC. .II. DVCIS FERR. FILII GENETHLIACON AD EVNDEM DVCEM.

Non magè felici poterat tibi regia coniux
Optatam toties sobolem, totiesq; petitam,
Hac peperisse die, sacri mysteria partus

Qua colimus; tellus qua omnis, qua sydera gaudent,
Hoc voluit Diuum genitor te prospera nati
Omina nosse tui, tibi quantum arrideat æther.
Hinc illi assiliunt veneres. Huic gratia ridet,
Atque puer Veneris blandum felicibus alis
Applaudit, pueroque' puer, tela aurea, & ipsam
Suspendit pharetramq; humeris, arcusque' sonantes,
Et minor ipse tuo gestit concedere nato.
Nec minus it circùm parui cunabula Phœbus
Talia voce canens. Fortunatissime patre
Macte puer, matre & felix, tibi fausta parantur
Tempora, te tristes casus, te tristia fati
Euenta haud lædent, semper te illustrior ipso
Os sacrum cœlo attolles, factisque' superbis.
Implebis totum patriis virtutibus orbem.
Te primum Aonides ducent super ardua Pindi,
Atque dabunt Citharæ dulces percurrere chordas.
Consiliis pectusque' potens Tritonia virgo
Implebit, ducetq; suas te diua per artes,
Dehinc Mars bellipotens, veniet cum fortior ætas,
Excipiet, pariterq; feris ferus induet armis,
Et conscendere equum, & duris frenare lupatis
Concedet, duroq; simul decernere ferro.
Et superare hostem, & partis gaudere triumphis,
Ni pia relligio tranquillæ ad munera vitæ
Te rapiat, cœtuq; velit te adiungere patrum

Purpureis patrum cristis, quos inclyta Roma
Miratur, totus pariter quos suspicit orbis,
Macte iterum puer, ó patris, matrisq; voluptas,
Cresce precor, felixq; tuos solare parentes,
Nos tua felici cantabimus ardua plectro
Facta, tibi dabimusq; æternum in secula nomen,
Interea ducent argentea stamina vitæ
Fata tibi, & crescet niueos hęc fama per annos.
Assensere Deæ dictis, mox candida cœlo,
Nix (mirum) fluxit, firmauitq; omina signo.

ILLVSTRIS GALEATII GONZAGAE CARMINA IN HONOREM GIVDECAE VIAE

Salue vrbis decus, & populo gratissima nostro
Alma via, vt cœli posita in regione serena,
Vt spatiosa domos ornataq; limina præbes,
Sic tibi delitias Ferraria detulit omnes;
Atque voluptatum primos indixit honores,
Hic choreæ, cantusq; uigent, hic tecta frequentes
Accipiunt, redduntq; viros; & gaudia miscent.
Hic iuuenum manus auratis se ostendit in armis,
Qui pugnæ simulacra cient, qui spicula torquent.
Quiq; alios ineunt cursus, inferre parati
Sæpè fugam, atque iidem fugientes limina retrò
Vertere, dum galea, Clypeiq; sub orbe teguntur,

Hæc loca seruato celebrarunt ordine currus
Nec moti mutare valent, nec vertere cursum
Innumeri, celeresq; rotas via plena retardat,
Interdum variis resonat clamoribus æther,
Flammigeræ volitantq; faces, striduntque per auras,
Improuisę alię accipiunt sub vestibus ignem,
Et timidas rapiunt in aperta pericula gentes,
Innumeros alię tonitrus, & plurima iactant
Fulmina, perq; hominum atq; pedes voluũtur equorũ,
Hinc risus, timor hinc pallentes occupat artus.
Corpora quid referam in varias mutata figuras?
Dissimilesq; habitus, mentitaque' tempora laruis
Precipua in morem hunc cura est vestire puellis,
Non tamen idem animus, nec luxus gloria cunctis;
Nanque alię forma castis, & moribus ęque
Incedunt; grauiterque' oculos, gressumque' gerentes,
Hęc succincta sinus Dianam comitatur euntem,
Hæc veneri similis crines circunligat auro,
Altera pugnacem Bellonę concutit hastam,
Altera captiuo ducit de rege triumphum,
Vidimus hac currum insignem transire Ttropheis,
Qualia bellatrix olim referebat Amazon,
Dehinc fera dulcisono mulceri pectora cantu,
Depositoque' metu pacem regnare per orbem,
Herculis Aluisius proles generosa secundo
(Fœmineo excepto) peperit quem regia partu

Mater, in aduentu fratris læta agmina ducens
Nobile condit opus, festiuosque addit honores.
Hos ludos, & multa tibi spectacula Princeps
Alma via instituit, populus, matresque, uirique.
Annua sacra vouent; hilaresque ex ordine ritus.
Sic quoque te referas venturos læta per annos,
Litora dum Padus hæc, dum fortia menia cinget
Imperium ostentans, & prospera fata nepotum.

CYN. IO. BAP. GYR. AD ILLVSTREM GALEATIVM GONZAGAM DE HERCVLEA VIA GIVDECA APPELLATA:

Herculeam; GONZAGA, viam, quam carmine culto
Extollis; ludos celebrans, quos ciuibus illa
Ferre solet, tristes vt pellant pectore curas,
Mirabar, versusque illi meditabar, Et ecce
Non modo digna via, Phebo sed carmina digna
Mittis; queis laudes cumulas, ludosque recenses,
Quos fictis celebrat faciem mentita figuris
Turba omnis, genio indulgens, festisque diebus.
Nunc hæc, nunc illa assumit dum protinus ora,
Et linguas simulat varias, variosque colores,

Llludens nostros falso sub tegmine visus,
Hic iuuenes ficta certant sub imagine Martis,
Conspicui cristis, latè & radiantibus armis,
Sole lacessitis, flammas iaciuntq; crepantes,
Ducentesq; facem, volitat vulcanius ignis
Sublatus cœlo, & liquidum per inane vagatur.
Nunc se hasta, stricto nunc se mucrone fatigant.
Nunc alacres surgunt, clypei nunc mole teguntur.
Hiq; fugam simulant, hi fallunt arte sequentes.
Seq; agitant vario cursu, varioq; recursu;
Quadrupedum vrgentes, duris calcaribus, armos,
Impauidi, miscentq; uices nunc terga lacessunt,
Nunc pectus ferro, nunc ilia cuspide tentant.
Non alios ducunt fluxus, aliosue refluxus
Mœandri incerto labentia flumina flexu.
It cœlo plaususquè virum, sonitusq; turbarum, Alfonsus Princeps
Dum micat hos inter, chlamyde spectabilis aurea,
Illusa Baccis chlamyde, & fulgente Pyropo,
Cui nitet extremus flagranti murificè limbus.
Pictus acu, Eois inspersusq; vndiq; gemmis,
Alfonsus, pace insignis, belloq; tremendus,
Seu rotet hic ensem, siue hasta prouocet hostem,
Fulgenti tectus galea, & thorace corusco,
Cyclopum manibus structo, quem Mulciber ipse
Arte laborarat, Siculæ sub rupibus Aethnæ.
Hic magnum Eridanum finxit læta arua secantem,

Lambentemquè tuos felix Ferraria, muros.
Currere iter varium, & latè spumantibus vndis,
Aequoreos penetrare sinus, septemplice cursu.
Exultant vndis Nimphæ, & Phaetontide ripa,
Nudæ humeros, niueosquè sinus, niueasquè papillas,
Populeaquè omnes redimitæ tempora fronde,
Alfonsum reducem excipiunt, humentibus vlnis,
Alcidæ peperit primum quem regia mater,
Atq; illum gaudent Rhodani liquisse fluenta,
Quosq; Garumna rigat, quos sequanaq; alluit agros.
Alpinasquè niues, rupesquè & inhospita saxa,
Post varios rerum casus, variosquè labores,
Et proprias petiisse oras, & flumina nota,
Amplectiquè patrem, & patrio requiescere in ostro,
Dumquè simul ludunt, dumq; omnes agmina densant,
Et Celeri, in numerum iactant dum bracchia motu,
Alternantquè vices, quatientes plausibus amnem,
Exilit vnda nitens, videas spumare reductis,
Hic latices manibus, ruit vndique, & excita pubes,
Et reduci assurgit domino, reducemq; salutat.
Et concepta animo testatur gaudia vultu.
Et Phaethonteæ dant illi Electra sorores,
Oblitæ luctus veteres, & funera fratris.
Erant candentes herboso in flumine olores,
Qui decus Herois, nomenquè ad sydera tollunt,
Quos inter ueniens Manthus huc Cycnus ab oris;

Exuperans candore omnes, & voce canora,
Dulcibus æthereas demulcet cantibus auras.
Eridanusquè pater, taurino cornua vultu,
Exultans, magis; atque magis gratatur alumno.
Muscosumquè caput tollens à fluminis alueo
Ingeminat plausum, resonantibus vndique ripis,
Syncerae fidei monumentum, & pignus amoris.
Lemnius hæc illi fuluo cælauerat auro.
Sicquè artem addiderat precio, vt simulacra moueri,
Ipse putes, ferriquè hilares ad sydera voces,
Et plausus veros rigidum ostentare metallum.
Hoc gaudens dono, summoquè hoc lætus honore
Egregius iuuenis, decus, & spes maxima regni,
Ardua cui mens est, casuquè excelsior omni,
Cuius in ore nitet maiestas digna parente,
Pugnaces turmas, simulacraquè martia miscet
Impiger, huc, illucquè volat velocior Euro,
Aeratas Martisquè acies magno impete versat,
Acer equum flectens, quondam quem Thracia mater
Conceptum Zephyro ediderat sub rupibus ossæ,
Hic vbi Centauri stabulant, gens aspera bello,
Inquè orbem hunc sinuat, cōmiscetquè orbibus; orbes,
Spumantemquè vrget, liquidasquè attollit in auras.
Virtutem latè ostentans, animosquè viriles,
Vix prima teneras tectus lanugine malas.
Sic Xanthum magnus frenis agitabat Achilles,

Cyllarum, & effusis vrgebat Castor habenis.
Hic etiam Aluisius patris, matrisque' voluptas, Aluisius
Deliciæque' vrbis, virtutis quem æmulus ardor. Esten.
Exurit, cuiusque' augustam ad maxima mentem.
Tollit laudis amor, solito' conspetior ibat,
Egregia instaurans prisci monumenta Trophæi.
Hoc duce, Amazoniū in morem, densa agmina cogit
Bellatrix virgo, peltam cui dura bipennis
Asperat, hæc ducit deuicto ex hoste triumphum,
Quadriiugo curru, spoliis decorata superbis,
Coccineas vestes induta, sinusque' crepantes,
Exertam tereti zona subnixa papillam.
Læta oculis, clara aspectuque', & fronte verenda,
Aurea cui crines innectit fibula, cuique',
Regia victrices circundant tempora Lauri.
Virgineique' nitent, dura sub casside, vultus.
Pręcedit peditumque' manus, post densus equorum,
It numerus, læta hos frenat (mirabile uisu)
Nobilitas omnis, veterum mirata Trophæa,
Scuta virum, galeas, enses, arcusque' sonantes.
Captorum exuuias Regum, & victricia signa,
Prælungis affixa hastis, quas bellicus ordo.
Victorum præfert, lætum Pæana canendo.
Tibiaque' hic biforis; lituique', & timpana rauca
Dant sonitum ingentem, plausu tecta ampla resultāt,
Exultantque' viæ, & latè sonat arduus æther.

Vocibus altisonis quondam Berecynthia mater
Colle sub Idæo; tales audire solebat
Ante aras sonitus, & tales Orgia Bacchi.
Forsitan & similes quondam capitolia currus
Videre è victa Romanos ducere gente,
Militibus septos, toto comitante senatu.
Solennes spectat ludos stupefacta iuuentus,
Longæuique senes, & amantes casta puellæ,
Mirantur currum insolitum, & mirantur honores,
Spectandi excitæ studio per nota locorum
Confuso veniunt hinc, illinc ordine matres,
(Tantus amor niueis victricem cernere uectam
Quadriiugis, auro candentia corpora tectis)
Pilento molli vectæ, dum mobile vulgus,
Huc illuc vndat præceps, densusq; viro vir,
Explorat faciles aditus, sic flatibus æquor,
Impellunt auræ, crispant dum leniter vndas,
Aut tenues ducunt tremulos per cærula fluctus.
Currentum studiis loca desunt, & rota curua,
Itque, reditq; viam sulcos iterata priores,
Quos delet deducta alio leuis orbita cliuo.
Nec mora, nec requies, rapidus circumstrepit axis.
Puluereum latèq; quatit leuis vngula campum,
Difusaq; iubæ ventis sparguntur in armos,
Frena albent spumis; crepitantq; vndantia lora.
Aurigæ instantis, pendet dum in verbera pronus,

Cornipedesq; agitat, cupidus præuertere cunctos.
Per fora, perq; vias, hęc dum ad spectacula currit.
Hiq; illos vrgent. gelida non crebior Arcto
Descendit grando; nec densior æthere nimbus.
Succutitur Tellus, & cursu pressa laborat,
Sed licet ipsa tremat, vasto & sub pondere anhelet,
Se tamen huic hilari gaudet supponere turbę.
Hic risusquè tener, mollisq;, & blanda voluptas,
Expers curarum, nulliq; obnoxia luctu,
Tergeminę Charites, tenerorum & mater amorum,
Exercent dulces cantus, manibusq; choreas,
Implicitis agitant, & sydera voce lacessunt,
Hic etiam volucer iactat sua tela Cupido,
Retiaq;, hosq; vrit, dura his & vincula nectit.
Dum vagor aspectu, dum lumine singula lustro,
Defecere oculi, nedum mens victa fatiscat.
Hæc mihi visa fuit mundi melioris imago,
Qua curæ morbiq; graues, qua turbis egestas
Vinctæ Erebo fuerant, arctis ex ære catenis.
Sic sanctos credo manes per amœna vireta,
Elisii nemoris, blandum spirantibus, auris,
Ludere, & vmbriferis vitam traducere sylуis.
Sed quid ego hæc refero? quid tento carmine inerti
Obstrepere; ò GONZAGA tibi? non si mihi Phœbus
Aspiret. donentq; omnes Libetrides vndas.
Permessi haurire, & tereti mihi pectora Tyrso,

Bacchus agat, numeris vnquam comprehendere possē
Tot varias rerum facies, tot ludicra facta,
Herculea celebrata via. Te diuite vena
Hæc cecinisse decet, voluit quem pulcher Apollo
Consortem patriæ numeris æquare Maronem,
Hinc facilis multa à puero te insigniit arte,
Et tibi Calliope est semper modulata canenti,
Semper Apes labris fuderunt roscida mella,
Vt per te Ausoniæ splendescat gloria linguæ.
Per te etiam prisci latio reuocentur honores,
Et per te veniens tot gaudia sentiat ætas,
Hæcq; iuuet seros etiam memorare nepotes
Gaudia, quæ Alcidæ solers prudentia donat. HERC.
Alcidæ magni, rerum qui flectit habenas DVX
Atque labore suo populis grata otia præstat,
Italiæ inter tot clades, orbisquè procellas,
Quas miseris affert mortalibus impia Enyo,
Discordes acuens animos, quos quæritat vsque
Peruigili studio, & summa componere cura,
Hic nouus Alcides, orbis quò in pace quiescat.
Alcides regno felix, & prole beatus,
Prole atauum decus auctura, numerumquè Deorum.
Hoc tamen ipse mihi multò est felicior vno,
Quod patrii linquas liquentia flumina Minci,
Pascentis niueos, humenti gramine, olores,
Post habeasquè illum Eridano, quò fortia facta,

Alcidæ grauiore tuba, super æthereà tollas,
Venturisq́; tuo commendes carmine seclis.

AD EVNDEM.

Hæc ego dum memoro felicia gaudia luctus,
Me tenet, atque grauis mœror mihi corda fatigat,
Pro nato; heu miserum, febris quem lætifer æstus.
Exurit; roseosq́; illi depascitur artus.
Vnde ęgrum video totis tabescere membris.
In pubescentis florenti flore iuuentæ.
Tu carus Phœbo, Phœbum nunc flectere tenta,
Vt medicas adhibere manus, succosq́; salubres,
Afferre haud pigeat, morbus ne sæuiat vltra.
Sed patri natum seruet, natoquè parentem,
Qui cadet in tetro morientis funere nati.
Ni mutet fera fata auctor, princepsq́; medendi.
Est dignus Phœbi auxilio, dignissimus ipse es,
A' Phœbo audiri, precibus ne parce precamur.
Alma salus tibi sic adsit, te nectare diuum
Perfundat, ne te lędant contagia morbi;
Et Pyliam felix valeas superare senectam.

FLAVIVS ANTONIVS GYRALDVS CYNTHII FRATER AD ILL. GALEATIVM GONZAGAM.

Giudecca vt vigeat nostræ pars gratior vrbis,
In quæ dies ludos det spatiosa nouos;
Curarum præstet populoq; vt sola leuamen,
Aeger in hac animus si modo quęrat opem,
Vtq; illam Cytherea, simul charitesq; frequentent,
Haudq; alio spiret blandior aura loco,
Plus tamen his multó est, quod te Gonzaga canendo
Pingere tam raram iussit Apollo viam.

ILL. GALEATIVS GONZAGA AD FLAVIVM ANTONIVM GYRALDVM. CYNTHII FRATREM.

HERCVLE *digna via; Herculeę decus addita famæ,*
Mansura æternum prole sub Herculea,
Carmine non tenui nostro, sed digna sonoro,
Effert se quali Cynthius ore fuit.

Sic mea dum ſubrepit humi vix cognita muſa;
Materiæ magnus contulit auctor opem.
Hoc merui, quod clara tui ſub nomine fratris,
Vere perpetuum nunc via nomen habet.

FLAVIVS ANT.

AD EVNDEM.

Vndique dum miror verſus vel Apolline dignos,
Pręclaram queis tu tollis ad Aſtra viam.
Obtutu maneoq; diu defixus in vno,
Accipe quas dederit noſtra Camœna preces,
Di facite Herculeo vt creſcat via ſtrata fauore,
Gaudeat, & tanto principe ſæpe premi.
Et ſoboli Herculeę ſeſe omnes ſeruet in annos,
Perpetuoq; iſtis floreat auſpiciis,
Atque diu poſthac pulchro ſit nomine læta;
Quod modo Gonzagę carmine adepta fuit,
Carmine quo pręſagit eam bene vterque Gyraldus,
Victuram, veterum cum monumenta cadent:
Euenient ſic cuncta, mihi nanque annuit ipſe
Pythius, oranti ſignaq; certa dedit.

S Y L V AE
DE FERRARIA, EIVSQVE DVCIBVS ET HERCVLE .II. DVCE .IIII.

Debes principibus tuis, Niuentum,
Estensis tibi quos dedit propago.
Quòd quondam tu humili iacens palude,
Parui nominis, & minoris ortus,
Ipsorum studio, ac perenne cura
Effers hoc mage' nunc caput superbum
Claras Ausonii soli inter vrbes,
Vilis quò magis; ac magis fuisti.
Sed multum licet auxerint priores;
HERCVLI magis attamen secundo
(Alfonsi soboli Ducis decorę)
Debes. Mœnia condidere primi;
Muro tergemino, Deumq; templa,
Siccarunt alii graues paludes,
Auxerunt domibus nouis vetustas.
Demum dum instabilis Dea, & superba
Cuncta verteret, impotente dextra.
Alfonsus, patriæ studens quieti,
Et qua sol caput exerit serenum,
Et qua is Oceano ruit profundo,
Natura licet inuidente, lœtis

Sepsit

Sepsit collibus, inuidere possint
Natiui quibus, atque amœniores.
Simulq; aerias locauit arces.
Murisquè opposuit minas, Enyus
Feroces quibus impetus fugaret,
Et Martis premeret grauem furorē.
Nunc verò Aoniæ decus cohortis,
Et Martis decus Hercules, decusq;
Ingens palladis, annuente cœlo,
Non muris modo, turribusùe munit,
Prisca aut commoda ciuibus tuetur,
Sed quas nunc penitus fugarat orbis
Virtutes laceras, situquè pressas,
In te suscipit, & suum nitorem,
Sordes eiiciens dat huic, & illi.
Hinc à sydera domo Deorum
Nunc terras repetit, diù relictas,
Astræa; huc redit, et viget fugata,
Iam dolis hominum fides, vigetquè
Humano pietas repulsa fastu.
Hinc musę; hospitiū quibus paratū,
Duxquè ipse Aonii chori, paterquè,
Incincti pariter virente lauru,
Lœtantur resides lyrę mouere
Docto pollice nunc fides sonoras,
Et iungunt fidibus modos canoros.

HERCVLEM quibus, HERCVLISq; facta,
Et tuas valeant referre laudes,
Vosque' ambos media locare Cirrha.
Septos muneribus perennis œui,
Felix hoc DVCE ter, quater, Niuentum,
Siue tu Arioli forum vocari,
Seu quo nomine notiore mauis,
Nunc mecum superos rogo precare,
Quòd vt Nestoreum dedere pectus,
Sic dent Nestoreos dies videre
Huic, quo non alius magis benignus
Pace, non alius magis timendus,
Cum Bellona fero furit flagello,
Nam si impleuerit hic, dies senectæ
Tot te muneribusque', adoreisque'
Augebit, tibi vt inuidere possit
Vrbs quæ collibus est locata septem,
Vel quæ est Adriaco locata ponto,
Vel quę nomine Palladis vocata est.

IAN. CAL. AD HER. DVCEM.

Phœbe, qui mundum radiis nitentem
Reddis, & claro iubare vnus affers,
Quicquid obscuras tenebras repellit.
Noctis opacæ,
Herculi pandas pater, alme lucem
Splendidam, nube & penitus carentem
Tuquè felici radio micantes.
Exere vultus.
Iane, qui summa statione cœli
Ianuas horis leuibus recludis;
Huic, rogo, lætas aperi calendas;
Sydere dextro.
Nam satis nobis fuerit videre
Herculem, vobis ducibus, secundum
Sospitem, nam hoc incolumi secunda.
Cuncta videmus,
Vos duces ergo redeuntis anni
Huic diem faustam pariter referte,
Omnis hinc annus veniat sereno
Numine nobis,
Ara sic vobis caleat quotannis
Thure, sic vobis pia sacra ponat
Quisquis agrestes, penitusùe cultas.
Incolit oras.